

ПРОЕКТ „ЕВРОПЕЙСКО ЕЗИКОВО БОГАТСТВО“

ТЕНДЕНЦИИ В ПОЛИТИКИТЕ И ПРАКТИКИТЕ
ЗА МНОГОЕЗИЧИЕ В ЕВРОПА

С подкрепата на:

ГД Образование и култура

Програма
„Обучение през целия живот“

Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия. Тази публикация отразява само личните виждания на нейния автор и от Комисията не може да бъде търсена отговорност за използването на съдържащата се в нея информация.

РЕДАКТОРИ: Гуус Екстра (Guus Extra) and Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur)

СЪДЪРЖАНИЕ

БЛАГОДАРНОСТИ	2	ЧАСТ 3: ПРОФИЛ НА БЪЛГАРИЯ	
ВЪВЕДЕНИЕ		<i>д-р Георги Жечев</i>	83
<i>Мартин Хоуп</i>	6	Контекст в страната.....	83
ОСНОВНИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ДИСКУСИЯ		Езици в официалните документи и бази данни.....	83
<i>Мартин Хоуп</i>	8	Езици в предучилищното образование.....	84
ЧАСТ 1: ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЕЗИКОВИ ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ		Езици в началното образование.....	85
<i>Гуус Екстра (Guus Extra) и Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur)</i>	14	Организация.....	85
1.1. Действащи лица за насърчаване на многоезичието и плурилингвизма в Европа.....	15	Преподаване.....	87
1.2. Триезиковата формула и плурилингвизъм.....	21	Езици в средното образование.....	88
1.3. Езикови разновидности, проучени в рамките на проекта.....	22	Организация.....	88
1.4. Езикови области, разгледани в рамките на проучването.....	24	Преподаване.....	90
1.5. Подход за събиране на данни от три града.....	25	Езици в продължаващото и висшето образование.....	92
1.6. Методика за провеждане на проучването.....	28	Продължаващото (професионално) образование в три учебни заведения.....	92
ЧАСТ 2: ТРАНСНАЦИОНАЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОУЧВАНЕТО „ЕВРОПЕЙСКО ЕЗИКОВО БОГАТСТВО”		Висше образование (в три университета).....	94
<i>Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur), Гуус Екстра (Guus Extra) и Марлис Свинкелс (Marlies Swinkels)</i>	31	Езици в аудиовизуалните медии и пресата.....	95
2.1 Езиците в официалните документи и бази данни.....	32	Езици в обществените сфери и услуги.....	96
2.2 Езици в предучилищното образование.....	37	Институционализирани езикови стратегии на ниво градска администрация.....	96
2.3 Езици в основното образование.....	41	Средства за устна комуникация.....	97
2.4 Езици в средното образование.....	50	Средства за писмена комуникация.....	98
2.5 Географски перспективи за (предучилищното), основното и средното образование.....	60	Езици в бизнеса в 24 компании.....	100
2.6 Езици в продължаващото и висшето образование.....	61		
2.7 Езици в аудиовизуалните медии и пресата.....	66		
2.8 Езици в обществените сфери и услуги.....	70		
2.9 Езици в бизнеса.....	73		
2.10. Междусекционни перспективи за получените многоезични профили извън сферата на образованието.....	77		
Източници към Глави I и II.....	78		
Речник.....	81		

Благодарности

Координационен екип на проекта „Европейско езиково богатство“:

Проф. Гуус Екстра (Guus Extra), Председател за езиците и малцинствата, университет Тилбург

Карин Беркхаут (Karin Berkhout), Секретар на Вавилон, университет на Тилбург

Д-р Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur), Доцент по многоезичие, университет на Тилбург

Марлис Суинкълс (Marlies Swinkels), Департамент по културология, университет на Тилбург

Анета Кюреши (Aneta Quraishy), Старши ръководител на проекта, Британски съвет

Дейвид Сорентино (David Sorrentino), Директор по комуникации, Британски съвет

Ейлий Макдоналд (Eilidh MacDonald), Координатор на проекта, Британски съвет

Кристиан Кийлиг (Christiane Keilig), Координатор комуникации, Британски съвет

Мартин Хоуп (Martin Hope), Директор на проекта „Европейско езиково богатство“ (2009 – август 2012), Британски съвет

Нейдин От (Nadine Ott), бивш Ръководител на проекта, Британски съвет

Саймън Инграм-Хил (Simon Ingram-Hill), Директор на проекта „Европейско езиково богатство“ (от септември 2012), Британски съвет

Консултанти по проект „Европейско езиково богатство“:

Д-р Хуан Педро де Бастереча (Juan Pedro de Basterrechea), Директор по набиране на средства и продажби, Институт Сервантес

Проф. Гуус Екстра (Guus Extra), Председател за езиците и малцинствата, Университет Тилбург

Проф. Марио Филипе (Mário Filipe), Вицепрезидент, Институт Камоес (Instituto Camões)

Анета Кюреши (Aneta Quraishy), Старши ръководител на проекта, Британски съвет

Мартин Хоуп (Martin Hope), Директор на Офиса за Бенелюкс и ЕС, Британски съвет (до август 2012)

Саймън Инграм-Хил (Simon Ingram-Hill), Директор Унгария, Британски съвет (от септември 2012)

Тони Джоунс (Tony Jones), Старши съветник, Обновяване на английския език, Британски съвет

Томас Хадълстон (Thomas Huddleston), политически анализатор, Група за миграционна политика (Migration Policy Group)

Д-р Елидир Кинг (Elidir King), Директор на Националното дружество по езиково обучение (Languages Company)

Ула-Александра Матл (Ulla-Alexandra Mattl), Координатор на Европейска мрежа от националните културни институти в ЕС, в Брюксел

Ксавие Норт, Делегат за френски език и езиците във Франция, Обща делегация за френски език и езиците във Франция

Джо Шийлс (Joe Sheils), бивш ръководител на Департамента за езиково образование и езикови политики, Съвет на Европа

Волф фон Зийберт (Wolf von Siebert), управление на проект „Език и интеграция“, Гьоте-институт

Лиляна Шука-Дорна (Liliana Szczuka-Dorna), Декан на факултета по модерни езици, Технологичен университет, Познан

Партньорски консорциум:

Настоящото първо издание Проект „Европейско езиково богатство“: *тенденции в политиките за многоезичие в Европа* се изготви благодарение на интензивното и дългосрочно сътрудничество между партньорите на нашия консорциум, на които сме изключително благодарни за тяхната отдаденост и енергия.

Австрия: EDUCULT, Denken und Handeln im Kulturbereich

Белгия: Група за миграционна политика, EUNIC в Брюксел, Датски културен институт и университета в Гент (Steunpunt Diversiteit en Leren / Директор на Центъра за многообразие и учене)

Босна и Херцеговина: Университет на Сараево, Философски факултет

България: Софийски университет, Факултет по класически и нови филологии

Германия: Университет Хамбург, LIMA – Управление на езиковото многообразие в градските зони и Гьоте-институт

Гърция: Център за изследвания за Югоизточна Европа

Дания: Датски езиков съвет

Естония: Национален център за изпитно оценяване и квалификация

Италия: Università per Stranieri di Siena, LEND

Испания: Институт Сервантес, Университет Небриха, Факултет по културология, Университет на Барселона

Литва: Литовски център за социални проучвания, Институт за трудови и социални проучвания, Държавна комисия по литовски език

Обединено кралство: Националното дружество по езиково обучение, Съвет на Уелс, Съветът за уелски език и CILT – Национален център по езиците. CILT провежда първоначално проучване.

Полша: Институт за качество в образованието

Португалия: ILTEC/Институт по теоретична и компютърна лингвистика, Институт Камоес

Румъния: Център образование 2000+, Фондация EuroEd

Украйна: Институт по социална и политическа психология

Унгария: Изследователски институт по лингвистика, Изследователски център по многоезичие

Франция: Европейска обсерватория по многоезичие

Холандия: Университет на Тилбург, Вавилон, Център за изследване на мултикултурното общество, Фризийска академия

Швейцария: Университет на Фрайбург, Институт по многоезичие

Асоциирани партньори

Съвет на Европа

Европейски център за модерни езици

Благодарим и на екипа от колеги от Британски съвет, базирани в различни държави, за ценното сътрудничество и подкрепа:

Австрия: Мартин Гилбърт (Martin Gilbert)

Белгия: Криси Суутаринен (Kirsi Suutarinen), Юлия Кофлер (Julia Kofler)

Босна и Херцеговина: Алиса Мулаич (Alisa Mulalic), Самир Авдибегович (Samir Avdibegovic)

България: Цветанка Панова

Германия: Майкъл Кроусдейл (Michael Croasdale)

Гърция: Алисън Уидал (Alike Weedall)

Дания: Брид Конеели (Brid Conneely), Дорте Фриис (Dorte Friis)

Естония: Урсула Роозма (Ursula Roosmaa)

Испания: Раquel Фернандес Монтеc (Raquel Fernandez Montes)

Испания (Каталуния): Изабела Петит (Isabella Petith)

Италия: Изабела Палоне (Isabella Pallone), Стивън Бенианс (Stephen Benians), Сюзан Костантини (Susan Costantini)

Литва: Вилма Бакиуте (Vilma Bačkūtė)

Нидерландия: Александра Парчинска (Aleksandra Parcinska), Канан Мараслигил (Canan Marasligil), Манон де Руитер (Manon de Ruijter)

Полша: Алисия Дуджак (Alicja Dudziak)

Португалия: Фатима Диас (Fátima Dias)

Румъния: Руксандра Поповичи (Ruxandra Popovici)

Украйна: Елена Горшеньова (Elena Gorsheniova), Ирина Сухинина (Irina Sukhinina)

Унгария: Агота Биро (Agota Biro), Виктория Вас (Viktoria Vas)

Франция: Мариан Гарсия (Marianne Garcia)

Швейцария: Керълайн Мориси (Caroline Morrissey), Саймън Бримбълком (Simon Brimblecombe)

Обединено кралство: Тони Джоунс

Обединено кралство (Уелс): Саймън Форд

Накрая искаме да отправим своята голяма и сърдечна благодарност към мрежите от експерти, проверяващите на партньорски начала и сътрудници в разработване на профилите на страните, които споделиха своите задълбочени познания и компилираха фактическата база за изготвянето на настоящия доклад. Техните имена са изброени по-долу:

Австрия

Анке Шад (Anke Schad), EDUCULT

Д-р Михаел Вимер (Michael Wimmer), EDUCULT

Д-р Валдемар Мартиниук (Waldemar Martyniuk), Съвет на Европа, ECML

Рецензент: Проф. Дитер Халвац, университет Грац (Dieter Halwachs)

Белгия

Пит Ван Авермет (Piet Van Avermaet), Университет на Гент

Ребека Маркс (Rebecca Marx), Датски културен институт

Босна и Херцеговина

Проф. Иво Комсич (Ivo Komsic), Университет на Сараево, Филозофски факултет

Проф. Ясмин Джиндо (Jasmin Dzindo), Университет на Сараево, Филозофски факултет

Рецензент: Ранко Рисојевич (Ranko Risojević)

България

Доц. Галина Соколова, Софийски университет

Д-р Георги Жечев, Софийски университет

Рецензент: доц. Ангел Панчев, Българска академия на науките

Дания

Сабине Кирхмайер-Андерсен (Sabine Kirchmeier-Andersen), Съвет за датски език

Рецензент: проф. Ане Холмен (Anne Holmen), департамент по английски, германски и романски науки, университет Копенхаген

Германия

Емел Йозеп (Emel Özser), Университет на Хамбург, LIMA

Проф. Ингрид Гоголин (Ingrid Gogolin), Университет на Хамбург, LIMA

Д-р. Йоана Дуарте (Joana Duarte), Университет на Хамбург, LIMA

Д-р Патрик Громес (Patrick Grommes), Университет на Хамбург, LIMA

Барбара Тийл (Barbara Thiel), Гьоте-институт

Волф фон Сийберт, Гьоте-институт

Ролф Ц. Петер (Rolf C. Peter), Гьоте-институт

Уве Мор (Uwe Mohr) Гьоте-институт

Хейке Улиг (Heike Uhlig), Гьоте-институт

Рецензент: Проф. Мариане Крюгер-Потрац (Marianne Kruger-Potratz), Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Institut für Erziehungswissenschaft

Гърция

Д-р Сара Ханам (Sara Hannam), Оксфорд Брукс Университет

Д-р Евангелия Папатанасиу, Център за изследвания за Югоизточна Европа

Д-р Зои Татсиока (Zoi Tatsioka), Център за изследвания за Югоизточна Европа

Никос Захарис (Nikos Zaharis), Център за изследвания за Югоизточна Европа

Рецензент: Проф. Ангелики Килиари (Angeliki Kiliari), Aristotle University of Thessaloniki

Естония

Керсти Состар (Kersti Sostar), Национален център за изпитно оценяване и квалификация

Испания**Мадрид, Севиля, Валенсия**

Проф. Марта Генис (Marta Genís), Университет Небриха

Рецензент: проф. Хосе Гомес Асенцио (Jose J. Gomez Asencio), университет Саламанка

Преводачи:

Мария Ортиз и Кармен Октавио, Университет Небриха

Баска автономна област:

Иван Игартуа (Ivan Igartua), Факултет по културология

Рецензент: проф. Алберто Лопес Басагурен (Alberto Lopez Basaguren), университет на Баската автономна област

Преводачи: Идоя Гилена (Idoia Gillenea), Hitzurun

Каталуня:

Проф. Ксавиер Вила, Университет на Барселона

Рецензент: проф. Мигел Анхел Прадила Кардона (Miquel Angel Pradilla Cardona), Universitat Rovira I Virgili

Преводач: М. дел Мар Вилано (Ma del Mar Vilano)

Италия

Проф. Моника Барни (Monica Barni), Università per Stranieri di Siena

Силвия Минарди (Silvia Minardi), Iend – lingua e nuova didattica

Рецензент: проф. Тулио Де Мауро (Tullio De Mauro), Римски университет

Литва

Проф. Богуславас Гружевскис (Boguslavas Gruževskis), Литовски център за социални проучвания

Д-р Юлиа Москвина (Julija Moskvina), Литовски център за социални проучвания

Д-р Ирена Сметониене (Irena Smetonienė), Държавна комисия по литовски език

Рецензент: проф. Мейлуте Рамониене (Meilutė Ramonienė), университет Вилнюс

Нидерландия

Д-р Кор ван дер Меер (Cor van der Meer), Фризийска академия

Д-р Саскиа Бенедиктус (Saskia Benediktus), Фризийска академия

Рецензент: проф. Дурк Гортер (Durk Gorter), университет на Баската автономна област, Доноста/Сан Себастиан

Преводачи: Taalbuuro Popkema Groningen (Anne Tjerk Popkema)

Преводач (арабски): д-р Абдеррахман ел Айсати (Abderrahman el Aissati), университет Тилбург

Преводач (турски): д-р Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur), университет на Тилбург

Полша

Д-р Павел Позитек (Pawel Poszytek), бивш представител на Институт за качество в образованието

Д-р Лиляна Щука-Дорна (Liliana Szczuka-Dorna), Институт за качество в образованието

Рецензент: Проф. Владислав Мьодунка (Władysław Miodunka), Краковски университет

Португалия

Проф. Лаклан Макензи (Lachlan Mackenzie), ILTEC – Институт по теоретична и компютърна лингвистика

Лис Гонсалвес (Lis Gonçalves), ILTEC – Институт по теоретична и компютърна лингвистика

Проф. Мария Хелена Матеус (Maria Helena Mateus), ILTEC – Институт по теоретична и компютърна лингвистика

Нуно Карвальо (Nuno Carvalho), ILTEC – Институт по теоретична и компютърна лингвистика

Фабиола Сантос, ILTEC – Институт по теоретична и компютърна лингвистика

Кристина Фаустино (Cristina Faustino), Институт Камое

Проф. Марио Филипе (Mário Filipe), Институт Камое

Рецензент: проф. Рикардо Саломао (Ricardo Salomão), Свободен университет, Португалия

Румъния

Д-р Анка Неделчу (Anca Nedelcu), Център образование 2000+

Моника Дворски (Monica Dvorski), Център образование 2000+

Моника Влад (Monica Vlad), Фондация EuroEd

Проф. Анка Колибаба (Anca Colibaba), Фондация EuroEd

Проф. Стефан Колибаба (Stefan Colibaba), Фондация EuroEd

Рецензент: д-р Калин Рус (Calin Rus), Межкултурен институт Тимишоара

Украйна

Д-р Любов Найденова, Институт по социална и политическа психология

Д-р Ярослав М. Пилински (Yaroslav M. Pylinsky), Институт Кенан, проект Киев

Унгария

Д-р Ноemi Наги (Noemi Nagy), Унгарска академия на науките, Център за изследване на многоезичието

Д-р Чила Барта (Csilla Bartha), Унгарска академия на науките, Център за изследване на многоезичието

Рецензент: проф. Петер Медгеш (Peter Medgyes) университет Будапеща

Франция

Членове на френската група:

Проф. Луи Жан Калве (Louis Jean Calvet), Университет на Прованс

Кристиан Трембли (Christian Tremblay), Европейска обсерватория по многоезичие

Проф. Кростос Клерис (Christos Clairis), Европейска обсерватория по многоезичие

Проф. Хосе Карлос Херерас (José Carlos Herrerias), Европейска обсерватория по многоезичие

Валери Драк (Valérie Drake), Министерство на външните работи

Клер Екдтрамиана (Claire Extramiana), Обща делегация за френски език и езиците във Франция

Ксавиер Норт, Обща делегация за френски език и езиците във Франция

Мишел Лефранк (Michel Lefranc), Министерство на образованието

Франсоа Монантьой (François Monnanteuil), Министерство на образованието

Проф. Клод Трушо (Claude Truchot), Университет на Страсбург

Швейцария

Проф. Бернхард Линд (Bernhard Lindt), Университет на Фрайбург, Институт по многоезичие

Проф. Рафаел Бертел (Raphael Bertele), Университет на Фрайбург, Институт по многоезичие

Сузана Обермайер, Университет на Фрайбург, Институт по многоезичие

Рецензент: Проф. Жорж Люди (Georges Ludi), университет Базел

Обединено кралство

Д-р Елидир Кинг (Elidir King), Национално дружество по езиково обучение

Филип Хардинг-Еш (Phillip Harding-Esch), Национално дружество по езиково обучение

Тереса Тинсли (Teresa Tinsley), Алcantара Комюникейшънс (Alcantara Communications)

Ник Бърн (Nick Byrne), Езиков център към Лондонското училище по икономика и политически науки

Хайуел Джоунс (Huwel Jones), Комисар по уелски език

Мейрион Прис Джоунс (Meirion Prys Jones), Съвет за уелски език

Рецензенти:

Проф. Майк Кели (Mike Kelly), университет Саутхемптън Уелс: проф. Колин Уилямс (Colin Williams), университет Кардиф

На предишни етапи на проекта:

Катрин Борд (Kathryn Board), CILT – Национален център по езиците

Ник Джоуджоу, CILT – Национален център по езиците
Юпинг Хан (Youping Han), CILT – Национален център по езиците

ВЪВЕДЕНИЕ

Мартин Хоуп, директор на проекта
„Европейско езиково богатство“ (2009-август 2012)

Британски съвет е организацията на Обединеното кралство за международни културни взаимоотношения и е активно ангажирана с изграждането на дългосрочни отношения и доверие между хората в Обединеното кралство и в други държави. „Европейско езиково богатство“ (LRE) е проект, по който работим съвместно с EUNIC - Европейска мрежа на държавните културни институти зад граница, в сътрудничество с цяла мрежа от активни европейски партньори и той изразява същината на нашата мисия за развитие на културни взаимоотношения. Чрез „Европейско езиково богатство“ се стремим да насърчаваме още по-активно сътрудничеството между законотворците и практиците в Европа за развиване на добри политики и практики за многоезичие. Подобни политики ще гарантират устойчива подкрепа за езиковия и културен обмен в училищата, университетите и обществото като цяло. Считаме, че всичко това е от съществено значение за култивирането на широк международен мироглед у европейците от всички поколения, както и за успешното позициониране на Европа за сътрудничество с нововъзникващите икономически сили по света през XXI век.

От своето основаване през 1934 г. Британски съвет подпомага хората по света, които изучават английски език, да общуват по-успешно с гражданите на други страни и да повишават трудовата си квалификация – чрез курсове на живо, а от известно време и чрез интернет. Ние работим и в партньорство с министерствата и регионалните образователни органи в подкрепа на преподавателите по английски език за тяхното професионално развитие. Макар да не е толкова известно, ние оказваме и сериозна подкрепа за подобряване на изучаването на чужди езици в Обединеното кралство – чрез нашата програма „Помощници за изучаване на чужд език“, чрез разработване на учебници по чужди езици за британските училища, както и чрез насърчаване на училищни партньорства с учители и ученици в други страни. През 2011/12 г. в Обединеното кралство ще бъдат домакини на над 2 500 езикови помощници от страни, където се говори френски, немски и испански, както и от Италия, Китай, Япония, Оман и Русия. Тези помощници ще оказват подкрепа на нашите собствени учители по чужди езици в училищата от началното и средното образование и ще помагат за обогатяването на културното съдържание в класните стаи в Обединеното кралство.

„Европейско езиково богатство“ е част от нашия ангажимент като организация да подкрепяме межкултурния диалог и многообразието в Европа. Това многообразие се проявява под формата на изключително шарена и богата палитра от езици, които наблюдаваме край себе си, където и да живеем. С настоящата публикация отбелязваме завършването на първата фаза от проекта, в която представяме резултатите от базовите изследвания върху сегашните езикови политики и практики в партньорските ни държави, и освен това разглеждаме тяхното „езиково богатство“. В това проучване проявихме значителна амбиция и изучавахме различни видове езици: чужди езици, регионални или малцинствени езици, имигрантски езици и национални езици. Що се отнася за последните, фокусираме се върху конкретните начини, по които нашите институции подкрепят изучаването на националния език от новодошлите, което е особено важно както за образованието, така и за трудовата заетост.

Разбира се, нашето проучване беше насочено към образователния сектор като мястото, където преподаването и ученето на езици е най-силно застъпено, но с готовност преминахме извън границите на образованието и подложихме на наблюдение и езиковите политики и практики в медиите, обществените сфери и услуги и в бизнеса. Смятаме, че богатата езикова среда извън училището е също толкова важна за изграждане на усет и познания за други езици и култури, колкото е самото формално обучение. Добрите езикови политики могат да направят градовете по-приветливи и за посетителите, и за самите граждани, а добрите езикови практики в бизнеса могат да осигурят на фирмите конкурентно предимство. Също така, излагането на богата палитра от езици чрез телевизията и радиото ще култивира повишена толерантност и откритост във всяко едно общество.

Общите цели на „Европейско езиково богатство“, съфинансиран от Европейската комисия, са:

- да подпомогне обмена на добри практики, като насърчи межкултурния диалог и социалното включване чрез преподаване и изучаване на езици;
- да насърчи общоевропейско сътрудничество за развитие на езикови политики и практики в редица образователни сектори, както и сред широката общественост;
- да повиши осведомеността относно препоръките на Европейския съюз и на Съвета на Европа за насърчаване на изучаването на езици и езиковото многообразие в цяла Европа.

Първият етап от проучването, представен в настоящата публикация, предлага платформа за създаване на мрежи и партньорства сред хората, определящи езиковите политики, и сред практиците в Европа. Нашият стремеж е да създадем мрежа от 1200 души, идващи от предучилищната общност, сектора на формалното образование, университетите и колежаите, света на бизнеса, обществените услуги в градовете, медиите и сдруженията на имигрантите. Вярваме, че само ако тези групи работят заедно, имаме шанс да постигнем истинско езиково богатство в обществото, където всички да разбираме важноста на езиците за сплотеността и благосъстоянието на нашите общности и общества, както и за нашия просперитет.

Досега свършената работа не би била възможна без нашия консорциум от партньори и изследователи, на които бих искал да благодаря за отдадеността и търпението. Екипът на Гуус Екстра, Кутлай Ягмур и Марлис Свинкелс, с подкрепата на Карин Беркхаут, в *Изследователския център „Вавилон“ за изучаване на мултикултурното общество* към Тилбургския университет, заслужава специални адмирации за завършването на огромната работа по проектиране на изследването, сглобяване на данните от различните източници и представяне на констатациите в настоящата публикация.

Надявам се тези първоначални резултати да имат стимулиращ ефект върху вас и да окажат своя принос за дебата относно полезността на езиците във вашата страна. Определено Европа разполага с езиково богатство, а предизвикателството, пред което сме изправени сега, е как максимално добре да се възползваме от това за всеобщото благо.

Съвет на Европа (СЕ)

Проектът „Европейско езиково богатство“ се позовава на дългосрочните традиции и задълбочена работа в областта на езиковата политика сред четиридесет и седемте държави-членки на Съвета на Европа. Ето защо, Съветът прие поканата на ръководителите на проекта и на Британския съвет в партньорство с ЕСНКИ, да се присъедини към онези дейности от началните етапи на осъществяване и пилотната фаза на проекта, които изискват прилагане на неговия политически инструментариум.

Съветът на Европа предоставя паневропейска платформа за обмен на експертни познания и опит, основани на общите ценности и зачитане на разнородния културен контекст. В този смисъл той подкрепя принципните цели на проекта: обмен на добри практики при насърчаване на межкултурния диалог и социалното включване, стимулиране на европейското сътрудничество при разработване на езиковите политики и практики и повишаване на осведомеността относно европейските ценности и водещи принципи. Съветът на Европа възнамерява да използва резултатите от проекта „Европейско езиково богатство“ като отправна точка, за да намери най-подходящия начин да засили въздействието на своите политически инструменти и действия в полза на езиковото разнообразие, плурилингвалното и межкултурно образование.

Съветът на Европа изразява своята благодарност към авторите и ръководителите на проекта за тяхната работа, като оценява значителните предизвикателства, свързани с постигане на целта на проекта да състави карта на една изключително сложно конструирана реалност и нейните проекции в двадесет различни контекста. Консултирането по настоящия работен вариант на доклада ще стане източник на ценни сведения за по-нататъшно усъвършенстване.

Независимо че предлага насоки във връзка със своите политики и действията по изпълнението им, Съветът на Европа не може да поеме отговорност за съдържанието на настоящия доклад и свързаните с него документи в печатен или електронен вид, за които отговорност носят единствено и само авторите.

Читателите могат да посетят интернет страницата на Съвета на Европа, където ще намерят пълна и актуална информация за конвенциите, препоръките, инструментите и действията на Съвета за междуправителствено сътрудничество.

DG II - Генерален директорат за демокрация

Директорат за демократично гражданство и участие - образователен департамент

Отдел за езикова политика

www.coe.int/lang

Платформа на ресурсите и библиографска база за плурилингвалното и межкултурното образование

Европейски център за модерни езици

www.ecml.at

Основни заключения и дискусия

Гуус Екстра (Guus Extra) и Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur)

Въпреки предизвикателствата, които са част от сравнителното разглеждане на политиките и практиките на многоезичието/плурилингвизма в различни национални или регионални контексти, данните от сравненията, представени в това проучване, представляват богат източник на транснационални наблюдения. Като оставим настрана степента на признаване на многоезичието/плурилингвизма, многоезичните или плурилингвистичните политики и практики съществуват във всичките 24 проучени страни/региона, като много от препоръките на Европейски съюз (ЕС) и Съвет на Европа (СЕ) са спазени. Въз основа както на сравнителните транснационални наблюдения, представени тук, така и на контекстуалните подробности, предоставени от нашите изследователи в профилите на страните в Част 3 от настоящото проучване, ние се надяваме, че законотворците, практикуващите и работещите в областта специалисти ще могат да идентифицират добри практики, които може впоследствие да послужат като основа за развитие и обмен на знания. По-долу обобщаваме основните констатации за всяка от изследваните езикови области.

Езици в официалните документи и бази данни

- Законодателство в областта на националните езици и регионалните/малцинствените (Р/М) езиците е налично в почти всички страни/региони, за чуждите езици – в четиринадесет страни/региона, а за имигрантските езици – само в шест страни/региона.
- Официални документи за езиковата политика за насърчаване на националните и чуждите езици са на разположение в почти всички страни/региони, на Р/М езици – в 18 страни/региона, а на имигрантски езици – само в 4 страни/региона.
- Европейската харта за регионалните или малцинствените езици (ЕХРМЕ) е ратифицирана от парламентите на 11 от 18 проучени страни и подписана от правителствата на Франция и Италия. ЕХРМЕ не е ратифицирана от България, Естония, Франция, Гърция, Италия, Литва и Португалия.
- Най-голям е броят на официално предлаганите в образованието Р/М езици в страните от Югоизточна и Централна Европа. В Западна Европа Италия и Франция са най-ярките изключения от това общо правило, тъй като те предлагат голямо разнообразие от езици. Понятията “регионални” или “малцинствени” езици не са уточнени в ЕХРМЕ, но имигрантските езици са изрично изключени от тях. В западноевропейските страни имигрантските езици често са по-изявено представени от Р/М езиците, но признаването, защитата и/или насърчаването им са по-ограничени.
- Повечето страни/региони са запознати с официалните механизми за събиране на езикови данни и повечето от тях отделят внимание на три вида езици: национални, Р/М и имигрантски езици. Само пет от 24 страни/региона нямат никакви механизми за събиране на езикови данни: Австрия, Босна и Херцеговина, Дания, Гърция и Нидерландия. В Португалия се събират данни само за националния език.
- Налице са също така различия в главния въпрос (или въпроси) по отношение на езика (езиците), използван в официалните национални или регионални механизми за събиране на езиковите данни. В над половината от проучваните страни и региони се задава въпрос за родния език, докато в други се пита за основния и/или майчиния език.

Езици в предучилищното образование

- В много документи на ЕС и СЕ се подчертава значението на ранното езиково обучение. На предучилищно ниво в 14 от 24-те анкетирани страни/региона се предоставя допълнителна подкрепа на националния език за всички деца, финансирана от държавата. Нидерландия и Украйна отделят най-много време за това.
- Обучение по чужд език на това ниво се предоставя в седем страни/региона: Босна и Херцеговина, Баската автономна област, България, Каталуня, Англия, Естония, Шотландия, Испания и Украйна, въпреки че то може да е частично или изцяло финансирано от родителите/настойниците. Английски, френски и немски са най-често предлаганите езици.
- Р/М езици се предлагат в 17 страни/региона и са финансирани главно от държавата/региона. В някои страни има изисквания за минимален размер, за да се образува група. Най-голямо разнообразие на езици се предлага в Австрия, Унгария, Италия, Румъния и Украйна.
- Предоставянето на имигрантски езици в предучилищното образование все още не е много обичайно. Все пак, независимо от трудностите при откриване на подходящи учители и учебни материали, три страни (Дания, Испания и Швейцария) наистина предлагат подкрепа на деца в ранна възраст за съхраняването и развитието на техните оригинални езици и култура. В Дания национални, регионални и местни фондове покриват всички разходи по тези програми, докато в Испания и Швейцария фондове, свързани с изходните страни, частично покриват разходите чрез двустранни споразумения.
- Единствената страна, предлагаща ранно езиково обучение по всички видове езици, е Испания.

Езици в началното образование

- Според ЕС и СЕ всички европейски деца трябва да учат два езика в допълнение към националния език (националните езици) на страната, в която пребивават. В началното образование, с изключение на Италия и Украйна, всички страни/региони предлагат допълнителна подкрепа за новодошлите в страната за изучаването на националния език.
- Освен Уелс, всички останали страни/региони предоставят данни за обучение на чужд език в началното образование. Дания и Гърция са направили изучаването на два чужди езика задължително, докато в 18 страни/региона има един задължителен чужд език. В Англия, Северна Ирландия и Шотландия изучаването на чужди езици не е задължително.
- Чужди езици се преподават от първата година на началното образование в 12 от проучваните страни, от средната фаза – в седем, а от последната фаза – само в Нидерландия, Шотландия и Швейцария.
- Английският, френският и немският се очертават като най-често преподаваните чужди езици. В много случаи един от тези езици е задължително изучаван предмет за всички ученици. Италианският, руският и испанският са другите езици, предлагани за задължително или изборително чуждоезиково обучение.
- Интегрираното изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ) е широко разпространено в чуждоезиковото обучение единствено в Испания, въпреки че този подход се използва в 13 други страни/региона, макар и не системно.
- Седем страни/региона съобщават, че използват Общата европейска референтна рамка за езиците (CEFR) изключително в изучаването на чужди езици в изучаването на чужди езици, макар че страните, които основават националните си стандарти на нейните принципи и подходи, може да са повече. А1/А2 е целта на CEFR за тази възрастова група в чуждоезиковото обучение.
- Освен в Дания и Естония, Р/М езици се предлагат в 22 страни/региона. Р/М езикови курсове и уроци по други предмети, преподавани чрез Р/М езици, са отворени за всички ученици, независимо от езиковия им произход, в 20 страни/региона, макар че България и Гърция са насочени само към носителите на Р/М езици. Предлагането е богато в редица страни/региони, като в Австрия, България, Унгария, Италия, Литва, Румъния и Украйна се предлагат четири или повече Р/М езика или като отделни предмети, или в повечето случаи като средство за обучение. Дванадесет страни/региона съобщават за широко разпространено ИУУПЕ, а други шест заявяват приложение в отделни области.
- Само пет страни/региона съобщават за предлагане на имигрантски езици в началното ниво. Това са Австрия, Дания, Франция, Испания и Швейцария (в кантона Цюрих). Във Франция и Швейцария имигрантските езикови курсове са отворени за всички ученици, докато в Австрия, Дания и Испания те са запазени за носителите на имигрантски езици. Испания и Швейцария предлагат уроци отчасти в учебните часове, докато в другите страни те се предлагат като извънкласни дейности. Постиженията в имигрантските езици не са свързани с никакви национални, регионални или училищни стандарти, въпреки че развитието на езиковите умения е наблюдавано във всички страни, с изключение на Австрия. Уроците по имигрантски езици са изцяло финансирани от държавата в Австрия и Дания, докато във Франция, Испания и Швейцария те се подкрепят главно от изходната страна.
- Квалифицирани учители по чужди езици са назначени да преподават езици в началното образование в проучваните страни/региони, както следва: в 16 от 24 по национален език, в 17 от 22 по Р/М езици, в 14 от 23 по чужди езици, и в 2 от 5 по имигрантски езици. В Австрия, Англия, Франция, Италия, Нидерландия, Северна Ирландия, Шотландия и Швейцария се изучават чужди езици от учители с обща квалификация. Предварителното обучение и обучението на работното място са широко разпространени в повечето страни/региони, като се изключи обучението по имигрантски езици.
- Очевидна област за развитие на чуждоезиковото обучение е мобилността на учителите: девет страни/региона от общо 24 докладват, че изобщо нямат подкрепа в тази област, като само Каталуния докладва за структурирани програми за мобилност на учителите. Трябва да се направи повече, за да се стимулират учителите по чужди езици да прекарват повече време в страната, чийто език преподават, за да придобият по-високо ниво на езикови и културни компетенции.
- Редица страни/региони вземат активни мерки за увеличаването на предлагането на учители по чужди езици. Баската автономна област, Дания, Естония и Швейцария набират учители по национални езици. България, Дания, Англия, Фризия, Унгария, Литва и Украйна набират допълнителни преподаватели по чужди езици. Баската автономна област, Босна и Херцеговина, Дания, Северна Ирландия, Шотландия, Испания и Украйна набират учители по Р/М езици. Нито една от проучваните страни/региони не набира учители по имигрантски езици.

Езици в средното образование

- Допълнителна подкрепа за изучаването на националния език е предвидена за новодошлите в страната – или преди, или по време на общото образование – в 21 страни/региона, като Дания, Италия и Украйна докладват за липса на такова предлагане.
- Според очакванията всички проучвани страни/региони предлагат преподаване на чужди езици както в долния, така и в горния курс на средното образование. Значителни разлики се появяват обаче в броя на езиците, предлагани за задължително изучаване, в набора от езици, в наблюдаването на езиковите умения, в използването на ИИУПЕ и в степента, в която CERF се използва за оценка на достигнатото ниво.
- Единствените страни/региони, в които два езика са задължителни както в долния, така и в горния курс на средното образование, са Австрия, Естония, Франция, Полша, Португалия, Румъния и Швейцария.
- Както може да се очаква, постигането на целите в съответствие със CERF за чуждите езици е много по-добре уредено в средните училища, отколкото в началните в участващите страни/региони, като 13 от тях изрично посочват ниво, което трябва да бъде постигнато. B2 изглежда е общоприетото ниво за владеене на първи чужд език, а B1 – за втори.
- Деветнадесет страни/региона предлагат Р/М езици в средното образование. Страните/регионите, които не предлагат езиково обучение по Р/М езици, са Дания, Англия, Естония, Гърция и Полша.
- Осемнадесет страни/региона наблюдават придобитите езикови умения или чрез национални/регионални, или чрез училищни тестове, като само Италия докладва за липса на мониторинг. Австрия и Уелс не определят цели за стандарта, който трябва да бъде постигнат, но всички други страни/региони определят такива. Всички страни/региони предлагат безплатно езиково обучение за всички ученици.
- Малко страни/региони предоставят системно изучаване на имигрантски езици – 3 в предучилищното и 5 в началното образование, докато по отношение на средното образование 8 от 24 страни/региона са отговорили положително. Това са Австрия, Дания, Англия, Естония, Франция, Нидерландия, Шотландия и Швейцария.
- Пълно държавно финансиране е на разположение за имигрантските езици в Австрия, Дания, Англия, Холандия и Шотландия. Във Франция и Швейцария не се осигури финансиране от изходните страни на учениците имигранти, а в Естония родителите поемат разходите. Единствените страни/региони, които предлагат имигрантски езици и в началното, и в средното образование, са Австрия, Дания, Франция и Швейцария.
- Най-често предлаганите чужди езици са английски, немски и френски, макар че се предлагат и други европейски езици, например испански и италиански. Някои имигрантски езици, като арабски, хърватски, полски, руски и турски, се предлагат като избираеми чужди езици, а арабският и турският имат запазен статут на изпитни предмети в средните училища във Франция и Нидерландия. Руският се предлага широко в страните от Източна Европа като Р/М или като чужд език.
- Както и в началното образование, ИИУПЕ е широко разпространено в преподаването на Р/М езици, но много по-малко в преподаването на чужди езици, като само Франция докладва за широко разпространена практика, а 14 други страни/региони отчитат локализирани примери.
- Преподавателите по чужди езици са добре квалифицирани, като само в Естония и Северна Ирландия учители с обща квалификация преподават чужди езици.
- В средното образование е налице малко по-добре структурирана подкрепа за преподавателска мобилност, отколкото в началното, като Австрия и Каталуня докладват, че учителите прекарват един семестър в чужбина като част от предварителната си подготовка или в процеса на учителската си работа. Други 17 страни/региони насърчават и подпомагат финансово мобилността на преподавателите, като отделим Естония, Франция, Италия, Португалия и Румъния като държави, за които е по-малко вероятно учителите да бъдат изпращани в страната на целевия език.
- В съответствие с препоръките на ЕС и СЕ от преподавателите по чужди езици в повечето страни се изисква да са достигнали определено ниво на владеене на чуждия език и това се измерва спрямо нивата на CERF в осем страни/региона. С1 изглежда е най-често изискваното ниво, макар че и B2 се смята за подходящо във Франция и Баската автономна област.
- Налице е недостиг на учители по чужди езици в някои страни/региони, предприемат се и специални мерки за привличането на специалисти с подходяща квалификация и за насърчаването на хората да се квалифицират като преподаватели по чужди езици. Най-активните страни/региони в набирането на учители са Шотландия, Баската автономна област, Англия, Румъния и Швейцария, като всички те набират учители в поне три от четирите езикови категории.

Езици в продължаващото и висшето образование

- Нови/първични данни са събрани директно от 69-те най-големи центъра за професионално образование и обучение (ПОО) в 67-те града, участващи в нашето проучване: националните езици са доста добре подкрепени, като 30 от 69-те анкетирани ПОО институции предлагат голямо разнообразие от програми, подпомагащи изучаването на националния език. Програмите варират от основна комуникация до напреднали умения. Двадесет и четири институции предлагат ограничено разнообразие на програми, докато 15 от анкетираните институции не предлагат никаква подкрепа.
- Шестдесет и две от 69-те проучвани институции предлагат чужди езици, като 15 докладват, че в тях се преподават повече от четири езика, 22 предлагат три до четири езика, а 25 – един до два езика. Четиридесет и една институции предлагат голямо разнообразие от програми, от основни до напреднали езикови умения, докато 18 предлагат само основни езикови умения. Двадесет и шест институции съгласуват своите програми със CERF.
- Двадесет и пет институции предлагат Р/М езици, като 13 от тях изцяло покриват разходите. Страните/регионите, които предлагат курсове по Р/М езици във всичките три проучвани институции за ПОО, са Баската автономна област, Каталуня, Унгария, Северна Ирландия и Уелс. Имигрантски езици се предлагат само в четири от анкетираните институции - по един в Австрия, Англия, Италия и Уелс.
- Както можеше да се очаква, английският, френският, немският и испанският са най-застъпените чужди езици; това до известна степен важи за и руския, предлаган като Р/М език в някои страни/региони и като чужд език в други. Арабският също се предлага в редица ПОО институции. Основното предлагане на Р/М езици е от страни/региони, където има повече от един официален език.
- Нови/първични данни са събрани за 65 общи/държавни университети във всички страни/региони. Според очакванията всички целеви европейски университети в градовете от извадката предоставят преподаване на националния език, защото в повечето случаи това е основният език на техните студенти и официалният държавен език. Въпреки това в по-голямата част от анкетираните институции е възможно да бъдат използвани и други езици.
- Международната мобилност на студентите и персонала, както и желанието да бъде привлечен по-глобален и разнороден студентски поток, е на път да превърне английския във втори език за много европейски университети; също така много учебници се пишат на английски.
- Значителен брой университети предлагат езикови курсове за студенти от неезикови специалности, както се препоръчва от европейските институции. Предлагането е голямо, като 31 институции (почти половината) предоставят на студентите избор от повече от четири езика. Само осем университета от нашата извадка не предлагат на студенти от неезикови специалности възможността да учат други езици. Действителното проучване на тези курсове е извън обхвата на изследването.
- Почти всички университети полагат специални усилия за привличането на чуждестранни студенти. Половината от тях докладват и за целенасочени усилия за привличане на студентите имигранти у дома.
- Мобилността на студентите е подкрепена финансово от европейските университети, но само в десет от анкетираните университети програмите за мобилност са задължителни за студентите от езиковите специалности.

Езици в аудиовизуалните медии и пресата

- За да проучим многообразието на езиците в медиите, помолехме нашите изследователи в течение на една седмица да записват езиците, които се предлагат по националното радио и телевизия, като се водехме по най-продаваните вестници в изследваните градове. Повечето участващи страни/региони предлагат радио- и телевизионни предавания на езици, различни от националния. Каталуня предоставя телевизионни предавания на разнообразни чужди, Р/М и имигрантски езици. Унгария и Италия предоставят радиопредавания на повече от десет езика.
- По отношение на дублирането и субтитрирането, констатациите на LRE са съпоставими с по-ранни проучвания, като приблизително половината от страните/регионите обикновено практикуват дублаж, а другата половина предоставят субтитри. Страните/регионите, където и телевизията, и киното са дублирани, са Австрия, Каталуня, Унгария, Италия, Северна Ирландия, Полша, Испания и Швейцария. Страните/регионите, където се използват субтитри и в телевизията, и в киното, са Босна и Херцеговина, Дания, Англия, Естония, Фризия, Гърция, Португалия, Румъния, Шотландия, Швейцария и Уелс. Други страни/региони прилагат хибриден подход, при който програмите са субтитрирани в една медия и дублирани в друга.
- По отношение на разпространението на вестници в най-големите павилиони и железопътни гари в проучваните от нас градове, във всяка страна/регион изследователите посетиха тези павилиони и гари и отбелязаха наличните вестници на различни езици, следвайки методологията на езиковия пейзаж, така че да се осигури моментална снимка на дадено място в определен момент. Като цяло най-често срещани са вестниците на английски език, следвани от тези на немски, френски, руски и италиански. Арабско- и турскоезичните вестници също фигурират осезаемо.

- Признаването на жестомимичния език, както и наличието му при важни медийни събития, също бяха изследвани. Жестомимичните езици са официално признати/насърчавани във всички страни/региони, с изключение на Баската автономна област, Дания, Гърция, Италия и Полша. В половината от анкетираните страни/региони хората със слухови увреждания винаги могат да използват жестомимичния език в официалното си общуване с властите. Жестомимичен език по телевизията и на важни медийни събития се предлага винаги в Естония и редовно в още 9 страни/региона. За Италия, Полша и Румъния обаче изследователите съобщават, че тези възможности не са на разположение.

Езици в обществените сфери и услуги

- Проучени бяха езиковите политики и стратегии на градско ниво, както и броят на езиците, на които се предлагат обществени услуги. В допълнение, представители от градовете съобщават за действителните езици, достъпни за писмено и устно общуване в образователните, аварийните, здравните, социалните, правните, транспортните, имиграционните и туристическите служби и услуги, а също и в театралните програми.
- Проучени бяха общо 63 града, като според основните критерии за подбор във всяка страна бяха избрани столицата, вторият по големина град и голям/малък град с наличие на регионален език. Според докладите на изследователите, всички градове, взети заедно, предоставят услуги общо на 140 езика, различни от националния.
- Около една трета от проучваните градове имат широко практикувана институционализирана стратегия за насърчаване на многоезичието, а половината от анкетираните градове докладват, че предлагането на многоезични услуги се практикува широко. Само десет от общо 63 анкетираните града не предоставят многоезични услуги. Двадесет и три града имат политика за включване на езиковите умения в длъжностните характеристики на персонала, а 18 осигуряват широко разпространено чуждоезиково обучение за персонала. Петте града с най-развити политики според данните се класират както следва: Виена, Барселона, Лондон, Милано и Краков.
- Най-добре уредено е многоезичието в туристическите, имиграционните и интеграционните, правните служби и услуги (устната комуникация) и в транспортните услуги (писмената комуникация). Здравните услуги също често се предлагат на няколко езика. Най-ниско е нивото на многоезични услуги в сектора на културата (театъра) и политическите дебати / взимането на решения. Образователните услуги също не се класират толкова високо, колкото може да се очаква предвид големия брой ученици (и техните родители), посещаващи училищата в цяла Европа, които не владеят официалния език на страната, в която се обучават.
- Седемнадесет града предлагат повечето от посочените по-горе услуги на повече от четири езика, а 23 ги предлагат на три-четири езика. Градовете, които съобщават за предлагане на най-много устни комуникационни услуги на най-много езици, се класират в следния ред: Лондон, Абърдийн, Глазгоу, Мадрид, Валенсия, Цюрих, Милано, Белфаст, Барселона и Лугано.
- По-малък брой градове са отговорили положително за писмените комуникационни услуги, като само шест докладват, че повечето услуги се предлагат на повече от четири езика, а 27 града предлагат писмени комуникационни услуги на три-четири езика. Това може да означава, че в градовете акцентът върху предоставянето на документи на няколко езика е по-слаб за сметка на предоставянето на устен превод на място.
- Английският е най-широко предлаганият език, като се изключи националният, за устни и писмени услуги във всички анкетираните градове, следван от немски, руски, френски и испански. Китайският и арабският също се очертават като приоритетни и се предлагат в редица градове. Уелският, каталунският и баският се използват широко в обществените услуги в съответните региони. Резултатите за най-често срещаните езици в обществените услуги са много сходни с тези за езиците във вестниците.
- Можем да заключим, че има три вида целеви групи за устни и писмени комуникационни услуги в обществените сфери и услуги: а) международни пътници, бизнесмени и туристи; б) имигрантски групи; в) говорещи и четящи на Р/М езици.
- В повечето градски уебсайтове английският е основният език, заедно с националния. Немският и френският също са доста разпространени в проучваните от нас градове. Някои втори по големина градове имат по-многоезични уебсайтове, отколкото столиците в същия национален контекст. Така например, докато Рим предлага информация само на италиански и английски езици, промишленият Милано предлага информация на осем различни езика, освен на италиански. Същият феномен се наблюдава в Полша за Краков в съпоставка с Варшава. В проучените областни градове английският е отново най-разпространеният език за градските уебсайтове, редом със съответните национални езици.

Езици в бизнеса

- LRE разработи анкета за изследване на езиковите стратегии на компаниите, с цел да се разбере дали подкрепят езиковото обучение на своите служители и дали за тях то е приоритет, а също и за да се очертае набор от езици, използвани за комуникация с клиентите и в рекламните материали. Изследваните критерии се разделят на три основни категории: общи езикови стратегии на компаниите, вътрешни езикови стратегии и външни езикови стратегии.
- Данните са събрани от избран набор компании, базирани в градовете във всички страни/региони, като анкетираните компании са общо 484. Бяха избрани четири целеви бизнес сектора (банки, хотели, строителни компании и супермаркети). Като цяло, въпреки че броят на включените хотели е относително висок в сравнение с другите сектори, балансът на секторите е добър.
- По отношение на общите езикови стратегии, една четвърт от анкетираните фирми имат изрична езикова стратегия в действие, а повече от половината отчитат владенето на езици при назначаването на кадри. Една четвърт редовно насърчават мобилността на персонала с оглед изучаването на езици и развиването на межкултурна информираност. При все това 70% не следят езиковите умения на персонала и много малко са тези, които се възползват от програмите на ЕС за езиково обучение.
- Наблюдава се широко предоставяне на езиково обучение по бизнес английски – 27% от анкетираните фирми; 14% предлагат подкрепа за изучаването на националния език от чужденци, а 12% – за изучаването на други езици. Сравнително малък процент предприятия имат схеми за възнаграждаване или насърчаване на изучаването на чужди езици, като 11% съобщават, че имат широко разпространена схема за бизнес английски и само 5% – за националния и други езици. Броят на компаниите, изграждащи партньорства с образователния сектор с цел развиване езиковите умения на служителите, също се оказва скромни, като една четвърт от тях правят това редовно или спорадично за английски език, 17% – за националния език за чужденци, а 14% – за други езици.
- В проучените сектори малко под половината от компаниите използват широко бизнес английски в допълнение към националния език в областта на външните комуникации, а не повече от 30% използват други езици в допълнение към английския и националния езици за уебсайтовете си.
- Немският, руският, френският и испанският се очертават като най-често използваните езици от проучените компании, което отразява силен вътрешен пазар в Европа. Високата честота на употреба на каталунски, баски и галисийски отразява важноста на тези езици в съответните региони на Испания, а високата честота на употреба на уелски език отразява ценността, която се придава на този език в Уелс. Китайският, японският, арабският и турският също са ценени и подкрепяни в някои от проучените компании, макар че би могло да се очаква те да са и по-висок приоритет.

Дискусия

Сравнителните изводи, представени по-горе, показват някои интересни тенденции в политиките и практиките за многоезичието/плурилингвизма в европейски контекст. Докато някои страни/региони имат високо развити политики и практики в конкретни сфери, други се нуждаят от по-нататъшно развитие в съответствие с европейските препоръки, за да бъдат създадени повече общества с езиково многообразие. От всички проучени *езикови области* началното и средното образование са тези, в които се полагат най-големи усилия за насърчаване на многоезичието/плурилингвизма. Въпреки това в ранното изучаване на чужди езици и в секторите на продължаващото и висшето образование, медиите, обществените услуги и бизнеса, резултатите от нашето проучване по проекта LRE показват, че официално декларираният ангажимент на европейските страни/региони в подкрепа на многоезичието/плурилингвизма все още има нужда от реализиране на конкретни планове за действие и практики на местно и институционално ниво.

От всички проучени ненационални *видове езици* имигрантските езици са най-малко признати, защитени и/или насърчени, въпреки всички утвърждаващи действия на европейско ниво. Отделянето на повече внимание на езиците, различни от националния, ще позволи на европейските градове и на предприятията да станат по-отворени в контекста на повишаването на мобилността и миграцията в Европа.

Вярваме, че представените тук констатации надграждат сегашната ни степен на познание в областта на езиковите политики и практики в Европа от четири различни перспективи: i) голям брой застъпени европейски страни и региони; ii) широк спектър на избрани видове езици от многообразието от езиците в Европа; iii) обхват на избраните езикови области в рамките на образованието и извън тях, (iv) публикуване и разпространение на резултатите от настоящото проучване на 23 езика, освен на английски. Обхватът и значимостта на направеното от LRE проучване, чийто резултат е огромна база данни за редица езикови политики и практики в и извън образователните сектори, могат да се изразят във формулирането на общо 260 въпроса, поставени в 24 страни/региона, които възлизат на 6,240 отбелязани и анализирани стойности (минус частичните данни само за Фризия).

Както бе споменато във въведението към първата глава на тази публикация, целта на проектопоказателите, разработени чрез проекта LRE, е да действат като инструмент за подкрепа и самооценка на страните и регионите според документите на ЕС и СЕ по въпросите на многоезичието и плурилингвизма. Чрез този процес ние се стремим да се повиши информираността както на обществено, така и на политическо макрониво сред европейските, националните и регионалните законотворци на езиковата политика, както и да се мотивират ключовите заинтересовани страни, представляващи различни сектори, езици и страни/региони, за предприемане на действия. Предложения за допълнителни показатели са добре дошли, тъй като ще бъдат активен отговор на нашите констатации.

ЧАСТ 1

Определяне на европейски показатели за езикови политики и практики

Гуус Екстра (Guus Extra) и Кутлай Ягмур (Kutlay Yağmur)

Въведение

Настоящата публикация е част от проекта „Европейско езиково богатство“ (LRE), съфинансиран от Европейската комисия по програма „Учене през целия живот“ и инициран от Британски съвет – международната организация на Обединеното кралство за образователни възможности и културни взаимоотношения. Проектът се управлява от Британски съвет и се контролира от ръководна група, съставена от представители на EUNIC – Европейска мрежа на държавните културни институти зад граница (EUNIC) и нашите партньорски организации.

Вавилон, центърът за изследване на мултикултурното общество към Тилбургския университет, има водеща роля в изследователския аспект на проекта. Той разработи проектопоказатели въз основа на резолюциите, конвенциите и препоръките на Европейския съюз и на Съвета на Европа за изследване на езиковите политики и практики в 24 страни и региони, и също така изготви и проведе анкетно проучване сред нашата мрежа от партньори, обработи и анализира данните и описа транснационалните резултати от събраните данни. Нашите изследователски партньори във всяка страна/ регион допълниха събраните данни със свой собствен анализ на резултатите, подкрепен с примери за добри практики и обещаващи инициативи.

Общите цели на проекта „Европейско езиково богатство“ са следните:

- да подпомогне обмена на добри практики като насърчи межкултурния диалог и социалното включване чрез преподаване и изучаване на езици
- да насърчи общоевропейско сътрудничество за развитие на езикови политики и практики в редица образователни сектори, както и сред широката общественост
- да повиши осведомеността относно препоръките на Европейски съюз (ЕС) и Съвета на Европа (СЕ) за насърчаване на изучаването на езици и езиковото многообразие в цяла Европа.

Целта на проектопоказателите, разработвани в рамките на проекта, е да послужат в подкрепа на страните и регионите като инструмент за самооценка спрямо документите на ЕС и СЕ относно многоезичието и плурилингвизма. Чрез този процес се стремим да повишим глобалната осведоменост както сред обществеността, така и сред политическите среди – законотворците на европейско, национално и регионално равнище, които определят езиковите политики; също така се стремим да мотивираме ключови заинтересовани лица сред редица сектори, езици и страни/региони да предприемат действия. Приветстваме предложения за допълнителни показатели, а също и активен отговор на нашите констатации. Надяваме се представените тук резултати да провокират последващо разглеждане на свързани с въпроса практически казуси и задълбочено изследване на свързаните с многоезичието и плурилингвизма политики и практики на микро равнище.

Очевидно е, че в подобно проучване се налагат редица ограничения. Те ще бъдат засегнати в раздел 1.6, където са разгледани проблемите на валидността. Смятаме, че представените от нас резултати достигат отвъд сегашните ни знания за езиковите политики и практики в Европа в три отделни аспекта:

- високият брой на участващите страни и региони – 24;
- спектърът на избраните езикови разновидности сред съзвездието от езици в Европа – ние разглеждаме чужди, регионални или малцинствени, имигрантски и национални езици, като обръщаме специално внимание на последната двойка от гледна точка на оказването на подкрепа за новодошлите;
- обхватът на избраните езикови области в рамките на образованието и извън него включва бизнеса, обществените сфери и услуги в градовете и четири.

В раздели 1.1 и 1.2 е представена обща информация за действащите лица, които насърчават многоезичието и плурилингвизма и разглеждат така наречената триезикова формула. Раздели 1.3 и 1.4 обхващат езиковите разновидности и езиковите области, проучени в рамките на проекта. В раздел 1.5 се представя събирането на данни от три града. Последният раздел 1.6 представя методиката, използвана в рамките на проекта.

1.1. Действащи лица за насърчаване на многоезичието и плурилингвизма в Европа

Езиковото многообразие е ключов аспект от европейската идентичност и затова както базираните в Брюксел институции на ЕС, така и СЕ в Страсбург активно насърчават изучаването на езици и многоезичието/плурилингвизма. Основните агенции в тези две институции, които определят езиковите политики, са Звено „Политика за многоезичие“ към Главна дирекция „Образование и култура“ на Европейската комисия и Отдел „Езикова политика“ към Дирекция „Образование“ на Съвета на Европа. Работата на тези две агенции стои в основата на важните резолюции, харти и конвенции, приемани от съответните органи. Бийтнс Биърдсмор (Baetens Beardsmore, 2008) прави прозорлив преглед на дейностите на ЕС и на Съвета на Европа от миналото.

Уебсайтът <http://europa.eu/> дава възможност за търсене на ключови документи сред публикациите на тема „многоезичие“ на различни езици и организирани в пет групи: документи, свързани с политиките на ЕС, информационни брошури, доклади, изследвания и проучвания. Уебсайтът на СЕ – www.coe.int/lang – предлага публикации в областите: политика за развитие, инструменти и стандарти, езици на училищното образование, мигранти, конферентни доклади и подобрени изследвания.

В Съвета на Европа се прави разлика между плурилингвизъм (способност на дадено лице да говори повече от един език) и многоезичие (наличие на различни езици в дадена географска област). В ЕС за двете явления се използва терминът „многоезичие“ (като понякога се уточнява, че то се отнася до дадено лице). В доклада се използват и двете понятия многоезичие /плурилингвизъм.

Европейският съюз (ЕС)

В рамките на Европейския съюз за езиковата политика отговарят отделните държави-членки. Институциите на ЕС играят подкрепяща роля в тази област въз основа на „принципа на субсидиарност“. Тяхната роля е да поощряват сътрудничеството между държавите-членки и да насърчават европейското измерение в националните езикови политики. И за трите съставни органа на ЕС, т.е. Съвета на Европейския съюз, Европейската комисия (ЕК) и Европейския парламент, в последните години многоезичието е ключова област, на която се обръща значително внимание.

Езиковите политики на ЕС имат за цел да защитят езиковото многообразие и да насърчат владенето на езици в полза на културната идентичност и социалната интеграция, но също и поради факта, че многоезичните граждани са в по-добра позиция да се възползват от образователните, професионалните и икономическите възможности, създадени от една интегрирана Европа. Политиката за многоезичие се ръководи от целите,

определени от Съвета на ЕС в Барселона през 2002 г., а именно: подобряване на овладяването на основни умения, по-специално чрез изучаване на поне два чужди езика от много ранна възраст. Тя от своя страна се основава на Бялата книга за преподаване и учене от 1995 г., която застъпва тезата, че всеки трябва да научи два европейски езика. В допълнение към това, в Барселона е прието и решение за въвеждане на показател за езикова компетентност.

През 2003 г. ЕК се ангажира да предприеме 45 нови действия за насърчаване на националните, регионални и местни власти да работят за „важна промяна за насърчаване на изучаването на езици и езиковото многообразие“. Първото съобщение на ЕК относно многоезичието, „Нова рамкова стратегия за многоезичност“, беше прието през ноември на 2005 г. в допълнение към плана за действие „Насърчаване на изучаването на езици и езиковото многообразие“. Съобщението на ЕК (2005 г.) определи три основни стандарта в политиката на ЕС относно многоезичността:

1. Гарантиране достъпа на гражданите до законодателството на ЕС, процедури и информация на техния собствен език.
2. Подчертаване важната роля, която езиците и многоезичието играят за европейската икономика и намиране на начини за по-нататъшното им развитие.
3. Насърчаване всички граждани да учат и говорят повече езици за подобряване на взаимното разбиране и комуникация.

Значението на многоезичието за ЕК беше подчертано с назначаването (в началото на 2007 г.) на специален Европейски комисар Леонард Орбан за управление на портфейла, въпреки че след преустройството при Барозу през 2009 г. това стана част от компетенциите на комисаря по образованието, културата, многоезичието и младежта. По време на мандата на комисар Обран, през 2008 г. ЕК изготви своето Съобщение „Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност“, което установи езиковата политика като централен въпрос, който оказва положително влияние върху всички останали политики на ЕС. В Съобщението се посочва какво трябва да се направи, за да се превърне езиковото многообразие в предимство в подкрепа на солидарността и просперитета. Двете централни цели на политиката за многоезичие бяха:

- да се повиши разбирането относно ценността на езиковото многообразие на ЕС и възможностите, които то предоставя, и да се способства за премахването на бариерите пред межкултурния диалог;
- да се предоставят на всички граждани реални възможности да се научат да общуват на два езика освен майчиния им език.

Държавите-членки бяха поканени да предложат по-широк набор от езици, за които да се предвиди по-ефективна интеграция в образователната система – от ранна детска възраст до образованието за възрастни – и да се ценят и допълнително развиват езиковите умения, придобити извън формалната образователна система. Освен това, ЕК заяви решимостта си за стратегическо използване на съответните програми и инициативи на ЕС за довеждане на многоезичието „по-близо до гражданите“.

В Работния документ на службите на комисията (2008), придружаващ съответното Съобщение, е представен издържан преглед на актуалните дейности на ЕС в подкрепа на многоезичието. Съобщението на ЕК (2008 г.) беше приветствано и подкрепено с резолюции както от Съвета на ЕС (2008 г.), така и от Европейския парламент (2009 г.), с акцент върху ученето през целия живот, конкурентоспособността, мобилността и възможностите за намиране на работа. През 2011 г. ЕК докладва за напредъка от 2008 г. насам и представи пълен опис на действията на ЕС в тази област. Тя също така очаква *Стратегическата рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението* (ОО2020), в която изучаването на езици е посочено като приоритет, а общуването на чужди езици е една от осемте ключови компетенции, които ще подобрят качеството и ефикасността на образованието и обучението. Освен това като основни умения са включени и общуването на майчин език, посредничеството и межкултурното разбиране.

Най-важната статистика относно езиковото обучение в ЕС се събира в контекста на проучванията „Евридика“ (Euridyce) и Евробарометър. Ключово значение за областите основно и средно образование от въпросниците по проект „Европейско езиково богатство“ имат докладите „Основни данни за преподаването на езици в училищата в Европа“ („Евридика“-2008, актуална редакция на доклада от 2005 г.) и „Интегриране на деца-имигранти в европейските училища („Евридика“-2009), както и два доклада на Евробарометър за езиковите умения на европейските граждани и техните нагласи към езиците (Евробарометър 2001 г. и 2006 г.). Горепосоченият доклад до ЕК на Щрубел и др. (Strubell et al., 2007 г.) също съдържа ключови данни за записаните ученици за езиково обучение в основното образование и в долния и горния курс на средното образование в страните от ЕС; освен това докладът предлага сравнителен анализ между данните и тенденциите в отделните държави и в заключение издава редица препоръки.

Конкретни данни относно броя на обучаемите по езици, училищните изпити и видовете езикови умения вероятно ще бъдат засегнати в някоя от следващите редакции на въпросника по проекта LRE. Ще бъдат проучени възможностите за синергии между набирането на данни по настоящия проект LRE и за проектите „Европейски езиков наблюдател/ELM“ (на Европейската федерация на институтите за национални езици /EFNIL/) и Европейското проучване на езиковите умения (ESLC)

съответно (за повече информация относно текущата работа по проектите, посетете страниците им в интернет). Проектът „Европейски езиков наблюдател“ е насочен към официалните езици на държавите; проучването по този проект съдържа специална част, свързана с обучението и използването на официалния език на страната във висшето образование в съпоставка с английския език. Европейското проучване на езиковите умения (ESLC) първоначално проучва уменията на учениците по английски, френски, немски, италиански и испански като втори езици през последната година на началния гимназиален курс или втората година от горния гимназиален курс в зависимост от образователната система. Неотдавна (2012 г.) ЕК публикува първия доклад по проекта ESLC, който съдържа данни за почти 54,000 записани ученици в 14 държави-участнички. За да се удостоверят уменията за четене, слушане и писане на петте езика според нивата за владеене в CEFR, са били използвани тестове, разработени, стандартизирани и приложени независимо от учебната програма. Резултатите от проучването ESLC сочат като цяло ниско ниво на уменията както за първи, така и за втори чужд език. Освен това резултатите показват значителни колебания между отделните държави, изследваните езици и езиковите умения, подложени на оценяване.

Основната програма в подкрепа на многоезичието, финансирана от ЕК в периода 2007-13 г., е „Учене през целия живот“; тя поставя различните европейски инициативи в областта на образованието и обучението под общо управление и разполага с бюджет от близо 7 милиарда евро за седем годишен период. Програмата „Учене през целия живот“, наследник на „Сократ“, която беше в действие от 1994 до 2006 г., е съставена от четири подпрограми, всяка от които обхваща конкретен образователен сектор: „Коменски“ (за начално и средно образование), „Еразъм“ (за висше образование), „Леонардо да Винчи“ (за професионално образование и обучение) и „Грюндвиг“ (за обучение на възрастни). Хоризонтална програма допълва тези четири подпрограми, включително така наречената *Ключова дейност* (КД) за езиците. Накрая, програмата „Жан Моне“ стимулира преподаването, размисъла и дебатите относно процеса на европейска интеграция в институциите за висше образование по целия свят.

Една от конкретните цели на програмата „Учене през целия живот“ е да насърчава изучаването на езици и езиковото многообразие. Предложения за езикови проекти, мрежи и други дейности, ориентирани към езиците (например такива, свързани с мобилността на студентите, преподавателите и работниците), могат да бъдат представяни за европейско съфинансиране по различните части на програмата. Всички езици – официални, национални, регионални, малцинствени и мигрантски – могат да участват по тази програма. „Европейско езиково богатство“ се съфинансира по (мрежовата) програма КД 2.

Съвет на Европа (СЕ)

Основан на 5 май 1949 г., Съветът на Европа е междуправителствена организация с 47 държави-членки, включително 27-те държави-членки на Европейския съюз.

Мисията на Съвета на Европа е да насърчава правата на човека, парламентарната демокрация и върховенството на закона. Тези същностни ценности обуславят естеството на действията му във всички области, включително езиковата политика, която се позовава на три различни, но взаимно допълващи се аспекта на работата на организацията: *конвенции, препоръки и технически инструменти.*

Европейската културна конвенция насърчава държавите да оказват подкрепа за взаимното изучаване на своите езици, история и цивилизация. *Европейската социална харта* гарантира правото на работниците-мигранти и техните семейства да изучават езика на приемащата държава и да получават държавна помощ, за да могат децата им да изучават майчиния език на своите родители.

В две от *конвенциите* на Съвета на Европа пряко са предвидени европейски стандарти за насърчаване и опазване на езиковото разнообразие и езиковите права: *Европейската харта за регионалните или малцинствените езици* и *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства*. Хартата е културен инструмент, разработен с цел защита и насърчаване на регионалните или малцинствените езици, като застрашен елемент на европейското културно наследство. В нея са предвидени конкретни мерки за подкрепа при употребата на тези категории езици в образованието и в медиите, както и мерки да се разреши тяхното използване в съдебната система, в администрацията, в икономическия и социалния живот и културните дейности. В Рамковата конвенция са очертани необходимите условия, за да могат лицата, които принадлежат към национални малцинства, да поддържат и развиват своята култура и да опазват съществените характеристики на своята идентичност, по-специално – своето вероизповедание, език, традиции и културно наследство.

Държавите, ратифицирали тези конвенции, са обект на мониторинг, с който се установява степента на изпълнение на поетите от тях задължения.

Препоръките на Съвета на Европа са официални изявления към националните власти относно водещите принципи и съответните мерки за прилагането им, но нямат задължителен характер. Препоръките, които в най-голяма степен обслужват целите на настоящия проект, са както следва:

- *Препоръка № R (98) б на Комитета на министрите относно модерните езици* (Съвет на Европа, 1998 г.), която очертава межкултурното общуване и плурилингвизма като най-съществените политически цели и предлага конкретни мерки за всеки образователен сектор, както и за началното обучение на учителите и квалификацията им на работното място. В Приложението към тази Препоръка подробно са изложени начините, по които плурилингвизмът може да се издигне до всеобхватна цел в съгласуваната концепция на езиковото обучение за всеки образователен сектор във всички държави-членки на Съвета на Европа;

- *Препоръка 1383 (1998) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа относно езиковото многообразие*, в която се казва, че: 'езиковото многообразие в Европа е културна ценност, която трябва да се съхранява и опазва' и че 'при преподаването на съвременни езици в държавите-членки на Съвета на Европа трябва да има по-голямо разнообразие; това ще способства за овладяването не само на английски език, а и на други европейски и световни езици от страна на всички европейски граждани, заедно със съвършеното владение на техните национални и регионални езици, ако това е приложимо';
- *Препоръка 1539 (2001) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа относно Европейската година на езиците*, призовава държавите-членки 'да поддържат и доразвиват инициативите, свързани с езиковата политика на Съвета на Европа за насърчаване на плурилингвизма, културното многообразие и разбирателството между народите и нациите', както и 'да насърчава всички европейци към развиване на известна способност да общуват на няколко езика, като например прокарва многообрази, новаторски подходи, пригодени към индивидуалните потребности ...';
- *Препоръка Rec (2005)3 на Комитета на министрите относно преподаването на езиците на съседните държави в граничните райони* настояват правителствата на държавите-членки 'да приложат принципите на многоезиковото образование, като създадат условия, чрез които да дадат възможност на учебните заведения в граничните райони на всички нива да осигурят или при необходимост да въведат преподаване и използване на езиците на съседните държави, заедно с познания за културата на тези страни, която обикновено е тясно обвързана с преподаването на езика';
- *Препоръка 1740 (2006) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа относно ролята на майчиния език в училищното образование* насърчава подрастващите европейци да изучават своя майчин (или основен) език, когато той не е официалният език на страната, като изтъква, че те имат задължението да изучават официалния език на страната, чиито граждани са;
- *Препоръка № R (2008) 7 на Комитета на министрите относно прилагането на Общата Европейска езикова референтна рамка (CEFR) и насърчаване на плурилингвизма* очертава общите принципи и мерки, които следва да се предприемат от властите, отговорни за езиковото образование на национално, регионално и местно равнище, както и конкретните мерки, свързани с разработването на политики, учебни програми, учебници, обучение на педагози и оценяване.

Така наречените "технически" инструменти в областта на езиковото обучение са преди всичко справочни пособия без нормативна стойност, които политически-отговорните фактори и практикуващите специалисти могат да ползват и адаптират съобразно конкретния образователен контекст и потребности. Сред тези инструменти е широко прилаганата Обща Европейска езикова референтна рамка (CEFR), Европейското езиково портфолио (ELP), политически ръководства и редица други практически пособия, разработени по програмите на отдел „Езикова политика“ в Страсбург и Европейския център за модерни езици в Грац.

Общата Европейска езикова референтна рамка (2001 г.) е разработена за насърчаване на плурилингвалното образование, при адаптиране към съответния контекст на приложение. CEFR предлага единна база за разработване /съпоставяне на учебните програми, учебниците, учебните планове по предметите и изпитите по втори/чужд език при динамична, многоезикова, пожизнена перспектива на учене. Като инструмент, разработен след процес на научно изследване и широки консултации, CEFR предоставя практически инструментариум за набелязване на ясни цели, които да се постигнат на последователни етапи от учебния процес, при оценяване на резултатите по международно съпоставими критерии. Общата рамка представлява база за взаимното признаване на езиковата квалификация и във все по-голяма степен се използва при реформирането на националните учебни програми, както и от международните консорциуми, за съпоставимост на свидетелствата/ дипломите за езикова подготовка в Европа и извън нея, като е разпространена в превод на над 35 езика.

Европейското езиково портфолио (2001 г.) представлява личен документ, в който лицата, които изучават или вече са научили чужд език в училище или в извънучебна форма, могат да записват и осмислят своите езикови и културни преживявания. Портфолиото е собственост на учащия. В портфолиото всички умения се оценяват, независимо от нивото и дали са придобити в рамките на формалното образование или извън него. То е обвързано с Общата Европейска езикова референтна рамка.

Ръководството за разработване на езикови образователни политики в Европа (2007 г.) представлява аналитичен инструмент, който може да послужи като справочна база при формулиране и пресструктуриране на политиките по езиково обучение, с цел да се насърчи плурилингвизма и многообразието чрез планов подход, така между решенията да има съгласуваност и свързаност. В Ръководството плурилингвизмът се разглежда като едно умение, което потенциално обхваща няколко езика, обикновено с различна степен на владене - 'комуникативно умение, към което допринасят всички езикови познания и опит, като езиците са взаимосвързани и си взаимодействат'.

Посочените по-горе политически инструменти са разработени от сектор „Езикова политика“ (понастоящем отдел „Езикова политика“), който неотдавна стартира „Платформа на ресурсите и библиографска база за плурилингвалното и межкултурното образование“ (www.coe.int/lang). Но този сайт обхваща на включените езици е значително по-голям от модерните чужди езици, като включва класическите езици, езици на мигрантите и, доста съществено – езици на които се води учебния процес. Това би означавало например немски в Германия, шведски в Швеция и пр., които се преподават и като

учебни предмети, но се използват и като езици, на които се преподава учебното съдържание (като се има предвид ключовата роля на езика при натрупването на познания по всички предмети). Платформата предлага отворен и динамичен ресурс със система от определения, отправни понятия, описания и описателни характеристики, проучвания и добри практики, до които държавите-членки са приканени да се допитат и да ги използват в подкрепа на своята политика за насърчаване на равен достъп до качествено образование според потребностите, ресурсите и образователната култура.

Платформата се съпровожда от *Ръководство за разработване на учебни програми за плурилингвално и межкултурно образование*, което в момента се прилага пилотно в различни сектори на формалното образование. Ръководството е предназначено да улесни прилагането на ценностите и принципите на плурилингвално и межкултурно образование при преподаването на всички езици – чужди, регионални, малцинствени, класически и езици, на които се води учебния процес в училищата. В него е представена обобщена рамка на проблематиката и принципите, застъпени при разработването и/или усъвършенстването на учебните програми, както и на педагогическите и дидактическите подходи, които разкриват по-добри възможности за осъществяване на общата цел на плурилингвалното и межкултурното образование.

В работата на Съвета на Европа многоезиковите (плурилингвалните) и межкултурните умения се отнасят до способността човек да използва репертоар от множество езици и културни източници за целите на общуването или взаимодействието с хора от друг произход и среда, като междувременно обогатява своята репертоарна база. Плурилингвално и межкултурно образование отчита репертоарния набор от езици и съответстващи им култури, които учащите са усвоили, независимо дали те формално са засегнати в учебната програма или не: езици, на които протича учебния процес в училище (независимо дали се изучават като предмет или преподаването се води на тях), регионални/малцинствени езици, модерни чужди и класически езици, имигрантски езици. Съветът на Европа насърчава възприемането на холистичен подход, при усилен синергия между езиците, по-добра координация между учителите и използване на уменията, които преодоляват различията между учащите.

Работата на СЕ в областта на езиковото образование се координира от Отдел „Езикова политика“ (LPU) в Страсбург и от Европейския център за модерни езици (ECML) в Грац.

Отдел „Езикова политика“ в Страсбург изпълнява междуправителствени програми за сътрудничество в рамките на програмата на Координационния комитет за образователна политика и практика (CDPPE).

Отдел „Езикова политика“ е пионер на международното сътрудничество в езиковото образование от 1957 г., който действа като катализатор на новаторството и предоставя уникален паневропейски форум за осъществяване на политическите приоритети на всички държави-членки. Резултатите от програмите на отдела са довели до издаването на редица препоръки и резолюции на Комитета на министрите и Парламентарната асамблея на СЕ, които обезпечават подкрепата за неговите политически инструменти и инициативи. Стъпвайки на тази основа, отдел „Езикова политика“ организира *Европейската година на езиките 2001* съвместно с Европейската комисия, чиито цели се прокламират ежегодно на Европейския ден на езиките (www.coe.int/edl).

Освен това отдел „Езикова политика“ осигурява експертна помощ на държавите-членки при преразглеждане на образователната им политика по езиките, като се ангажира с разработване на политики за образованието на малцинствата. Неговата актуална работа е насочена преди всичко към езиките, на които се води учебният процес (като обхваща потребностите на учениците в неравносложно положение) в по-широкия контекст на плурилингвалното и межкултурното образование, както и на езиковите политики, свързани с интеграцията на пълнолетните мигранти.

Програмите на отдел „Езикова политика“ се допълват от тези на Европейския център за модерни езици, създаден по силата на частично разширено споразумение на Съвета на Европа през 1994 г. в Грац (Австрия). Понастоящем към частичното споразумение са се присъединили 31 държави [1].

Мисията на Европейския център за модерни езици е да насърчава новаторския подход и да разпространява добри практики в изучаването и преподаването на езиките. Центърът провежда 4-годишни средносрочни програми по проекти, организирани в сътрудничество с европейски експерти в областта на езиковото образование. В резултат на работата по проектите се разработват комплекти от практически помагала за обучение, насоки и интерактивни страници в интернет, като например Европейско портфолио за студенти-педагози по езиково обучение (EPOSTL), което е преведено на 13 езика и е възприето в редица програми за обучение на педагози в Европа (<http://epostl.ecml.at>), както и Референтната рамка за плуралистичен подход към езиките и културите, която очертава начини за подкрепа на учащите при развиване на техните многоезикови и межкултурни умения в рамките на учебния процес (<http://carap.ecml.at>). Някои от помагалата, разработени от Европейския център за модерни езици, се отнасят до практическото прилагане на Общата Европейска езикова референтна рамка (CEFR) и Европейското езиково портфолио (ELP), като са насочени към потребностите на езиковите специалисти, практикуващи в многоезична среда. Всички публикации на Европейския център за модерни езици са на разположение безплатно на страницата на центъра в интернет (www.ecml.at).

Въпросникът за проучването по проекта LRE беше разработен на базата на ключови резолюции, конвенции, препоръки и съобщения на ЕС и СЕ, залегнали при формулирането на политиките и практиките, свързани с многоезичието/плурилингвизма. В Таблица 1 е направен общ преглед на използваните документи. Резюме на ключовата проблематика и самият въпросник са публикувани на страницата на проекта „Европейско езиково богатство“ в интернет. Моля, имайте предвид разликата между Съвета на ЕС (съставен от държавни глави и правителствени ръководители) и Съвета на Европа.

¹¹¹ Албания, Андора, Армения, Австрия, Босна и Херцеговина, България, Хърватска, Кипър, Република Чехия, Естония, Финландия, Франция, Германия, Исландия, Ирландия, Латвия, Лихтенщайн, Литва, Люксембург, Малта, Черна гора, Нидерландия, Норвегия, Полша, Румъния, Република Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария, „Бивша югославска република Македония“.

Таблица 1. Общ преглед на документите на ЕС и СЕ, използвани за разработване на Въпросника на програмата „Европейско езиково богатство”

Документи на Европейския съюз	Документи на Съвета на Европа
<p>Решения/Заклучения на Съвета</p> <ul style="list-style-type: none"> – Решение на Европейския парламент и на Съвета относно Европейската година на езиците 2001 (2000 г.) – Заклучения на председателството на Европейския съвет (Барселона, 2002 г.) – Заклучения относно многоезичността (май, 2008 г.) – Решение относно европейска стратегия за многоезичието (ноември, 2008 г.) – Заклучения относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението ОО2020 (2009 г.) – Заклучения относно езиковите компетентности за подобряване на мобилността (2011 г.) 	<p>Конвенции и рамкови документи</p> <ul style="list-style-type: none"> – Европейска културна конвенция (1954 г.) – Европейска харта за регионалните и малцинствени езици (ECRML) (1992 г.) – Рамкова конвенция за защита на националните малцинства (1995 г.)
<p>Резолюции на Европейския парламент</p> <ul style="list-style-type: none"> – Резолюция за насърчаване на езиковото многообразие и изучаването на езици (2001 г.) – Резолюция относно европейските регионални и по-малко използвани европейски езици (2003 г.) – Резолюция относно многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност (2009 г.) 	<p>Препоръки на Комитета на министрите</p> <ul style="list-style-type: none"> – Препоръка N° R (82) 18 относно съвременните езици (1982 г.) – Препоръка N° R (98) 6 относно съвременните езици (1998 г.) – Препоръка на КМ (2008 г.) N° 7 относно използването на CEFR и подпомагане на плурилингвизма
<p>Съобщения от Европейската комисия</p> <ul style="list-style-type: none"> – Съобщение от 2005 г.: Нова рамкова стратегия за многоезичието – Съобщение от 2008 г.: Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност – Зелена книга, 2008 г.: Миграция и мобилност: предизвикателствата и възможностите на образователните системи в ЕС 	<p>Препоръки от Парламентарната асамблея</p> <ul style="list-style-type: none"> – Препоръка 1383 (1998 г.) относно езиковото многообразие – Препоръка 1539 (2001 г.) относно европейската година на езиците 2001 – Препоръка 1598 (2003 г.) относно защита на жестомимичните езици в държавите-членки на Съвета на Европа – Препоръка 1740 (2006 г.) относно мястото на майчиния език в училищното образование
<p>Външни доклади</p> <ul style="list-style-type: none"> – Окончателен доклад на Групата на високо равнище по отношение на езиковото многообразие (2007 г.) – Владееенето на чужди езици движи бизнеса ни: компаниите работят по-добре, използвайки чужди езици, Бизнес форум за многоезичието (2008 г.) 	<p>Външни доклади</p> <ul style="list-style-type: none"> – От езиково многообразие към плурилингвално образование: Насоки за развитие на политиките за езиковото образование в Европа (Beacco and Byram, 2007) – Насоки за развитие и прилагане на учебни планове за плурилингвално и межкултурно образование (Beacco <i>et al.</i>, 2010) <p>Инструменти за преподаване и учене</p> <ul style="list-style-type: none"> – Обща Европейска езикова референтна рамка (CEFR) (2001) – Европейско езиково портфолио (ELP)(2001) – Референтната рамка за плуралистичен подход към езиците и културите (FREPA) (2012): http://carap.ecml.at – Европейско портфолио за студенти-педагози по езиково обучение (2007) http://epostl2.ecml.at

1.2. Триезиковата формула и плурилингвизъм

Насърчаването на многоезичието от гледна точка на триезичието не се радва само на подкрепата на ЕС. ЮНЕСКО прие термина „многоезично образование“ през 1999 г. (Генерална конференция, Резолюция 12), който се отнася до използването на най-малко три езика в образованието, т.е. майчиния език, регионален или национален език и международен език. Още през 50-те години на XIX век индийското правителство представя общ проект за политика на многоезично образование, включваща обучение на майчиния език, на регионален (или държавен) език, напр. хинди като език за обща комуникация, и един от класическите езици – санскрит, пали, арабски или персийски. При преразглеждането през 1961 г. предложението е озаглавено *триезикова формула* (TLF) и включва обучение на регионален език, на хинди (в областите, където не се говори хинди) или друг индийски език (в областите, където се говори хинди) и на английски или друг европейски език.

През 1995 г. в публикация наречена „Бяла книга“ ЕК избира триезичието като политическа цел за всички европейски граждани. Освен „майчиния език“, всеки гражданин следва да учи поне два „езика на Общността“. Тази политическа цел е последвана от Резолюция на Съвета на ЕС от Барселона, 2002 г. На този етап концепцията за „майчин език“ се използва за позоваване на официалните езици на държавите-членки и се пренебрегва обстоятелството, че за много от жителите на Европа „майчиният език“ и „официалният държавен език“ не съвпадат (Extra and Gorter 2008: 44). В същото време, концепцията за „езици на Общността“ се използва за позоваване на официалните езици на две други държави-членки на ЕС. В по-късни документи на ЕК се говори за един чужд език с висок международен престиж (нарочно не се посочва английския език) и един така наречен „съседски език“. Последното понятие се отнася за съседските страни, а не за езика на съседите от квартала. В последно време се наблюдава развитие на мисленето на ЕК в тази област и в параграф 4.1 на Съобщение от 2008 г. ЕК казва, че „всички езици са ценни“:

В настоящия контекст на повишена мобилност и миграция владението на националния/те език/ци е от основно значение за успешното интегриране и активното участие в живота на едно общество. Така че говорещите езици, които са различни от техния майчин, би следвало да включат езика на приемащата ги страна в личната си езикова комбинация „един плюс два други“.

В обществото ни съществуват и неоползотворени езикови ресурси: различните майчини и други езици, говорени вкъщи и в местната или разположена в съседство среда, трябва да бъдат ценени повече. Например деца с различни майчини езици, без значение дали от ЕС или от трета страна, изправят училищата пред предизвикателството езикът, на който се извършва обучението, да се преподава като втори език, но същевременно те могат да мотивират съучениците си да учат различни езици и да се отворят към други култури.

С цел създаване на условия за по-тесни връзки между общностите, консултативната група на Комисията за многоезичие и межкултурен диалог разработи концепцията за „личен приемен език“, която се нуждае от по-нататъшно доразвиване.

Макар и да не е посочил конкретния брой на езиците, които следва да се изучават, Съветът на Европа е изиграл водеща роля за насърчаване на езиковото обучение и развитието на плурилингвизъм сред хората от много ранна възраст; той редовно подчертава необходимостта да се ценят всички езици. Освен това е добавил интересна перспектива с въвеждането на идеята за променливите и частични компетентности.

Най-актуалната препоръка на СЕ е CM/Rec (2008) 7E към държавите-членки относно прилагането на Общата Европейска езикова референтна рамка (CEFR) и насърчаване на плурилингвизма.

Въз основа на Резолюцията от 1969 г. относно интензивната съвременна програма за езиково обучение в Европа и Препоръка 814 (1977) СЕ изготвя Препоръка 82(18) (1982), в която държавите-членки се призовават да гарантират, че доколкото е възможно, всички слоеве от тяхното население ще имат достъп до ефективни средства за придобиване на знания за езиците на други държави-членки (или на други общности в рамките на собствената им държава) и за насърчаване на преподаването на поне един европейски език освен националния (или на езика посредник за съответната област) на децата от десетгодишна възраст или от момента, в който започват средното си образование. Препоръката също така призовава държавите да предоставят възможности за изучаване на „възможно най-голям брой езици“. Освен това в тази препоръка СЕ отчита потребностите на работниците-мигранти и призовава за подходящи условия за тях:

... да придобият достатъчни знания за езика на приемащата общност, за да могат да играят активна роля в трудовия, политическия и социалния живот на тази общност, и по-специално да предоставят възможности на децата на мигрантите да придобият подходящо образование, което да ги подготви за прехода от редовно обучение към трудова заетост, както и да развият майчините си езици като образователни и културни инструменти за поддържане и подобряване на техните връзки с културата, от която произхождат.

В ключовата последваща препоръка на Комитета на министрите 98(6) СЕ призовава европейците да постигнат степен на комуникационни способности в редица езици и призовава държавите-членки да постигнат това чрез разнообразяване на езиците, които се предлагат, и чрез поставяне на подходящи за всеки език цели, включително модулни курсове и други видове курсове, които имат за цел развитието на частична компетентност.

Подробен обзор и анализ на политиките на ЕС относно многоезичността е представен от Кълън (Cullen *et al.*, 2008), където се посочва, че все още се наблюдава значително нежелание или съпротива спрямо допълнителното изучаване на чужди езици – с изключение на английския. Това наблюдение се подкрепя и от данните на Евростат от 2009 г. Кълън казва, че само един от пет европейци може да се опише като активно изучаващ допълнителен език и езиковите умения са неравномерно разпределени от географска и културна гледна точка. По-голямата част от дейностите, насочени към насърчаване на многоезичието, се осъществяват в сектора на формалното образование, по-конкретно в областта на средното образование. Кълън (Cullen *et al.* 2008: iii-iv) достига до следните основни заключения по отношение на политическия контекст и политиките за насърчаване на многоезичието в ЕС:

- Многоезичието и езиковото многообразие понякога представляват противоречащи си политически програми. Политиката за езиковото обучение има склонност да се влияе от „по-твърди“ приоритети като икономическата конкурентоспособност и мобилността на пазара на труда, а политиките за езиковото многообразие – от „по-меки“ въпроси като интеграцията и правата на човека. Политиката за многоезичността има по-висок приоритет от политиката за многообразието с оглед на конкретните действия.
- Действието на Европейския парламент отразява последователните и постоянни усилия за осигуряване на защита за малцинствените езици и подкрепа на езиковото многообразие. От края на 70-те години на XIX век Европейският парламент е издал поредица от съобщения и резолюции, с които се призовава Комисията да предприеме действия за насърчаване на използването на малцинствените езици и за преразглеждане на цялото законодателство и всички практики на Общността, които дискриминират малцинствените езици. Но никоя от тези инициативи няма задължителен характер за държавите-членки и това е основният проблем.

Нагласи на гражданите на ЕС спрямо многоезичието/плурилингвизма

Едно от периодичните проучвания *Европейски барометър на ЕК*, по-конкретно Специален барометър 243 (2006), предлага напречно сечение на общественото мнение по въпросите, свързани с многоезичието. Анализира се подкрепата за някои от принципите, лежащи в основата на политиката за многоезичие на Комисията, заедно с нагласите на анкетираните относно ситуацията в съответните им държави или региони и тяхната подкрепа за политиките за многоезичие на национално равнище. На участниците в проучването са представени пет твърдения, които илюстрират някои от ключовите принципи зад политиките, насочени към насърчаване на многоезичието в Европа. Всички твърдения получават подкрепата на мнозинството от европейците, но в различна степен, както става ясно от Таблица 2.

Таблица 2. Нагласи спрямо многоезичието в Европа (Източник: Специален доклад на Евробарометър 243: 53, Европейска комисия, 2006)

Твърдения	По-скоро съм съгласен	По-скоро не съм съгласен	Не зная
1. Всеки в ЕС трябва да може да говори един допълнителен език	84%	12%	4%
2. Всички езици, говорени в рамките на ЕС, трябва да бъдат третирани еднакво	72%	21%	7%
3. Всеки в ЕС трябва да може да говори общ език	70%	25%	5%
4. Европейските институции трябва да приемат един-единствен език за общуване с европейските граждани	55%	40%	5%
5. Всеки в ЕС трябва да може да говори два допълнителни езика	50%	44%	6%

Резултатите от проучването показват, че докато по-голямата част от гражданите на ЕС смятат, че един допълнителен език е постижима цел, едва 50% са на мнение, че е реалистично да се стремим към два допълнителни езика. Преобладава схващането, че трябва да се отнасяме към различните езици по еднакъв начин, но също толкова силна е подкрепата за твърдението, че всички трябва да сме в състояние да говорим общ език. Мненията относно това дали институциите на ЕС трябва да приемат един език за общуването с гражданите са разделени.

Нашият проект „Европейско езиково богатство“ предлага интересна информация относно степента, до която Барселонските принципи се следват в образователните системи на изследваните страни или региони, и също така предоставя данни за начина, по който всички езици – национални, чужди, имигрантски и регионални или малцинствени – се ценят в училището и извън него.

1.3. Езикови разновидности, проучени в рамките на проекта

В проекта „Европейско езиково богатство“ нашата амбиция е да отразим богатството от езици, присъстващи в европейското общество, както и степента, до която тези езици са включени в практиките за многоезичие. Предизвикателство за нас бе да направим разграничение между видовете езици и да ги категоризираме по подходящ начин.

В свое съобщение от 2008 г. ЕК говори за много „национални, регионални, малцинствени и мигрантски“ езици, които се говорят в Европа, всеки от които „добавя собствен аспект към нашата обща култура“, а също и за „чужди езици“, както по-рано принципно са се наричали европейските и неевропейските езици с покритие в световен мащаб.

Ценността на задълбоченото изучаване на националния език за успешното функциониране в обществото и за пълното използване възможностите на образованието е широко призната. Изучаването на чужди езици е обичайно за Европа. Езиците, на които се обръща по-малко внимание, са регионалните/ малцинствените и имигрантските езици, но тяхната ценност във всички европейски държави-членки се признава и подкрепя както от СЕ, така и от ЕС, които подчертават, че и двата вида езици се нуждаят от подкрепа, тъй като представляват важно средство за вътрешно-групово общуване и формират част от личната, културната и социалната идентичност на много граждани на ЕС.

В Препоръка 98(6) СЕ призовава държавите-членки да приведат в действие разпоредбите на Европейската харта за регионалните или малцинствени езици и Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, тъй като тези два документа указват желателни параметри по отношение на политиката за регионалните или малцинствени езици или култури. СЕ също така призовава за равно уважение на всички езици, като страните „продължават да насърчават двуезичието в имигрантските области или квартали и да оказват подкрепа на имигрантите за изучаване езика на областта, в която пребивават“.

Окончателният доклад на Групата на високо равнище по отношение на езиковото многообразие (2007 г.) също споменава, че е необходимо да използваме потенциала на имигрантите като източник на езикови знания, както и като добра възможност за компаниите да извлекат полза от културните и езикови способности на тези имигранти, за да получат достъп до пазарите в страните, от които те произхождат.

Прекалено често на мигрантите се гледа само като на проблем – децата на мигрантите показват слаб успех в училище или възрастните мигранти имат само минимални познания по езика на своята приемна държава. Често обаче се пренебрегва фактът, че мигрантите представляват ценен езиков ресурс. Като признаваме значението на езиците на мигрантите сред нас, бихме могли да засилим мотивацията им да изучават езика на общността домакин, и други езици, и така да им дадем възможност да станат вещи посредници между различни култури.

Много често младите мигранти от второ и трето поколение притежават добре развити слухови/говорни умения по отношение на своите унаследени езици или по езиците на своята общност, но не могат да четат и пишат на тях. Много от тях са силно мотивирани да се оgramотят на тези езици. Училищата и институциите за висше образование и обучение на възрастни трябва да направят своя задача предлагането на специални възможности за обучение на тези целеви групи. Това би било разумна инвестиция, тъй като тези хора биха могли да помогнат за установяването на икономически контакти със страните, от които

произлизат, и да изиграят активна роля в диалога между културите и интеграционните програми за новопристигналите имигранти.

На фона на съзвездието от езици (вж. Extra and Gorter 2008: 3-60) , които трябва да се обхванат, нашият въпросник по проект „Европейско езиково богатство“ включва национални, чужди, регионални /малцинствени и имигрантски езици. Напълно съзнаваме вариациите в смисловите оттенъци в различните европейски държави, които могат да съпътстват позоваването на народи (и техните езици) с повече или не дотам дълготрайна история на уседналост (вж. Extra and Gorter 2008: 10 за номенклатурата в тази област).

В контекста на проекта „Европейско езиково богатство“ ние ще проучим и използваме посочените по-горе видове езици със следните дефиниции (вж. също Речник на термините в Приложението на Част I):

- **Национални езици** – официалните държавни езици.
- **Чужди езици** – езици, които не се учат или използват вкъщи, а се учат в училище или служат за по-широка комуникация в секторите извън образованието.
- **Регионални или малцинствени езици** – езици, които традиционно се използват в рамките на дадена територия от гражданите на съответната държава; говорещите ги образуват група, чиято численост е по-малка от населението на държавата.
- **Имигрантски езици** – езици, които се говорят от имигранти, произхождащи от широк спектър (бивши) страни, и техните потомци в страната на пребиваване.

Сходни възгледи са изразени и от Макпейк и Тинсли (McPake and Tinsley, 2007). В този контекст бихме желали да отбележим, че включването на имигрантските езици като част от европейския езиков репертоар е малко изкуствено, докато същевременно в настоящия първи кръг от набирането на данни за политиките и практиките на многоезичие доста рядко се споменават жестомимичните езици. В западните общества, където миграционните процеси са значителни, както и сред езиковите малцинства, които живеят в дадена национална държава, има хора с увреден слух, които всъщност са малцинства в малцинствата. Като се има предвид хегемонията на устната комуникация, повечето от тези хора са изолирани не само от културата на обществото като цяло, а и от своята „родна“ култура, което форма да двойно потисничество (Schermer 2011). Налице е една съществена разлика между общностите с увреден слух и останалите езикови малцинства. Жестомимичните езици се предават от поколение на поколение изключително рядко. Основната причина за това е, че 95% от хората с увреден слух имат здрави родители, за които жестомимичният език не е „майчин“. Повечето от тях са усвоили този език от свои връстници или от други възрастни извън семейството със същото увреждане и/или от родителите си, които са го овладели като втори език.

Европейският парламент единодушно одобри Резолюция относно жестомимичните езици на 17 юни 1988 година. Тя призовава всички държави-членки да признаят своите национални жестомимични езици за официални езици на хората с увреден слух. До момента тази резолюция няма особено практическо отражение. През 2003 г. жестомимичните езици са признати от Съвета на Европа за малцинствени езици по силата на Европейската харта за регионалните или малцинствените езици. В първия кръг на събирането на данни, информация за жестомимичните езици в областите официални документи и бази данни и аудиовизуални медии и преса се събира по Въпросника.

Представеното по-горе разграничение между „регионални/малцинствени“ и „имигрантски“ езици широко се използва на територията на континентална Европа, докато атрактивното позоваване (подкрепяно отдолу-нагоре) на „езици на Общността“, което е разпространено в Обединеното кралство, се използва за национални, регионални и/или имигрантски езици. Освен това, концепцията за „езици на Общността“ често се отнася за националните езици на страните от Европейския съюз в документите на ЕС и в този смисъл е семантично близка до „заеманата територия“, поне в жаргона на ЕС (вж. Extra & Gorter, 2008: 7-11 за номенклатурата в тази област). Последният аргумент в полза на термина „имигрантски езици“ е широкото му използване на уебсайта Ethnologue, езици по света, който е много ценен и популярен стандартен източник за транснационална информация по тази тематика.

В контекста на настоящия проект ще приемем, че регионалните/малцинствените езици са „официално признати“, ако такова признаване произтича от националната държава, която е предмет на разглеждане. Освен това признаването може да бъде и въз основа на Европейската харта за регионалните или малцинствените езици на Съвета на Европа. Хартата влиза в сила през м. март 1998 година. Тя действа като европейски еталон за сравнение на законовите мерки и договорености, приети от държавите-членки в съответната политическа област (Nic Craith 2003) и е насочена към политическата закрила и насърчаване на „историческите регионални или малцинствени езици в Европа“. Понятията „регионални“ и „малцинствени“ езици не са изрично дефинирани в Хартата („Държавите дават определение по свое усмотрение“), докато имигрантските езици са изрично изключени от приложното ѝ поле. Държавите са свободни в избора си кои регионални/малцинствени езици да включат. Няма предписания и за степента на защита, така че държавата може да се придържа към по-неутрална или по-строга политика. В резултат на това държавите-членки на ЕС са приели широк диапазон от разпоредби (Grin 2003).

Съзнаваме, че са налице редица усложняващи фактори, поради които е невъзможно да се направи категорично разграничаване между предложените видове езици. Първо, в рамките на ЕС и сред държавите-членки много регионални/малцинствени и имигрантски езици се говорят от по-голям брой хора, отколкото официалните

държавни езици. Освен това, както регионалните/малцинствени езици, така и имигрантските езици в една държава от ЕС могат да бъдат официални държавни езици в друга държава, например немският език в Дания или руският език в Украйна. Трябва да се има предвид също, че много, ако не и повечето, имигрантски езици в европейските национални държави произхождат от държави извън Европа. Точно контекстът на миграция и малцинственост е конкретната причина предлаганото от нас разграничение между регионални/малцинствени и имигрантски езици да бъде донякъде двусмислено. Въпреки всичко това, не можахме да измислим по-прозрачна алтернатива. Според нас, ако не друго, предложеното разграничение поне ще доведе до повишаване на осведомеността и може в крайна сметка да доведе до комплексен подход към концепцията за малцинствените езици в Европа.

1.4. Езикови области, разгледани в рамките на проучването

Проучването „Европейско езиково богатство“ обхваща осем езикови области. Като първа област сме включили една метаобласт, която разглежда наличността на национални/регионални документи и бази данни, свързани с езиковото многообразие. Като се има предвид ключовата роля на изучаването на езици в образованието, четири области се фокусират върху основните етапи от общественото образование – от предучилищно до университетско. В допълнение към това са разгледани три езикови области извън образованието, за да се уловят нивата на многоезични услуги в обществото и бизнеса. В крайна сметка осемте раздела на Въпросника включват общо 260 въпроса, разпределени сред тези области, както е представено в Таблица 3. Въпросите в области 2-8, са базирани на европейските документи, упоменати в Раздел 1.1.

Таблица 3. Разпределение на въпросите по езикови области

№	Езикови области	Бр. въпроси
1.	Езици в официалните документи и бази данни	15
2.	Езици в предучилищното образование	34
3.	Езици в началното образование	58
4.	Езици в средното образование	60
5.	Езици в полувисшето и висшето образование	30
6.	Езици в аудиовизуалните медии и пресата	14
7.	Езици в обществените сфери и услуги	31
8.	Езици в бизнеса	18
	Общ брой на въпросите	260

Област 1 разглежда наличността на национални или регионални официални документи и бази данни относно езиковото многообразие във всяка от участващите страни или региони. Наличността на такива документи и бази данни може значително да допринесе за осъзнаване на многоезичието в дадена страна и да подпомогне политиката за езиково обучение. Разделянето на тази област на официални документи и бази данни е във връзка с обичайното разграничение между *статусно планиране* и *корпусно планиране* в изследванията върху езиковото планиране. В нашия случай разделът за документите се отнася до предприетите усилия за *урегулиране* използването и функционирането на различните езици в дадено общество, а разделът за базите данни се отнася до предприетите усилия за *картографиране* на разпределението и жизнеспособността на спектъра от езици в дадено общество.

Областите от 2 до 4 от проучването се фокусират върху образованието на непълнолетни учаци, осигурено от държавата. Дефинициите за всяка от тези области е представена в Речника на термините към Част I от настоящата публикация, включително обичайното разграничение между долното и горното нива на средното образование, което може да бъде въз основа на различия във *възрастта* и/или на различия във *вида обучение*. Във всяка от тези области е обърнато внимание на организацията на езиковото обучение, както и на квалификацията и подготовката на учителите за всяка от четирите езикови разновидности. Ключовото разграничение между организация и учители се използва широко в европейския контекст (вж. например Eurydice, 2008). Отговорите в тези раздели са базирани на публично достъпни данни, както и на официални източници.

Като се има предвид значителното многообразие в образователната степен след гимназиалния курс на национално и междудържавно равнище, в Област 5 се разглежда базовото (професионално) образование в съпоставка с висшето (университетско) образование. В резултат на това от тази езикова област се получи бинарни и комплементарни данни за образованието след средния курс. Области 6–8 обхващат три важни аспекта извън системата и след периода на образованието.

Отговорите в области 5-8 са въз основа на събрани и докладвани данни в контекста на три града за всяка страна или регион (за по-подробна информация вж. Раздел 1.5.). Област 5 разглежда предлаганото езиково обучение в малка извадка от институции за полувисше (професионално) и висше (университетско) образование. Област 6 се фокусира върху спектъра от езици, предлаган в аудиовизуалните медии и пресата. Област 7 се концентрира върху езиците в обществените сфери и услуги от гледна точка на институционализираните езикови стратегии, съоръженията за гласова комуникация и за писмена комуникация. Фокусът на област 8, езици в бизнеса, е върху езиковите стратегии на компаниите, конкретните практики за управление на езиците и насърчаването на езиковите компетенции на служителите. Във всяка страна/регион е събрана извадка от 24 компании.

1.5 Подход за събиране на данни от три града

Както беше посочено по-горе, отговорите в езикови области 1-4 от проучването „Европейско езиково богатство”, са базирани на официални/вторични данни и отразяват политиките и обичайните практики на национално равнище. Области 5-8, от друга страна, са базирани на събраните/първични данни. Събирането на първични данни проведено в 3 града на всяка страна е обусловено от следните съображения:

- Многоезичността е най-широко застъпена в градска среда, тъй като новодошлите са склонни да се събират на такива места в търсене на работа
- Градовете засилват националната динамика в отговор на езиковото многообразие
- В градовете се намират големи институции за полувисше и висше образование (област 5).
- Международната преса, кината и телевизионните станции обикновено също се намират в градовете (област 6).
- В резултат на това се налага хората, отговарящи за администрирането и планирането на градовете, да създават местни политики за многоезичието (област 7).
- Централите на много компании се помещават в градовете (област 8).

Изборът на градовете е направен по идентичен начин за страните от 1 до 14 в Таблица 4. Фокусът е върху двата града с най-голямо население *плюс* един град, където регионалният/малцинствен език е с най-висок статус, жизненост и/или брой на хората, които го говорят в съответната страна. Страните от 15 до 18 бяха предизвикателство, тъй като не се вписваха в представения по-горе модел.

Страна 15, Босна и Херцеговина, има три национални езика: босненски, босненски, хърватски и сръбски. Избраните градове за събиране на първични данни бяха Сараево, където се говори предимно босненски, Баня-Лука, където сръбският е най-използван и Мостар, където официалните езици са съответно босненски и хърватски.

Страна 16, Швейцария, е съставена от 26 кантона и също има три официални езика: немски, френски и италиански. Всички проучвания на „Европейско езиково богатство” бяха проведени в три примерни кантона, от които един с основен език немски (Цюрих), един – с френски (Женева) и един – с италиански (Тичино). Данните за области 2-4 са обобщени за таблиците представени в настоящата книга, докато за области 5-8 са представени на ниво градове.

Страна 17, Испания, е съставена от 17 автономни общности и два автономни града. Проучванията на „Европейско езиково богатство” за области 2-4 бяха проведени в общо три автономни общности – Мадрид, Севиля, Валенсия – и две „исторически националности” – Баската автономна област и Каталуня. Създадени са три профила: комбиниран

профил за Мадрид, Севиля и Валенсия, наречен „Испания“, и два отделни профила за Баската автономна област и Каталуния. Баската автономна област има два официални езика: баски и испански. Каталуния има три официални езика: каталунски, испански и арагонски. Градовете, избрани за основното изследване са:

- За Испания: Мадрид, Севиля и Валенсия
- За Каталуния: Барселона, Тарагона, Л'Хоспиталитет
- За Баската автономна област: Билбао, Сан Себастьян, Витория-Гастейс.

Страна 18. Обединеното кралство, се състои от четири държави с отделни правителства и образователни системи. За образователните области (2-4) са събрани данни за политиките и общите практики за всяка страна/регион.

За области 5-8 градовете в Уелс и Шотландия са избрани въз основа на населението. В Англия след Лондон е избран град Шефилд по практически съображения. Все още не сме имали възможност да изследваме допълнителен град, но се надяваме и тези данни скоро да станат налични. В Северна Ирландия засега сме успели да включим в проучването само Белфаст.

Решението за избор на трите града и регионалните/малцинствени езици, върху които да се фокусираме, е взето предварително в сътрудничество с всички участващи национални или регионални екипи, въз основа на статистическите данни от общините за първите два града и на статистическите данни за регионалните/малцинствените езици/групи за третия град. Таблица 4 представя общ преглед на проучените градове за всяка страна.

Таблица 4. Триградски подход за всички участващи страни/региони

№	Държави от тип "А"	Най-голям град	Втори/трети по големина град	Допълнителен град	Основен регионален/малцинствен език в допълнителен град
1.	Австрия	Виена	Грац	Клагенфурт	словенски
2.	България	София	Пловдив	Шумен	турски
3.	Дания	Копенхаген	Орхус	Аабенраа	немски
4.	Естония	Талин	Тарту	Нарва	руски
5.	Франция	Париж	Марсилия	Корте	корсикански
6.	Гърция	Атина	Солун	Ксанти	турски
7.	Унгария	Будапеща	Дебрецен	Печ	немски
8.	Италия	Рим	Милано	Триест	словенски
9.	Литва	Вилнюс	Каунас	Клайпеда	руски
10.	Нидерландия	Амстердам	Ротердам	Леуварден*	фризийски
11.	Полша	Варшава	Краков	Гданск	кашубски
12.	Португалия	Лисабон	Порто	Миранда до Доуро*	мирандски
13.	Румъния	Букурещ	Яш	Клуж	унгарски
14.	Украйна	Киев	Харков	Лвов	руски
	Държави от тип "Б"	Най-голям град	Град в регион 2	Град в регион 3	Официални езици
15.	Босна и Херцеговина	Сараево	Баня Лука	Мостар	босненски/хърватски/сръбски
16.	Швейцария	Цюрих	Женева	Лугано	немски/френски/италиански
17.	Испания Мадрид, Валенсия, Севиля Каталуния Баска авт. област	Мадрид Барселона Билбао	Валенсия Тарагона Сан Себастьян	Севиля Л'Хоспиталет Витория-Гастейс	испански каталунски баски
18.	Обединено кралство: Англия Уелс Шотландия С. Ирландия	Лондон Кардиф Глазгоу Белфаст	Манчестър Суонси Единбург -	- Нюпорт Абърдийн -	английски уелски/английски келтски/шотландски/ английски/ ирландски/ълстърски шотландски/английски

*Тъй като няма университет, не са използвани университетски данни

Националните или регионалните профили са базирани на събраните първични данни за 23+22+22=67 града, посочени в Таблица 4. Както може да се види от таблицата, основните регионални/малцинствени езици в избраните допълнителни градове са със статут на национален език в съседни страни. Фокусът при събирането на първични данни за езикови области 5-8 във всяка от 24-те участващи страни или региони е обобщен по-долу, както следва:

- За езикова област 5 фокусът е върху предлагането на езиково обучение при различни форми на образование за възрастни, финансирани от държавата. Разгледани са два допълнителни сектора: предлагането на езиково обучение за (млади) възрастни на възраст над 16 години и предлагането на езиково обучение в академичното/университетското образование.
- За езикова област 6 фокусът е върху предлагането на езиково обучение в аудиовизуалните медии, включително по обществените радио- и телевизионни канали, в най-големите кина и в пресата – на най-големите железопътни гари и по павилионите в изследваните градове.

- За езикова област 7 фокусът е върху предлагането на езиково обучение в обществените сфери и услуги на градско ниво, по-конкретно на институционализирани езикови стратегии, съоръжения за устна комуникация и съоръжения за писмена комуникация на градско (общинско) ниво в изследваните градове.
- За езикова област 8 фокусът е върху четири различни стопански сектора – супермаркети, строителни предприятия, хотели и банки. Изследователите са помолени да съберат извадки, разпределени колкото се може по-равномерно между мултинационални/международни (M/I), национални (N), и регионални и местни (R/L) компании. На практика се оказва трудно този план да се реализира във всички страни/региони.

В Таблица 5 са представени в обобщен вид езиковите области и целите за събирането на първични данни за всеки град (3x).

Таблица 5. Области и цели за събирането на първични данни във всеки град

№	Езикова област	Цели за всеки град (3x)
5.	Езици в професионалното и университетското образование	<ul style="list-style-type: none"> - Най-голямата институция за професионално образование и обучение (ПОО), която предлага езиково обучение - Най-големият държавен университет
6.	Езици в медиите	<ul style="list-style-type: none"> - Езиковата ситуация в радио- и телевизионните програми и в кината, както се описва в най-масовия всекидневник - Езиковата ситуация в печатните медии на най-голямата железопътна гара и по градските павилиони - Използване на субтитри или дублаж във филми, които са на езици, различни от националния - Осигурен жестомимичен превод
7.	Езици в обществените сфери и услуги	<ul style="list-style-type: none"> - Институционализирани езикови стратегии, съоръжения за устна комуникация и съоръжения писмена информация на централно градско ниво
8.	Езици в бизнеса	<ul style="list-style-type: none"> - Малки и средни предприятия, както и големи мултинационални/международни, национални и регионални/местни супермаркети, строителни компании, хотели и банки

1.6 Методика за провеждане на проучването

Различни видове проучвания

Различни изследователски методики могат да бъдат избрани за обследване на езиковите политики в дадено общество. В съответствие със своите интереси изследователите могат да възприемат микро-социолингвистична или макро-социолингвистична перспектива за документиране на съответните политики и практики (Fishman and Garcia, 2010). Ако проучването е ограничено до обследване на практически казуси с малък брой анкетирани, изследователите обикновено избират етнографско наблюдение и анализ на дискурса. Езикова етнография (Heller, 2007) е често срещана методика за проучване на параметъра как и на какъв език хората общуват помежду си. Езиковите етнографи се опитват да разберат как хората използват наличните си езикови ресурси при общуването с други хора.

Етнографските методи, обаче, не винаги могат да се приложат по оптимален начин при изследването на езикови политики и практики на социално ниво. Основният фокус на проекта „Европейско езиково богатство“ е върху многоезичността на обществото и по-специално на институционалните политики и практики, които насърчават (или ограничават) многоезичността. По тази причина методиката, използвана в проекта „Европейско езиково богатство“, включваше събиране на *проучвателни данни* относно обичайните езикови политики и практики в различни езикови области в рамките на конкретен национален или регионален контекст на територията на Европа.

Въпросникът за проучването беше съставен с помощта на описаните по-горе основни документи на ЕС и СЕ относно езиковите политики и практики и извличане на ключови препоръки от тях. Въпреки това, като се има предвид факта, че езиковите политики и практики на територията на Европа са много сложен феномен, не е възможно да се установят всички приложими променливи, които после да бъдат приведени в оперативен вид и да бъдат превърнати в измерими понятия

Съставяне на Въпросника

По отношение на Въпросника бяха следвани следните предпоставки при формулиране на въпросите:

- всеки въпрос да осигурява измерими данни
- измеримите данни да могат да се подложат на преценка и в резултат на това да се постигне диференциране на докладваните политики и практики
- да се избягват въпроси, провокиращи еднозначен отговор „да/не“, където може да се предвиди, че един от отговорите би довел до 100% резултати
- въпросите да са достатъчно устойчиви, за да позволяват повторно измерване след определено време.

Обикновено към всеки въпрос имаше три възможни отговора и изследователите трябваше да изберат тази, която е най-близко до реалността от гледна точка на обичайните политики и практики в тяхната страна/регион. На всеки избор беше дадено цифрово изражение, обикновено 3 / 2 / 1 или 2 / 1 / 0, като най-високият резултат за всеки въпрос отговаряше на политика или практика, която най-добре съответства на препоръките на ЕС/СЕ. Резултатите за всяка страна/регион, са представени в Част II на настоящата публикация. Общ преглед на всички национални и регионални профили е представен в Част III.

Валидност

От гледна точка на валидността нашите съображения за Въпросника като цяло бяха следните:

Вътрешна валидност

- Достатъчно изчерпателен ли е Въпросникът за проекта LRE от гледна точка на концептуална структура и обхват, и следователно подходящ ли е за целите, за които е предвиден?
- Достатъчно *ясен и прозрачен* ли е Въпросникът за проекта LRE по начина, по който е формулиран?
- Достатъчно *практичен* ли е като инструмент за събиране на данни от гледна точка на разбираемост и административно натоварване?

Външна валидност

- Достатъчно *валиден* ли е Въпросникът за проекта LRE по отношение на връзката с европейските референтни параметри, които са използвани като основа за оценяването?

Възможности за сравнение на транснационално равнище

- Достатъчно *обективен* ли е Въпросникът за проекта LRE по отношение начина на представяне на разглежданите четири ключови езикови разновидности: национални, чужди, регионални/малцинствени и имигрантски езици?
- Дали Въпросникът за проекта LRE е базиран на *равносилни въпроси* във всички страни/региони?
- Дали Въпросникът за проекта LRE е базиран на *еднакви процедури* за оценка във всички страни/региони?

Ние вярваме, че макар Въпросникът все още да продължава да се прецизира и доразвива от изградената мрежа от заинтересовани страни, все пак значително се доближава до представените по-горе критерии. Въпросникът представлява добър набор от показатели и цялостна рамка в подкрепа на страните/регионите при тяхната самооценката спрямо документите на ЕС и СЕ относно езиковите политики и практики. Той спомага за повишаване на осъзнатостта както на обществено, така и на политическо макроравнище на европейските, националните и регионалните законотворци, определящи езиковите политики, а също и за мотивиране на заинтересованите лица в различни сектори, езици и страни да предприемат съответни действия.

Вярваме също така, че нашите проектопоказатели ще дадат възможност на ползвателите да позиционират собствените си политики спрямо тези на други страни или региони, и в резултат по прозрачен начин да споделят информация и да идентифицират добри практики. Надяваме се, че показателите ще допринесат и за нови инициативи във връзка със специфични за контекста политики. Трябва да се отбележи, че проектопоказателите не са замислени като инструмент за осъществяване на задълбочени анализи на многоезични политики или практики на макроравнище. Резултатите от проучването, обаче, могат да предизвикат последващо разглеждане на подходящи практически казуси, които да предложат допълнителни перспективи и данни, получени при разглеждането на показателите на макроравнище.

Допълнителни подходи

Не всички области, обхванати от проекта LRE се поддават на една и съща изследователска методика, затова беше приет допълнителен подход за езикови области 1-8 (вж. Таблица 3). Частта от Въпросника за проекта LRE, където съществуват официални национални или регионални политики и документи, е базирана на *официални/вторични данни* (езикови области 1-4). При отсъствие на такива официални данни (полувисше и висше образование, медии, обществени сфери и услуги, бизнес) резултатите са базирани на *самостоятелно събрани/първични данни* (езикови области 5-8).

Търсените първични данни нямат за цел да бъдат представителни за която и да било страна/регион, или пък достатъчно обемни за да дават възможност за глобални изводи; вместо това целта им е да послужат като начално звено за осигуряване на първоначални показатели за политиките и практиките относно многоезичието и плурилингвизма в областите, за които има по-слабо покритие сред документите на ЕК и наличните изследвания. Предвид на приетата комбинирана методика, беше решено да не се представят общи резултати за всяка езикова област, както и да не се предлага цялостен сумарен резултат или индекс за всяка страна/регион.

Въпреки че самостоятелно събраната/първична база данни, както е посочено по-горе, не може да се използва като основа за глобални изводи, тя определено представлява ценна транснационална база данни и може да послужи за по-нататъшни проучвания. Смятаме, че комбинацията от анализ на вторичните данни за езикови области 1-4, както и събиране/анализ на първични данни за езикови области 5-8, внася иновативни и пионерски елементи в проекта.

Процес

Представената по-долу процедура обобщава стъпките, които предприехме за съставяне и изпробване на Въпросника за проекта LRE, както и за събиране и обработване на данните:

- 2010 г. – първоначалните предложения за въпроси и критерии за оценяване за всички въпроси (всеки от които с няколко възможни отговора) бяха разработени от Тилбургския университет, Британски съвет и Групата по миграционна политика в Брюксел. Областта „Бизнес“ беше разработена от CILT в Лондон въз основа на проучването на the ELAN от 2006 г. като отправна точка и след това допълнително прецизирана от френския изследователски екип. Съвети за областта „обществени услуги“ бяха предоставени от езиковия екип на Столичната полиция в Лондон, както и от други обществени доставчици на услуги в града.
- Проектът за Въпросник за LRE беше предварително тестван в три пилотни изследвания в Полша, Испания и областта Каталуня в началото на 2011 г. Пилотните изследвания бяха насочени към тестване на съдържанието и изграждане на валидност на Въпросника за LRE чрез отчитане на различията при езиковите политики и практики както между страните, така и вътре в тях.
- Въз основа на резултатите от пилотните изследвания Въпросникът за LRE, Оперативното ръководство за изследователите и процедурите за оценка бяха допълнително адаптирани и след това внимателно проверени от Ръководната група за LRE и външни експерти. Окончателният Въпросник за LRE беше разпратен през есента на 2011 г. до всички национални и регионални екипи за събиране на данни.
- Различни версии на Въпросника бяха създадени за Босна и Херцеговина, Испания, Швейцария и Обединеното кралство (вж. Таблица 4).
- На изследователите беше изпратено подробно Оперативно ръководство, описващо подготовката за проекта и как трябва да се проведе събирането на данните. В допълнение към това, имаше и двудневна среща „лице в лице“ за обсъждане на методиката, както и размяна на мнения по електронна поща и телефонни разговори с всеки изследователски екип.

- След като националните и регионалните екипи бяха осигурили отговори на всички въпроси, получените данни бяха подложени на независима рецензия, за да се гарантира двойна проверка и последователност на тълкуването.
- Впоследствие всички рецензирани данни бяха обработени, анализирани и прегледани от екипа на LRE в Тилбургския университет.
- В хода на този процес стана ясно, че някои от въпросите се тълкуват по различен начин от отделните изследователи, докато други не са били напълно изяснени. Процесът на тяхното изясняване, стандартизиране на отговорите и съгласуване на крайните тълкувания беше завършен в началото на 2012 г. Решено беше да не се поставя оценка на някои въпроси поради невъзможност да се съберат данните. В някои страни се оказа невъзможно събирането на данни по въпросите за поредици от книги на езици, различни от националния в обществените библиотеки и по книжарниците. Въпросите за езиците, които са необходими на студентите за преддипломното и следдипломно обучение, се оказаха недостатъчно изяснение и затова не са оценявани.
- Резултатите за всяка страна/регион бяха изпратени обратно на всички изследователи и така беше осигурена допълнителна възможност за обратна връзка. Първоначално резултатите бяха представени на ниво цяла езикова област, но впоследствие се реши да бъдат изложени на по-конкретно ниво за всеки въпрос, за да се уловят повече подробности за политиките и практиките във всяка страна / регион.

Резултати

Представените в настоящата книга резултати са базирани на това първо изчерпателно транснационално проучване на политиките и практиките за многоезичност в Европа и са продукт на двойно проверени и рецензирани от експерти доклади върху спектър от общо 260 въпроса. Не всички въпроси доведоха до резултати, които могат да се обработят и анализират по предсказуем начин. Това например важи за някои от въпросите ни относно езиците в медиите.

Националните или регионалните профили, представени в Част III от настоящото проучване, представляват резултатите от описания по-горе процес, което е в сила и за транснационалните и транссекторните перспективи, представени в Част II. За всяка страна или всеки регион описанието се базира на *качествен и количествен профил* под формата на текст и таблици, които се отнасят директно към зададените въпроси по проекта LRE, придружени с *коментари*, в които изследователите във всяка страна/регион обясняват резултатите, съпоставят ги с контекста, извеждат ключови констатации и подчертават интересни нови инициативи и добри практики. Нашата амбиция беше да осигурим контекстуализиран баланс и взаимовръзка между двата вида информация.

Разбира се, не е възможно да включим всички възможни променливи в едно такова проучване. Независимо от това, смятаме, че макар и да имаме някои пропуски, сме извървели дълъг път и сме уловили повечето въпроси на макроравнището на езиковите политики и практики. Трябва да се отбележи, че в рамките на избраните области от образованието, фокусът на проучването „Европейско езиково богатство“ е върху предоставянето на възможности за изучаване на езици, а не върху езикови изисквания от гледна точка на конкретно участие на учащите, нито на владееене на езика като конкретно езиково постижение. Последните две амбиции бяха извън обхвата на настоящия първи кръг на събиране на данни.

Към настоящата публикация има две приложения. В първото Приложение е поместен Въпросникът към проект „Европейско езиково богатство, редакция „А“, който е публикуван на уебстраницата на проекта LRE. Редакция „Б“ е адаптиран вариант на редакция „А“, който приложихме в държавите с повече от един национален език т.е. Босна и Херцеговина и Швейцария. Второто приложение е Речникът на термините, който съдържа дефиниции на най-важните използвани термини. И в трите части всички позовавания на езици са базирани на внимателен преглед на уебсайта Ethnologue: езици по света, който се счита за най-ценния и широко използван стандартен източник на информация по тези въпроси.

ЧАСТ 2

Транснационален анализ на резултатите от проучването „Европейско езиково богатство”

Култай Ягмур (*Kutlay Yağmur*), Гуус Екстра (*Guus Extra*) и Марлис Свинкелс (*Marlies Swinkels*)

Въведение

В тази глава се предлагат транснационални перспективи относно степента, до която националните/регионалните езикови политики и практики в 24-те участващи страни/региони отговарят на европейските критерии. За всичките осем езикови области, включително една метаобласт, са представени транснационални таблици, които показват резултатите за образованието, обществените услуги, медиите и бизнеса. Кореспондиращи данни от различни области също са представени, за да може читателят да получи по-задълбочена представа за разпространението и разпределението на езиците в европейския контекст.

В Раздел 2.1 е представена информация за езиците в официалните документи и бази данни на участващите страни/региони. В Раздел 2.2 насочваме вниманието си върху езиците в предучилищното образование от гледна точка на предлаганите национални, чужди, регионални/малцинствени (Р/М) и имигрантски езици. Раздел 2.3 представя сравнителни перспективи за езиците в основното образование, с основен фокус върху организацията и учителите, като отново обхващаме четирите вида езици. Правим същото по отношение на средното образование в Раздел 2.4. Раздел 2.5 предлага три вида данни относно (предучилищното), основното и средното образование от географска гледна точка. В Раздел 2.6 вниманието ни се насочва върху езиците в допълнителното и висшето образование. Раздел 2.7 представя резултатите от нашето проучване по въпросите на езиците в аудиовизуалните медии и пресата, а в Раздел 2.8 се концентрираме върху езиците в обществените сфери и услуги. Раздел 2.9 представя сравнителни перспективи за езиците в бизнеса във всички участващи страни/региони. Раздел 2.10 представя на едно място взаимосвързани перспективи относно разпределението на езиците в областите „преса”, „обществени сфери и услуги” и „бизнес”. Водещите констатации и заключения от всички изброени раздели са представени в началото на изданието, след въведението, каквато е общоприетата практика по изследователските проекти на ЕС.

Германия е федерална държава с висока степен на децентрализация, което в особена степен засяга сферата на образованието и социално-културното благосъстояние. Не беше практически мислимо събирането систематични на данни за Германия по проект „Европейско езиково богатство”, като се има предвид голямото многообразие и различните тенденции в политиките и практиките, както вътре в трите провинции, така и между тях и в трите града, обхванати от проучването. В областите, включени в проекта LRE, езиковите политики и практики са в прерогативите на местните общини и дори училища. Като се има предвид тази степен на автономност, то почти е невъзможно да се отчетат някакви „общии” политики и практики в контекста на Германия. Поради тази причина, базата данни за Германия не е включена в нашия съпоставителен анализ между отделните държави в Част II от настоящото проучване.

2.1 Езиците в официалните документи и бази данни

В първата част на проучването „Европейско езиково богатство” (LRE) разгледахме въпроса дали в страните/регионите, участващи в проучването, съществуват официални документи и бази данни относно езиците. Считаме, че съществуването на официални документи в подкрепа на езиковото многообразие и изграждането на бази данни, които обрисуват картината на използваните езици, ще засили осъзнаването на многоезичието във всеки национален или регионален контекст и освен това ще доведе до подобряване на образователните политики. Въз основа на нашите данни от проекта LRE и след справка в официалните регистри на Съвета на Европа (CE) (EXRME) можем да съставим карта на политиките и практиките в тази област.

Таблица 1 представя отговорите на два основни въпроса относно езиковото законодателство и официалните документи за езиковите политики във всичките 24 страни/региони, участващи в проучването, в съответствие с докладите на нашите изследователи. Има налично законодателство относно националните и регионалните/малцинствените езици (Р/М езици) в почти всички страни/региони, относно чуждите езици – в 14 страни/региони, а относно имигрантските езици – само в шест страни/региони. Официални документи относно езиковите политики за националните и чуждите езици са налични в почти всички страни/региони, за Р/М езиците – в 18 страни/региони, а за имигрантските езици – само в четири страни/региони.

Таблица 1. Езиково законодателство и официална политика за езиците в 24 страни/региони, участващи в проучването

Страна/ регион	Съществува ли национално или регионално / федерално законодателство, което съдържа формулировки относно езика (езиците)?				Съществуват ли официални документи, определящи езиковата политика, които да насърчават изучаването и преподаването на езици във вашата страна или вашия регион?			
	Национален език	Чужди езици	Регионални или малцинствени езици	Имигрантски езици	Национален език	Чужди езици	Регионални или малцинствени езици	Имигрантски езици
Австрия	v		v		v		v	
Баска авт. област	v		v		v	v	v	
Босна и Херцеговина	v				v	v	v	
България	v	v	v	v	v	v	v	
Каталуния	v		v		v	v	v	v
Дания	v	v	v	v	v			
Англия			v		v	v	v	
Естония	v	v		v	v	v		
Франция	v	v	v		v	v	v	v
Фризия	v	v	v		v	v	v	
Гърция	v				v	v		
Унгария	v	v	v		v	v	v	
Италия			v		v	v	v	
Литва	v	v	v		v	v	v	
Нидерландия	v	v	v		v	v	v	
Северна Ирландия	v	v	v		v	v	v	
Полша	v		v					
Португалия	v		v		v	v		
Румъния	v	v	v		v	v	v	
Шотландия	v	v	v	v	v	v	v	
Испания	v	v	v	v	v	v	v	v
Швейцария	v		v		v	v	v	v
Украйна	v	v	v		v	v	v	
Уелс	v	v	v			v	v	

Както беше споменато в Раздел 1.1, един от ключовите документи в подкрепа на езиковото многообразие в Европа е *Европейската харта за регионалните или малцинствени езици* (ЕХРМЕ) на СЕ. Хартата представлява конвенция, предназначена от една страна да защитава и насърчава Р/М езиците като застрашен аспект на европейското културно наследство, и от друга страна да дава възможност на хората, говорещи Р/М език, да го използват в личния и обществения си живот. На първо място, Хартата определя основните цели и принципи, които държавите се задължават да прилагат за всички Р/М езици, които съществуват в рамките на националната им територия. Второ, Хартата съдържа поредица от конкретни мерки, предназначени за облекчаване и насърчаване на използването на конкретни Р/М езици в обществения живот. В нейния обхват попадат езиците, които по традиция се използват на територията на страната, но не обхваща тези, свързани с наскорошни миграционни движения или диалекти на официалния език. Нейното предназначение е да гарантира, до максималната възможна степен, че регионалните или Р/М езиците се използват в

образованието и в медиите, както и да позволи и насърчи тяхната употреба в правен и административен контекст, в икономическия и социалния живот, за културни дейности и за трансграничен обмен.

Хартата е *ратифицирана от Парламента* в 11 от 18-те страни/региони, участващи в проучването, а България, Естония, Франция, Гърция, Италия, Литва и Португалия все още не са я ратифицирали. Хартата е *подписана от Правителството*, но не е ратифицирана от Парламента във Франция и Италия. Една от причините за бавещата се ратификация е, че в някои страни ратификацията влиза в конфликт с националната конституция. Таблица 2 показва кои езици се признават, защитават и/или насърчават във всяка страна само от гледна точка на националните документи или от гледна точка както на националните документи, така и на ЕХРМЕ. За по-подробна информация можете да се позоавате на уебсайта на СЕ, където свързаните с Хартата въпроси се актуализират непрекъснато.

Таблица 2. Официално признаване, защита и/или насърчаване на Р/М езици в 18 страни

С ГЛАВНИ БУКВИ: САМО ОТ ОФИЦИАЛНИТЕ ДОКУМЕНТИ НА СТРАНАТА

В курсив: от официалните документи на страната, както и от ЕХРМЕ

Страна	Признати, защитени и/или насърчавани Р/М езици - от официалните документи/законодателство на страната или от ЕХРМЕ
Австрия	<i>хърватски (в Бургенланд), чешки (във Виена), унгарски (в Бургенланд и във Виена), ромски (в Бургенланд), словашки (във Виена), словенски (в Каринтия и Щирия)</i>
Босна и Херцеговина	<i>албански, чешки, немски, унгарски, италиански, еврейски езици (езикът идиш и езикът ладино), македонски, черногорски, полски, РОМСКИ, русински, сърбохърватски, словашки, словенски, турски, украински</i>
България	АРМЕНСКИ, ИВРИТ, РОМСКИ, ТУРСКИ
Дания	<i>немски</i> (ЕСКИМОСКО-АЛЕУТСКИЯТ И ФАРЬОРСКИЯТ СА ЗАЩИТЕНИ ОТ ЗАКОНИТЕ ЗА АВТОНОМНО САМОУПРАВЛЕНИЕ)
Естония	СЪГЛАСНО НОВИЯ ЗАКОН ЗА ЕЗИЦИТЕ (2011 Г.) СЕ СМЯТА ЗА ВАЖНО ДА СЕ ЗАЩИТАВАТ ВСИЧКИ ЕСТОНСКИ РЕГИОНАЛНИ ЕЗИЦИ
Франция	БАСКИ, БРЕТОНСКИ, КАТАЛУНСКИ, КОРСИКАНСКИ, НЕМСКИ ДИАЛЕКТИ В РАЙОНИТЕ ЕЛЗАС И МОЗЕЛ (ЕЛЗАСКИ И МОЗЕЛСКИ), ЗАПАДНОФЛАМАНДСКИ, ФРАНКО-ПРОВАНСАЛСКИ, LANGUE D'OÏL ("ЕЗИЦИ НА СЕВЕРА": ФРАНКОМИТОАНСКИ, ВАЛОНСКИ, ШАМПАНСКИ, ПИКАР, НОРМАНДСКИ, ГАЛЛО, ПОАТВЕНСКО-СЕНТОНЖСКИ, ЛОРЕНСКИ, БУРГУНДСКИ), ОКСИТАНСКИ ("ЕЗИЦИ НА ЮГА": ГАСКОНСКИ, ЛАНГДОСИЕНСКИ, ПРОВАНСАЛСКИ, ОВЕРНСКИ, ЛИМУЗЕНСКИ, ВИВАРО-АЛПИЙСКИ), ЛИГУРИЙСКИ ДИАЛЕКТИ (ОТ ДОЛИНАТА НА РОЯ В МОРСКИТЕ АЛПИ И БОНИФАЧО В КОРСИКА). ОСВЕН ТОВА ОФИЦИАЛНИЯТ СПИСЪК НА LANGUES DE FRANCE (ЕЗИЦИТЕ НА ФРАНЦИЯ) ВКЛЮЧВА ОЩЕ 41 ЕЗИКА ОТ ПРЕЗОКЕАНСКИТЕ ТЕРИТОРИИ, КАКТО И ЕЗИЦИ, НЕОБВЪРЗАНИ С ТЕРИТОРИЯТА НА СТРАНАТА, КОИТО СЕ ГОВОРЯТ ОТ ИМИГРАНТСКОТО НАСЕЛЕНИЕ: ДИАЛЕКТЕН АРАБСКИ, ЗАПАДНОАРМЕНСКИ, БЕРБЕРСКИ, ЮДЕО-ИСКАНСКИ И РОМСКИ.
Гърция	Насърчава се, но не са посочени конкретни езици
Унгария	<i>арменски, български, гръцки, полски, русински, украински, хърватски, немски, ромски/бояш, румънски, сръбски, словашки, словенски</i>
Италия	АЛБАНСКИ, КАТАЛУНСКИ, ХЪРВАТСКИ, ФРАНКО-ПРОВАНСАЛСКИ, ФРЕНСКИ, ФУРЛАНСКИ, НЕМСКИ, ГРЪЦКИ, ЛАДИНО, ОКСИТАНСКИ, САРДИНСКИ, СЛОВЕНСКИ
Литва	БЕЛАРУСКИ, ИВРИТ, ПОЛСКИ, РУСКИ
Нидерландия	лимбургски, долносаксонски, ромски, идиш: защитени и признати, фризийски: насърчаван
Полша	<i>арменски, беларуски, чешки, немски, иврит, караимски, кашубски, лемко, литовски, ромски, руски, словашки, татарски, украински, идиш</i>
Португалия	МИРАНДИЙСКИ
Румъния	<i>албански, арменски, български, хърватски, чешки, немски, гръцки, унгарски, италиански, македонски, полски, ромски, руски, русински, сръбски, словашки, татарски, турски, украински, идиш</i>

Страна	Признати, защитени и/или насърчавани Р/М езици - от официалните документи/законодателство на страната или от ЕХРМЕ
Испания	баски, каталунски, галисийски, валенсиански, арабски, арано-окситански, астуриански/бабле, берберски езици, кало, фабло-арагонски, португалски, ромски
Швейцария	италиански на федерално ниво и в кантоните Гризон и Тичино, романш, френски в кантона Берн, немски в Боско-Гурин и Едерсвайлер и кантоните Фрайбург и Вале, валзер, йениш, идиш
Обединено Кралство	корнуолски в Англия, ирландски и ълстър-шотландски в Северна Ирландия, шотландски-келтски и шотландски в Шотландия, уелски в Уелс
Украйна	беларуски, български, кримски татарски, гагауски, немски, гръцки, унгарски, молдовски, полски, румънски, руски, словашки, идиш

Признаването и/или защитата на езиците от ЕХРМЕ не означава непременно насърчаване на езиците в образованието. Таблица 3 показва официално предлаганите езици в националното образование на всяка страна, съгласно официалните национални документи или ЕХРМЕ.

Таблица 3. Официално предлагани Р/М езици в националното или регионално образование в 18 страни
С ГЛАВНИ БУКВИ: ПРЕДЛАГАНЕ В ОБРАЗОВАНИЕТО ВЪЗ ОСНОВА САМО НА ОФИЦИАЛНИТЕ ДОКУМЕНТИ НА СТРАНАТА
В курсив: предлагане в образованието въз основа както на официалните документи на страната, така и на ЕХРМЕ

Страна	Р/М езици, които официално се преподават в образователната система на национално или регионално ниво	Общ бр.
Австрия	Бургенланд: хърватски, унгарски, ромски; словенски в Каринтия	4
Босна и Херцеговина	албански, чешки, немски, унгарски, италиански, еврейски езици (идиш и ладино), македонски, черногорски, полски, ромски, румънски, русински, словашки, словенски, турски, украински	17
България	АРМЕНСКИ, ИВРИТ, РОМСКИ, ТУРСКИ	4
Гърция	–	–
Дания	немски	1
Естония	ЕЗИКЪТ ВЪРО	1
Испания	арано-окситански, баски, каталунски, галисийски, валенсиански	4
Италия	албански, каталунски, хърватски, франко-провансалски, френски, фриулски, немски, гръцки, ладино, окситански, сардински, словенски	12
Литва	БЕЛАРУСКИ, ИВРИТ, ПОЛСКИ, РУСКИ	4
Нидерландия	фризийски - само във Фризия	1
Обединено кралство	корнуолски, ирландски, шотландско-келтски, уелски	4
Полша	арменски, беларуски, немски, иврит, кашубски, лемко, литовски, руски, словашки, украински, чешки, караимски, ромски, татарски, идиш	15
Португалия	мирандийски в района на Миранда до Доуро	1
Румъния	български, хърватски, чешки, немски, гръцки, унгарски, италиански, полски, ромски, руски, сръбски, словашки, татарски, турски, украински	15
Украйна	беларуски, български, кримски татарски, гагаузки, немски, гръцки, унгарски, молдовски, полски, румънски, руски, словашки, идиш	13
Унгария	хърватски, немски, РОМСКИ/БОЯШ, РУМЪНСКИ, сръбски, словашки, словенски	8
Швейцария	италиански, романш	2
Франция	БРЕТОНСКИ, БАСКИ, КАТАЛУНСКИ, КОРСИКАНСКИ, КРЕОЛСКИ, ФРЕНСКИ ЖЕСТОМИМИЧЕН ЕЗИК, ГАЛЛО, ОКСИТАНСКИ, РЕГИОНАЛНИ ЕЗИЦИ НА ЕЛЗАС, РЕГИОНАЛНИ ЕЗИЦИ НА ДЕПАРТАМЕНТА МОЗЕЛ	10 + 5

Гърция е единствената страна, включена в „Европейско езиково богатство“, в която нито един конкретен Р/М език не е официално признат или преподаван, въпреки че на практика турският се предлага за турските деца в основните училища в района на Тракия. От друга страна, не всички езици, които официално се осигуряват според документите, реално се предлагат в училищата, а информацията относно действително преподаваните езици към момента на събиране на данните и съгласно докладите на нашите изследователи е представена в Раздели 2.3-2.5.

Както в рамките на Европа, така и извън нейните граници, се наблюдава вариация на видовете бази данни за дефиниране и идентифициране на групи от населението в мултикултурните общества. Тези бази данни могат да включват езикови данни, получени чрез един-единствен

или чрез множество въпроси относно езика. В европейския контекст Пулен (2008) прави разграничение между общонационални преброявания, административни регистри и статистически проучвания. Преброяванията се провеждат на определени интервали (обикновено пет или десет години) и резултатите се обособяват в общонационални бази данни. Административните регистри обикновено се изграждат както на общинско, така и на централно ниво, и обичайно се актуализират всяка година или дори всеки месец (например в Нидерландия). Статистическите проучвания могат да се извършват на регулярни интервали сред конкретни подгрупи от населението. Трите вида събиране на данни могат да се провеждат в различни комбинации. Таблица 4 представя обзор на политиките и практиките в нашите 24 страни/региони, участващи в проучването.

Таблица 4: Официални механизми за събиране на национално/регионално ниво на данни относно националния език, Р/М езиците и имигрантските езици в 24 страни/региони

Страна/регион	Официални механизми за събиране на данни на национално/регионално ниво относно националния език, Р/М езиците и имигрантските езици
Австрия	–
Баска авт. област	Данни от последното преброяване и от проучвания относно националния и Р/М езици
Босна и Херцеговина	–
България	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Каталуня	Данни от общинските регистри, данни от последното преброяване и от проучвания относно националния и Р/М езици
Дания	–
Англия	Данни от общинските регистри, данни от последното преброяване и от проучвания относно националния, Р/М и имигрантските езици
Естония	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Франция	Данни от последното преброяване и от проучвания относно националния, Р/М и имигрантските езици
Фризия	Данни от проучвания относно националния и Р/М езици
Гърция	–
Унгария	Данни от последното преброяване относно националния и Р/М езици
Италия	Данни от проучвания относно националния и Р/М езици
Литва	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Нидерландия	–
С. Ирландия	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Полша	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Португалия	Данни от последното преброяване само относно националния език
Румъния	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Шотландия	Данни от последното преброяване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Испания	Данни от последното преброяване и проучване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Швейцария	Данни от общинските регистри и от проучване относно националния, Р/М и имигрантските езици
Украйна	Данни от последното преброяване и от проучвания относно националния и Р/М езици
Уелс	Данни от последното преброяване и от проучвания относно националния, Р/М и имигрантските езици

От Таблица 4 можем да установим, че повечето страни/региони са запознати с механизмите за събиране на данни и повечето от тях обръщат внимание на три вида езици: национални езици, Р/М езици и имигрантски езици. Само пет от 24-те страни/региони нямат никакви механизми за събиране на езикови данни: Австрия, Босна и Херцеговина (въпреки многото си Р/М езици в образованието, посочени в Таблица 2), Дания, Гърция и Нидерландия. Португалия събира данни само за националния език.

Таблица 5 представя основните въпроси, зададени в голям мащаб или в рамките на проучвания сред населението на цялата страна. Съществува вариация на основния(те) въпрос(и) относно езика. Екстра (2010) разглежда валидността на въпросите, зададени в голям мащаб или на национално ниво относно майчиния език, основния говорен език и домашния език. Въз основа на международния опит и конкретно в неевропейските контексти на използване на английския език – Австралия, Канада и САЩ, той твърди, че въпросът за майчиния език предлага най-ниска емпирична валидност, а въпросът за домашния език – най-високата

такава. Изглежда, че Европа се съгласява с това и над половината от страните/регионите, участващи в проучването, задават въпроса за домашния език. Въпросите за езика, които се задават в Швейцария, най-силно привличат вниманието, и в частност първият: „Кой е езикът, на който мислите и който знаете най-добре?” Тук следва да се направи една заключителна забележка: допълнителни въпроси относно езиковите умения се задават едва в 11 от всичките 24 страни/региони, т.е. във формат да/не – „Можете ли...?” и/или във формат „Колко добре можете...?”

В заключение, наличието на официални бази данни и механизми за събиране на данни варира значително сред европейските страни/региони. От гледна точка на европейската перспектива, има възможност за допълнително развитие и обмен на данни в тази област, което може да доведе до по-нататъшно повишаване на нивото на осъзнатост по отношение на многоезичието, да осигури фактически данни за планирането на езиците и предлагането на образователни възможности, както и да даде основа за сравнителни общоевропейски проучвания.

Таблица 5. Въпроси относно езика в официалните механизми за събиране на данни в 24 страни/региони

Страна/регион	Зададени основни въпроси относно езика	Зададен(и) въпрос(и) относно езиковите умения (X) говорене/разбиране/четене/писане
Австрия	Домашен език	–
Баска авт. област	Домашен език + Основен език + Майчин език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?
Босна и Херцеговина	–	–
България	Майчин език	–
Каталуния	Домашен език + Основен език + Майчин език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?
Дания	–	–
Англия	Домашен език + Основен език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?
Естония	Майчин език	Колко добре можете да X?
Франция	Домашен език	Можете ли да X?
Фризия	Домашен език	Можете ли да X?
Гърция	–	–
Унгария	Домашен език + Майчин език	Можете ли да X?
Италия	Домашен език	–
Литва	Майчин език	–
Нидерландия	–	–
С. Ирландия	Основен език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?
Полша	Домашен език	–
Португалия	Майчин език	–
Румъния	Майчин език	–
Шотландия	Домашен език + Основен език	Можете ли да X?
Испания	Домашен език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?
Швейцария	Език, на който се преподава и който е най-разпространен + Домашен език + Език в училище/работата	–
Украйна	Майчин език	–
Уелс	Домашен език + Основен език	Можете ли да X? Колко добре можете да X?

2.2 Езици в предучилищното образование

Много от документите на ЕС и СЕ, посочени в Раздел 1.1, подчертават значението на ранното изучаване на езици и затова в нашето проучване сме включили раздел относно езиците в предучилищното образование.

Резолюцията на Съвета на ЕС от 1997 защитава ранното обучение на езиците от ЕС, както и в *Заклученията на Съвета на ЕС* от 2002 и 2008 г. се подчертава колко е важно да се насърчава многоезичието още от ранна възраст. *Зелената книга на ЕК, озаглавена „Миграция и мобилност“* (2009) подчертава изключителното значение на възможно най-ранното обучение по приемния език за децата от имигрантска среда, съчетано със запазване на езиковото и културно наследство на родната им страна.

СЕ също ясно препоръчва да се подпомага интеграцията на децата от мигрантска среда и посочва, че държавите-членки следва да им осигуряват адекватни умения по националния език на предучилищно ниво (*Препоръка от 2008 г. на Комитета на министрите и Парламентарната асамблея*).

В „Пътеводител за разработване и прилагане на учебни планове за плурилингвално и межкултурно образование“ (Veacco et al. 2010: 452010: 45) се предлага добро резюме на това, което е необходимо:

Като пространства за откриване и социализация, предучилищните учебни заведения представляват основен етап от плурилингвалното и межкултурно образование, особено за деца в неравностойно положение и идващи от мигрантски среди, чиито езикови практики в дома може да влизат в конфликт с разновидностите и нормите, избрани и поддържани от училищата. В този смисъл, тъй като тук става въпрос за правото на висококачествено езиково (и общо) образование, едно от първите изисквания е този вид образование за много малките деца да бъде гарантирано и обезпечено с оптимални условия за всички засегнати групи – както за постоянно пребиваващите местни жители, така и за наскоро пристигналите имигрантски семейства.

От гледна точка на Р/М езици, ЕХРМЕ (1992) посочва важноста на предучилищното обучение по Р/М езици: “Държавите-членки следва да осигурят предучилищно

образование на съответните Р/М езици поне за семействата, които поискат да се възползват” (Част III, Чл. 8 – Образование, параграф 1).

Последната публикация за Ранно езиково обучение е наръчника на ЕК *Езиково обучение в предучилищното ниво: да го направим ефикасно и устойчиво*. Наръчникът беше изработен от 28 национални експерти и очертава силните и слабите страни в Ранно езиковото обучение във всяка страна, както и посочва примери на добра практика.

Този раздел ще вникне в същината на ранното обучение по езици в предучилищните институции сред страните/регионите, участващи в нашето проучване. Трябва да се отбележи, че не във всички се предлага държавно предучилищно образование. В нашия анализ се стремим да посочим страните/регионите, които най-пълно спазват препоръките на ЕС, за да повишим нивото на осъзнаване и да предоставим възможности за обмен на знания. В допълнение към това ще разгледаме и предизвикателствата, повдигнати от нашето проучване на предучилищното езиково образование.

Допълнителна подкрепа за националните езици в предучилищното образование

Зададохме на нашите изследователи въпроси относно нивото на допълнителна подкрепа за националния език на предучилищно ниво, като се фокусирахме върху:

- целевите групи за подобна подкрепа;
- броя на годините, за които се предлага;
- броя на дните от всяка седмица, през които се предлага;
- изискванията за минимална численост на групата;
- източниците на финансиране.

Петнадесет от 24-те страни/региони, участващи в проучването, предоставят допълнителна подкрепа за националния език на предучилищно ниво. Това са Австрия, Баската автономна област, България, Дания, Англия, Фризия, Литва, Нидерландия, Северна Ирландия, Румъния, Шотландия, Испания, Швейцария, Украйна и Уелс. Резултатите за тези страни/региони са показани в Таблица 6.

Таблица 6. Допълнителна подкрепа за националните езици в предучилищното образование в 15 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	Всички	14	само за децата имигранти	1		
Продължителност на подкрепата	>2 години	10	1 година	5	<1 година	0
Дни седмично	>1 ден	3	1/2-1 ден	10	<1/2 дена	2
Изисквания за минимална численост на групата	няма	13	5-10	2	>10	0
Налично държавно финансиране	пълно	14	частично	1		

Допълнителна подкрепа за националния език в предучилищното образование се предлага за всички деца в 14 от 15-те страни/региони, като Швейцария я предоставя само за децата имигранти. Трите страни/региони, които отделят най-много време всяка седмица на допълнителната подкрепа за националния език, са Нидерландия, Фризия и Украйна. Десет от страните, участващи в проучването, предлагат две или повече години подкрепа, докато пет – България, Дания, Нидерландия, Шотландия и Швейцария – предлагат 1 година. В 14 страни/региони тази подкрепа се предлага от държавата, а в Швейцария родителите/настойниците плащат част от разходите.

Предлагане на чуждоезиково обучение в предучилищното образование

По отношение на предлагането на чуждоезиково обучение в предучилищните институции, запитахме нашите изследователи:

- кои езици се преподават
- колко време се отделя на чуждоезиковото обучение всяка седмица
- какъв е броят на годините, през които се преподават
- какви са изискванията за минимална численост на групата
- какви са източниците на финансиране.

Следва да се отбележи, че проучването не е разглеждало преподаването на чужди езици в частния сектор, където то може да е по-широко застъпено. Като цяло в седем от 24-те страни чуждоезиковото обучение се предлага в държавни предучилищни институции, а резултатите са представени в Таблица 7.

Таблица 7. Предлагане на чуждоезиково обучение в предучилищното образование в 9 страни

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	Всички	7	Ограничени	0		
Продължителност на подкрепата	>2 години	6	1 година	0	<1 година	1
Дни седмично	>1 ден	1	1/2-1 ден	6	<1/2 дни	0
Изисквания за минимална численост на групата	няма	6	5-10	0	>10	1
Налично държавно финансиране	пълно	2	частично	3	родителите/ настойниците поемат разходите	2

Седемте страни/региони, които предлагат чужди езици на това ниво са Босна и Херцеговина, Баската автономна област, България, Каталуня, Англия, Естония, Шотландия, Испания и Украйна. Баската автономна област предлага чуждоезиково обучение повече от един ден седмично, а останалите страни/региони предлагат между половин и един ден. Езиците, които всяка страна предлага, са представени в Таблица 8. България предлага най-широкият избор, но курсовете се финансират от родителите/настойниците. Английският, френският и немският са най-често предлаганите езици.

Таблица 8. Предлагане на чуждоезиково обучение в предучилищното образование в 7 страни/региони

Страна/регион	Предлагани чужди езици
Босна и Херцеговина	английски, френски, немски
Баска авт. област	английски
България	английски, френски, немски, италиански, руски, испански
Каталуня	английски
Естония	английски, немски, френски, руски
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	английски в общностите на Мадрид и Валенсия английски, френски и немски в Андалусия
Украйна	английски, френски, немски

Цялостното заключение, което можем да направим от този обзор е, че в някои страни/региони е необходимо по-нататъшно развитие и национална/институционална подкрепа, за да се даде възможност на чуждите езици да пуснат корен от ранна възраст. Обаче, докладът на ЕК от 2011 и наръчника за политики в Ранно езиковото обучение показват, че се извършва много голяма дейност в тази насока, отколкото ние можем да отразим тук и трябва да се извърши по-задълбочен анализ.

Предлагане на обучение по Р/М езици в предучилищното образование

Относно Р/М езиците зададохме на нашите изследователи същия набор от въпроси като за чуждите езици. Отговорите са представени в Таблица 9 – за 17-те страни/региони, които предлагат такова обучение.

Таблица 9. Предлагане на обучение по Р/М езици в предучилищното образование в 17 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	Всички	14	Ограничени	1	Не са определени	2
Продължителност на подкрепата	>2 години	15	1 година	2	<1 година	0
Дни седмично	>1 ден	12	1/2-1 ден	3	<1/2 дни	2
Изисквания за минимална численост на групата	няма	13	5-10	2	>10	2
Налично държавно финансиране	пълно	15	частично	2	родителите/настойниците поемат разходите	0

Както може да се види от таблицата, 15 от 17-те страни/региони предлагат Р/М езици за повече от две години, а 13 нямат изисквания за минимална численост на групата, въпреки че в Северна Ирландия и Украйна се изискват най-малко десет ученици за формиране на група, а в Дания и Унгария – най-малко пет. В 15 от страните/регионите курсовете се финансират от държавата, а в Каталуния и Англия родителите/настойниците поемат част от разходите. Страните, където не се предлагат Р/М езици в предучилищното образование, са Босна и Херцеговина, България, Естония, Франция, Гърция, Полша и Швейцария.

Таблица 10 представя обзор на езиците, които се предлагат в 17-те страни/региони, където те се преподават в държавни предучилищни институции.

Таблица 10. Предлагане на обучение по Р/М езици в предучилищното образование в 17 страни/региони

Страна/регион	Предлагани Р/М езици
Австрия	бургенландско-хърватски, чешки, унгарски, италиански в Тирол, словашки, словенски
Баска авт. област	баски
Каталуния	каталунски навсякъде, арано-окситански (във Вал д'Аран),
Дания	немски
Англия	корнуолски
Фризия	фризийски
Унгария	български, хърватски, немски, гръцки, полски, ромски/бояшки, румънски, русински, сръбски, словашки, словенски
Италия	албански, хърватски, франко-провансалски, фурлански, немски, гръцки, ладино, окситански, сардински, словенски
Литва	беларуски, иврит, полски, руски
Нидерландия	фризийски във Фризия
Северна Ирландия	ирландски
Португалия	мирандийски
Румъния	български, хърватски, чешки, немски, гръцки, унгарски, полски, сръбски, словашки, турски, украински
Шотландия	шотландски келтски
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	валенсиански
Украйна	кримско-татарски, немски, унгарски, молдовски, полски, румънски, руски
Уелс	уелски

Според докладите на нашите изследователи, предлагането е широко разпространено за редица Р/М езици, като Австрия, Унгария, Италия и Румъния предлагат най-широка гама.

Предлагане на обучение по имигрантски езици в предучилищното образование

Данните от „Европейско езиково богатство“ показват, че предлагането на имигрантски езици в предучилищното образование все още не е често срещано явление. Въпреки трудностите по идентифициране на подходящи учители и учебни материали обаче, три страни предлагат подкрепа за имигрантските езици при обучението на много малки деца, а именно Дания, Испания и Швейцария. Кантонът Цюрих предлага забележителен брой езици – 17. Такава не се предлага в останалите страни/региони. Предлаганите езици са представени в Таблица 11.

Таблица 11. Предлагане на обучение по имигрантски езици в предучилищното образование в три страни/региона

Страна/регион	Предлагани езици
Дания	албански, арабски, босненски, исландски, сомалийски, тамилски, турски, урду/панджаби
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	(марокански) арабски, португалски, румънски
Швейцария - кантон Цюрих	Албански, арабски, босненски, български, китайски, хърватски, фински, френски, гръцки, унгарски, италиански, корейски, португалски, руски, словенски, испански (Латинска Америка), турски
Швейцария - кантон Женева	Албански, арабски, италиански, португалски, испански, турски

За да се насърчи езиковата интеграция на децата имигранти, в Швейцария се предлагат програми за езикова подкрепа на домашния им език на предучилищно ниво. В съответствие със *Стратегическия план за гражданство и интеграция 2007-2010 г.* в Испания се предлагат редица имигрантски езици в предучилищните институции с цел поддържане и развиване на родния им език и култура. В Дания национални, регионални и местни фондове покриват всички разходи за тези програми, докато в Испания и Швейцария разходите се покриват от фондове, свързани със страната източник, посредством двустранни споразумения.

2.3 Езици в основното образование

В *Заклучения на Съвета на ЕС* (2002 г.) се подчертава колко е важно да се предприемат мерки, за да се предлагат на учениците възможности за изучаване на два или, където е уместно, повече езици в допълнение към техния майчин език още от ранна възраст, така че да се гарантира предлагането на колкото може по-голямо езиково многообразие. Също така се набляга на значението, което езиковите програми имат за генериране на положително отношение спрямо другите култури.

Интеграцията на хората, за които езикът не е роден, следва да се подобри посредством мерки за повишаване на техните знания по националния(те) език(ци), на който(които) се провежда обучението, а в същото време да се покаже уважение към езиците и културите на техните родни страни. Подчертават се също обучението и мобилността на учителите, както и стандартизацията на езиковите познания въз основа на *Общата европейска референтна рамка* (CEFR) за езиците, разработена от СЕ. Заклученията на Съвета на ЕС от 2008 г. отново затвърждават същите послания и добавят перспективата на ученето през целия живот и актуализирането на езиковите умения за всички – посредством формални и неформални средства. Осъществяването на заключенията призовават за по-широк избор от преподавани езици и оценка на учащите посредством признати инструменти. Подчертано е и значението на обучението на учителите и обмена на учители, като за първи път се набляга върху необходимостта да се подкрепя интегрираното изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ). В *Заклучения на Съвета на ЕС* (2011 г.) още веднъж се подчертава значението на висококачественото езиково обучение, оценката на представянето, обучението и мобилността на учителите, ИИУПЕ, разширяването на обхвата от езици, подсилването на обучението по националния език, както и обмислянето на възможности, позволяващи на имигрантите да поддържат и развиват своите родни езици.

СЕ изразява силната си подкрепа за езиковото многообразие и межкултурния обмен в основното образование и предлага конкретни политики и инструменти за прилагане в класната стая. ЕХРМЕ набляга върху необходимостта да се осигури преподаване чрез и на съответния Р/М език, при изразено желание от страна на родителите/настойниците и без това да е в ущърб на преподаването на националния език. CEFR, осигурява обща основа за учебните планове по езици, насоки за учебните програми, изпити и учебници в цяла Европа, и подобрява прозрачността на курсовете, учебните планове и квалификациите, с което насърчава международно сътрудничество в областта на съвременните езици. *Препоръка 98 (6)* призовава

държавите-членки да въведат образователни политики, които стимулират широкото разпространение на плурилингвизма и да насърчат използването на чужди езици за преподаване на неезикови предмети. Също като ЕС, СЕ насърчава развитието на връзки и форми на обмен с институции и отделни личности на всички нива на образованието в другите страни. В *Препоръка на СЕ 1740 (от 2006 г.)* относно мястото на майчиния език в училищното образование се подчертава, че е желателно да се насърчат младите европейци да изучават майчиния си език (или основен език), когато това не е официалният език в тяхната страна. В същото време всеки млад европеец носи задължението да изучава официалния език на страната, на която е гражданин. Препоръката на СЕ посочва също, че двуезичното образование е основата за успеха и че двуезичието и многоезичието са активни.

Като се има предвид езиковото многообразие на децата в много от европейските училища, не винаги е лесно да се организира обучение на майчиния им език. Независимо от това, както посочват Екстра и Ягмур (2004: 99-105), обучение на майчиния им език е възможно когато е налице волята за това. Пионерските и широко известни политики и практики във *Викторианското училище по езици* в Мелбърн, Австралия, представляват отличен пример за „добра практика“, която може да бъде възприета и в европейския контекст. Пробив по отношение на *насочеността и предлагането* на допълнително изучаване на езици е основното

постижение на училището в Мелбърн, където допълнително обучение по езици освен английския – като първи или втори език – се предлага на (и се иска от) всички ученици във викторианските основни и средни училища, включително тези, които говорят английски като първи език, а към момента се предлага обучение по над 60 езика по собствен избор чрез основните държавни училища и така наречените извънкласни етнически училища, в зависимост от търсенето.

В проучването „Европейско езиково богатство“ задавахме въпроси въз основа на горните препоръки и насоки, относно националните, Р/М, чуждите и имигрантските езици.

Подкрепа за националните езици в основното образование

Таблица 12 представя обзор на организацията на подкрепа за националния език в основните училища. Изследователите отговарят на въпроси относно:

- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- нивата на езикова подкрепа за новодошлите
- диагностичните тестове за новодошлите при постъпване
- мониторинга на езиковите умения.

Таблица 12. Подкрепа за националните езици в основното образование (24 страни/региони)

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Учебен план	последователен и ясно формулиран	19	общ	5	няма	0
Допълнителна подкрепа за новодошлите	пълна	22	частична	0	няма	2
Диагностични тестове при постъпване	за всички	8	само за имигрантите	7	няма	9
Мониторинг върху езиковите умения	на национално ниво	16	на училищно ниво	8	няма	0

Според докладите на изследователите, 19 страни/региони имат последователен и ясно формулиран учебен план в основните училища, докато в пет страни/региони той е формулиран като рамкова концепция. С изключение на Италия и Украйна, всички страни/региони предлагат допълнителна подкрепа за новодошлите за изучаването на националния език. Диагностичните тестове са област, където се наблюдават различни подходи и може би на този въпрос следва да бъде обърнато допълнително внимание от хората, които определят политиките. Осем страни/региони – Австрия, България, Дания, Англия, Литва, Северна Ирландия, Шотландия и Уелс – използват диагностични тестове за всички деца в началото на основното образование, седем провеждат тестове само за децата имигранти, а девет страни/региони не провеждат диагностични тестове при постъпването. Регулярният мониторинг върху езиковите умения е друга област, където политиките се различават, като 16 страни/региони използват тестове на национално ниво, а осем – на училищно ниво. Като цяло България, Дания, Литва и Шотландия са страните/регионите, които напълно спазват горните критерии по проекта LRE за допълнителна подкрепа за националния език, докато Италия, Полша и Украйна не изпълняват критериите чак толкова добре.

Чуждоезиково обучение в основното образование

По въпроса за чуждите езици, запитахме нашите изследователи относно:

- целевите групи
- броя на задължителните чужди езици
- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- разпространението на ИИУПЕ
- кога започва чуждоезиковото обучение
- графика по време или след учебния ден
- изискванията за минимална численост на групата
- мониторинга върху езиковите умения
- нивото, което трябва да се постигне и свързаност със CEFR
- наличността на държавно финансиране.

Двадесет и три от 24-те страни/региони предлагат чужди езици в основното образование, като изключението е Уелс, а резултатите за тези 23 страни/региони са представени в Таблица 13.

Таблица 13. Организация на чуждоезиковото образование в основните училища в 23 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Брой на задължителните чужди езици	два	2	един	18	само по избор	3
Учебен план	последователен и ясно формулиран	20	общ	3	без насоки	0
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	1	локализирано	13	няма	9
Целеви групи	всички	23	ограничени	0		
Начало на обучението по езици	от първата година	12	от средата	7	от края	4
График	по време на учебните часове	21	отчасти в училище	1	извън училище	1
Изисквания за минимална численост на групата	няма	21	5-10 ученици	1	>10 ученици	1
Мониторинг върху езиковите умения	стандартизиран, на национално ниво	10	на училищно ниво	13	отсъства	0
Ниво, което трябва да се постигне	свързано със CEFR	7	на национално или училищно ниво	13	няма	3
Налично държавно финансиране	пълно	23	частично	0		

Нашето проучване показва широко предлагане на чуждите езици във всички участващи страни/региони, с изключение на Уелс. В две страни/региони (Гърция и Дания) е задължително изучаването на два чужди езика, докато в 18 само един е задължителен. В Англия, Северна Ирландия и Шотландия изучаването на чужди езици е по избор. В 20 страни/региони има последователен и ясно формулиран учебен план, докато във Фризия, Италия и Нидерландия той е формулиран като рамкова концепция. Испания е единствената страна с широко приложение на ИИУПЕ, докато в 13 страни/региони този подход се използва, но не систематично. Чужди езици се преподават от първата година на основното образование в 12 от 24-те страни/региони, в седем – от средата на основното образование, а във Фризия, Нидерландия, Шотландия и

Швейцария – от последната година. Осъществява се мониторинг върху езиковите умения посредством стандартизирани инструменти в 10 от страните/регионите, а на местно ниво – в 12. Само в Австрия не се провежда мониторинг. Въпреки че много страни/региони несъмнено използват Общата европейска референтна рамка при разработването на учебните си планове, само в седем тя изрично и систематично се използва като инструмент за оценка на нивото на езика, което трябва да се постигне. Това са България, Естония, Франция, Румъния, Шотландия, Испания и Швейцария.

Таблица 14 представя чуждите езици, които се предлагат в основното образование, както задължителни, така и избираеми, според данните на нашите изследователи.

Таблица 14. Предлагане на обучение по чужди езици в основното образование в 23 страни/региони

Страна/регион	Предлагани чужди езици в основното образование
Австрия	хърватски, чешки, английски, френски, унгарски, италиански, словашки, словенски (един от тези езици е задължителен)
Баска авт. област	английски: задължителен
Босна и Херцеговина	английски или немски: задължителен; френски, италиански, арабски: по избор
България	английски, френски, немски, италиански, испански: един от тези езици е задължителен
Каталуния	английски: задължителен
Дания	английски и френски или немски: задължителен; испански, немски или френски: по избор
Англия	френски, немски, испански, много рядко също и китайски, италиански, японски, урду: по избор
Естония	английски, френски, немски, руски: един език е задължителен, а останалите са по избор
Франция	главно английски и немски, много по-рядко други езици като арабски, китайски, италиански, португалски, руски, испански: един от тези езици е задължителен
Фризия	английски: задължителен; френски, немски, испански: по избор
Гърция	английски и френски или немски: задължителен
Унгария	английски, френски, немски, италиански, руски: един от тези езици е задължителен
Италия	английски: задължителен
Литва	английски, френски, немски: един от тези езици е задължителен
Нидерландия	английски: задължителен - френски, немски, испански: по избор
С. Ирландия	испански, френски: по избор
Полша	английски, немски, френски: един от тези езици е задължителен
Португалия	английски, френски: един от тези езици е задължителен
Румъния	английски, френски, немски, италиански, руски, испански: един език е задължителен
Шотландия	китайски, френски, немски, италиански, испански: един език е задължителен
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	английски, френски, немски: един от тези езици е задължителен
Швейцария	в кантона Цюрих: английски - задължителен в кантона Женева: немски - задължителен в кантона Тичино: френски - задължителен
Украйна	английски, френски, немски, испански: един от тези езици е задължителен

Английският, френският и немският се открояват като най-често преподаваните чужди езици. В много случаи един от тези езици е задължителен предмет, изучаван от всички ученици. Италианският, руският и испанският са други езици, които се предлагат или като задължителни, или като избираеми езици. В някои страни арабският, китайският и японският също се предлагат като избираеми чужди езици. Разнообразието от езици, които се предлагат в основните училища, е положителен знак за многоезичието в Европа, но трябва да балансираме тази картина и да се съобразим с резултатите от Eurydice 2008, които показват увеличаващо доминиране на преподаването на английски език в началното училище http://eacea.ec.europa.eu/about/eurydice/documents/KDL2008_EN.pdf

Важно е да се изготви конкретен учебен план и да се определят ясни цели, за да се улесни успешно изучаване на езиците. CEFR се е превърнала в общоприет инструмент за подпомагане на този процес. Това е документ, който описва по изчерпателен и добре онагледен начин а) компетенциите, необходими за успешно общуване, б) свързаните с тях езикови знания и умения, и в) ситуациите и областите на общуване. От изследваните страни/региони, седем изрично използват CEFR, въпреки че броят на страните, които използват принципите и подходите на референтната рамка като основа за националните си стандарти, вероятно е по-голям. Страните/регионите и целите за постигане, определени във всяка от тях, са представени в Таблица 15. Както може да се очаква, целевото ниво за тази възрастова група е A1/A2.

Таблица 15. Цели за постигане съгласно CEFR за обучението по чужди езици в основните училища в 7 страни/региони

Страна/регион	Ниво на владееене, което трябва да се постигне при чуждите езици до края на основното образование
България	A1-A2
Естония	A1-A2
Франция	A1
Румъния	A1
Шотландия	A1
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	A2 и „не е определено“ във Валенсия
Швейцария	в кантона Цюрих: A2.1 за устно и писмено възприемане и устно възпроизвеждане, A1.2 за писмено възпроизвеждане

Изучаване на Р/М езици в основното образование

В съответствие с възприетата методика за чуждоезиково обучение запитахме нашите изследователи относно Р/М езиците, които се предлагат в техния национален/регионален контекст, а по-конкретно за:

- целевите групи
- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- разпространението на ИИУПЕ
- кога започва обучението по Р/М език
- графика по време или след учебния ден
- изискванията за минимална численост на групата
- мониторинга върху езиковите умения
- дали съществува изрично изискване по отношение на нивото на владееене на Р/М език, което трябва да бъде постигнато до края на основното образование
- дали е налично държавно финансиране.

Р/М езици се предлагат в 22 от 24-те страни/региони, участващи в проучването, като в Дания и Естония те не се предлагат. Резултатите за тези 22 страни са представени в Таблица 16.

Таблица 16. Организация на обучението по Р/М езици в основните училища в 22 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	всички	20	ограничени	2		
Учебен план	по време на учебните часове	16	общ	5	без насоки	1
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	12	в някои райони	6	няма	4
Начало на езиковото обучение	от първата година	19	от средата	3	от края	0
График	по време на учебните часове	17	отчасти в училище	4	извън училище	1
Изисквания за минимална численост на групата	няма	16	5-10 ученици	3	>10 ученици	3
Мониторинг върху езиковите умения	на национално ниво	8	на училищно ниво	11	няма	3
Ниво, което трябва да се постигне	Национални/ регионални норми	14	на училищно ниво	3	няма	5
Налично държавно финансиране	пълно	21	частично	1	няма	0

В 20 страни/региони часовете по Р/М езици и уроците по други предмети, преподавани посредством Р/М езици, са отворени за всички ученици, независимо от езиковата среда, от която произхождат, въпреки че в България и Гърция целевата група се състои само от децата, за които съответният език е роден. Всички страни, освен Австрия, имат утвърдени насоки за съставяне на учебните планове. ИИУПЕ е много по-широко разпространено при преподаването на Р/М езици, отколкото при чуждоезиковото обучение, като в 12 страни/региони то е обичайно явление, а в други шест се използва на местно ниво. В деветнадесет от 22-те страни, в които се преподават Р/М езици, обучението започва в началото на основното образование, а само във Франция, Полша и Швейцария то започва в неговата среда. Шестнадесет страни/региони нямат изисквания за минимална численост на групите, но Англия, Унгария и Полша изискват най-малко пет ученика за формиране на група, докато Австрия, България и Северна Ирландия изискват най-малко десет. От гледна точка на мониторинга върху езиковите умения, 18 страни/региони провеждат такъв или чрез подходящи за възрастта стандартизирани инструменти, или чрез други подходи, базирани на конкретното училище, а само Австрия, Фризия, Италия и Нидерландия не осъществяват редовен мониторинг.

Определените нива на владеене, които трябва да се постигнат, са свързани с националните/регионалните стандарти в 14 страни/региони, докато в три стандартите се определят на училищно ниво. Пет страни/региони, а именно Австрия, Босна и Херцеговина, Гърция, Италия и Северна Ирландия, нямат изрични цели.

Таблица 17 показва предлагането на Р/М езици понастоящем според нашите изследователи.

Таблица 17. Предлагане на Р/М езици в основното образование в 22 страни/региони

Страна/регион	Р/М езици, предлагани в основното образование
Австрия	бургенландско-хърватски, чешки, унгарски, словашки, словенски, ромски
Баска авт. област	баски
Босна и Херцеговина	други национални езици: босненски, хърватски, сръбски
България	арменски, иврит, ромски, турски,
Каталуня	каталунски навсякъде, арано-окситански във Вал д'Аран
Англия	корнуолски в Корнуол
Франция	баски, бретонски, каталунски, корсикански, окситански. ТАИТЯНСКИ И МЕЛАНЕЗИЙСКИ ЕЗИЦИ (АНЖИ, ДРЕХУ, НЕНГОНСКИ, ПЕСИ) се предлагат в Презокеанските територии.
Фризия	фризийски
Гърция	турски
Унгария	български, хърватски, немски, гръцки, полски, ромски/бояш, румънски, русински, сръбски, словашки, словенски
Италия	албански, каталунски, хърватски, френски, франко-провансалски, фриулски, немски, гръцки, ладино, окситански, сардински, словенски
Литва	беларуски, иврит, полски, руски
Нидерландия	фризийски
С. Ирландия	ирландски
Полша	кашубски
Португалия	мирандийски
Румъния	български, хърватски, немски, унгарски, италиански, полски, ромски, руско-липовански, сръбски, словашки, турски, украински
Шотландия	шотландски келтски
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	валенсиански - само във Валенсия
Швейцария	други национални езици: френски, немски, италиански
Украйна	беларуски, български, кримско-татарски, гагаузки, немски, гръцки, унгарски, молдовски, полски, румънски, руски, словашки, идиш
Уелс	уелски

Предлагат се значителен брой езици в доста от страните, като Австрия, България, Унгария, Италия, Литва, Румъния и Украйна предлагат четири или повече Р/М езици – или като предмети, или (в повечето от случаите) като средство за преподаване.

Изучаване на имигрантски езици в основното образование

По отношение на имигрантските езици, зададохме на нашите изследователи подобен набор от въпроси като този за Р/М и чуждите езици. Само в пет страни има значително предлагане на имигрантски езици в основното образование. Това са Австрия, Дания, Франция, Испания и Швейцария (в кантона Цюрих) и резултатите от тези пет страни са представени в Таблица 18.

Таблица 18. Организация на обучението по имигрантски езици в основното образование (5 страни/региони)

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	всички	2	само за децата имигранти	3	не е определено	0
Последователен и ясно формулиран учебен план	последователен и ясно формулиран	2	общ	3	без насоки	0
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	1	локализирано	3	няма	1
Начало на езиковото обучение	от първата година	2	от средата	1	от края	2
График	по време на учебните часове	0	отчасти в училище	2	извън училище	3
Изисквания за минимална численост на групата	няма	2	5-10 ученици	1	>10 ученици	2
Мониторинг върху езиковите умения	на национално ниво	0	на местно ниво	5	няма	0
Ниво, което трябва да се постигне	определено на равнище страна/регион	0	на училищно ниво	0	няма	5
Налично държавно финансиране	пълно	2	частично	3	няма	0

Във Франция и Швейцария часовете по имигрантски езици са отворени за всички ученици, докато в Австрия, Дания и Испания право за участие имат само учениците, за които съответният език е роден. Няма изисквания за минималната численост на групите в Швейцария и Франция, докато в Испания се изискват повече от пет ученика за сформирани на група, а в Австрия и Дания броят е най-малко десет. В Австрия и Дания има последователен и ясно формулиран учебен план, докато в другите страни учебният план е формулиран като рамкова концепция. В Испания е широко разпространено използването на имигрантски езици като средство за преподаване, докато в Австрия, Дания и Франция то е по-слабо разпространено, а в Швейцария тези езици се преподават само като учебен предмет. Испания и Швейцария предлагат уроци отчасти по време на учебните часове, докато в другите страни те се предлагат като извънкласни занимания. Нивата, които трябва да се постигнат при имигрантските езици, не са свързани с каквито и да било национални, регионални или училищни стандарти, въпреки че във всички страни, освен Австрия, върху развитието на езиковите умения се осъществява мониторинг. Уроците по имигрантски езици получават пълно държавно финансиране в Дания, докато във Франция, Испания и Швейцария финансирането идва предимно от страната на произход.

Имигрантските езици, които се предлагат във всяка страна са представени в Таблица 19.

Таблица 19. Предлагане на имигрантски езици в основното образование

Страна/регион	Имигрантски езици, предлагани в основното образование
Австрия	босненски/хърватски/ сръбски
Франция	арабски, китайски, италиански, португалски, руски, испански
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	арабски и португалски в Мадрид и Валенсия
Швейцария	Само в Цюрих: албански, арабски, босненски/сръбски/хърватски, български, китайски, фински, френски, гръцки, унгарски, италиански, корейски, кюрдски, португалски, турски, руски, испански, словенски, шведски
	в Женева: албански, арабски, италиански, португалски, испански, турски

Развитие на учителите в основното образование

Както ЕС, така и ЕК редовно подчертават колко е важно да се набират и развиват квалифицирани учители по езици, за да се подкрепя езиковото развитие и межкултурните умения на учащите. Те подчертават, че е необходимо учителите да развиват собствените си езикови умения, межкултурни компетенции и осведоменост за многоезичието и плурилингвизма. Схемите за мобилност на учителите, чрез които те се насърчават да прекарат известно време в страна, където се говори преподавания от тях език, се посочват като ценен начин за оказване на подкрепа на учителите за постигането на тези цели. (CE 2008: 11).

В нашето проучване „Европейско езиково богатство“ зададохме въпроси относно:

- квалификацията на учителите
- предлагането на обучение за учителите преди и по време на работата
- мобилността на учителите по чужди езици
- мерките за увеличаване на предлагането на учители на местата, където има недостиг.

В Таблица 20 са представени резултатите за всичките четири вида езици и за всички страни/региони. Важно е да се има предвид, че не всички видове езици се предлагат във всяка от страните/регионите, и това е причината за ниския резултат, особено за имигрантските езици, които се предлагат само в пет страни/региони.

Таблица 20. Квалификация и развитие на учителите в основното образование в 24 страни/региони

Измерение	Отговори	Брой				Отговори	Брой				Отговори	Брой			
		HE	P/M	CE	IE		HE	P/M	CE	IE		HE	P/M	CE	IE
Квалификация на учителите	Квалифицирани учители по език	16	17	14	2	учители с обща квалификация	8	5	9	3	без конкретна квалификация	0	2	1	19
Обучение преди работата	по конкретния предмет	20	18	17	1	общо	4	3	4	2	няма	0	3	3	21
Обучение по време на работата	по конкретния предмет	16	14	20	1	общо	7	7	3	4	няма	1	3	1	14
Мерки за увеличаване на предлагането на учители	структурни мерки	3	7	8	0	периодични кампании в пресата	1	2	2	0	без конкретни мерки	20	15	14	24
Мобилност на учителите	включена в обучението			2		неформална финансова подкрепа			13		няма			9	

Според отговорите в нашето проучване, за преподаването на езици в около две трети от страните/регионите, участващи в проучването, се набират квалифицирани учители по език: в 16 от 24-те страни/региони за националния език, в 17 от 22 за Р/М езици, в 14 от 23 за чуждите езици, и в два от петте за имигрантските езици. Разбира се, на местата, където се използва езика като средство за обучение (ИИУПЕ) не е толкова важно дали учителите действително са квалифицирани учители по език (въпреки че нивата на владеене на езика трябва да са високи) и в много контексти в основното образование използването на квалифицирани учители по език за общо преподаване по националния език и Р/М езици е по-скоро необичайно явление. Все пак несъмнено се очаква учителите по чужд език да имат формална квалификация. Въпреки това в Австрия, Англия, Франция, Фризия, Италия, Нидерландия, Северна Ирландия, Шотландия и Швейцария чуждите езици се преподават от класни учители с обща квалификация.

Програмите за развитие на учителите, които са с или без преподавателски опит се използват широко във всички страни, въпреки че в Италия и Северна Ирландия не се прилага обучение преди започване на работа за учителите по чужд език, а в Гърция не се прилага обучение на учители с преподавателски опит по националния език. Учителите по корнуолски в Англия също не получават формално обучение. При преподаването на имигрантски езици само Австрия осигурява обучение по конкретния предмет за учителите – преди започване и по време на работа. Неизбежно проучването не може да изследва в детайли характера на програмите за развитие на учителите и се предлага да се проведат допълнителни проучвания в тази област.

Друга област, излизаща извън обхвата на проучването, е че учителите по Р/М езици, както и тези по имигрантски езици, могат формално да се дефинират като учители по чужди езици, ако обучават учащи, за които езикът не е роден и които посещават общностно училище за хора от малцинствата или имигранти. По този начин те могат да изберат да се включат към програми за развитие на учители, предназначени за преподаващи родни или чужди езици, в зависимост от конкретната им ситуация.

Явна област за развитие при преподаването на чужди езици е мобилността на учителите. В девет страни/региони от общо 24 не се предлага никаква подкрепа в това отношение, а само в Каталуния и Швейцария има структурирани програми за мобилност на учителите. Четиринадесет други страни/области насърчават мобилността и предоставят финансова подкрепа. Въпреки това може да се направи още доста за стимулиране на учителите по езици да прекарват повече време в страната, където се говори преподавания от тях език, а също и да изпълняват препоръките на ЕС, които подчертават мобилността на учителите и обмена между тях като важни средства за придобиване на по-високо ниво на езикова и културна компетентност.

С изненада открихме, че редица страни/региони предприемат активни мерки за увеличаване на броя на учителите по езици и смятаме, че това би била ползотворна област за обмен на знания. Дали означава, че се увеличава и търсенето, или просто броят на учителите намалява? В Баската автономна област, Дания, Естония и Швейцария се предприемат специални мерки за набиране на допълнителни учители по националния език. В България, Дания, Англия, Фризия, Унгария, Литва и Украйна се предприемат мерки за насърчаване и улесняване на допълнително наемане и обучение на квалифицирани учители по чужд език. Активизирането и стимулирането на много Р/М езици вероятно може да обясни факта, че Баска автономна област, Босна и Херцеговина, Дания, Северна Ирландия, Шотландия, Испания и Украйна предприемат специални мерки за набиране на учители по Р/М езици. В никоя от страните/регионите, обаче, не се съобщава за активно набиране на учители по имигрантски езици, а това е област, която определено има възможност за развитие.

2.4 Езици в средното образование

Документите на ЕС и СЕ по въпросите на многоезичието подчертават необходимостта учениците да надградят върху основното езиково обучение от началните училища при прехода към средното образование – т.е. да разширяват както броя на езиците, които изучават, така и способността си да общуват на тях, с оглед на бъдещите си перспективи за трудова заетост или висше образование.

Според Препоръка 98 (6) на Съвета на Европа, целта на изучаването на езици в средното образование следва да бъде:

продължаващо повишаване на стандарта на общуване, който се очаква учениците да постигат, за да могат да използват изучавания език за успешно общуване с други ползватели на този език в ежедневието, да изградят социални и лични отношения и да се учат да разбират културата и практиките на другите хора.

Средните училища като цяло трябва да предлагат по-широка гама от езици и да предоставят на учениците възможности да изучават повече от един европейски или друг език. Равнищата на успеваемост следва да се проследяват чрез стандартни европейски критерии, включително да се признават частичните компетенции, когато това е уместно. Препоръчва се по-широко използване на Интегрирано изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ). Развитието и мобилността на учителите, създаването на международни мрежи и сътрудничеството сред различните страни за организиране на съвместни проекти също се считат за важни елементи за успеха. Нашето проучване беше структурирано по такъв начин, че да обхване много, макар и не всички, от представените по-горе аспекти.

Разбира се, средното образование по-трудно се поддава на сравнение между отделните страни, отколкото основното – учениците вече имат възможност да избират измежду различни специализирани училища, първата и втората степен на средното образование са структурирани по различен начин в отделните страни (вж. речника на термините) и начинът, по който програмите за езиково обучение са планирани, също се различава значително. Въпреки тези предизвикателства, нашите изследователи събраха данни за организацията на езиковото обучение и развитието на учителите за всички видове езици в 24 страни/региони.

Подкрепа за националния език в средното образование – организация

Допълнителната подкрепа за националния език продължава да бъде важен фактор на ниво средно образование – както за новодошлите, така и за всички други, които изпитват затруднения при разбирането на националния език и общуването на него. Зададохме на нашите изследователи същия както при основното образование набор от въпроси относно:

- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- степента на допълнителна подкрепа за новодошлите
- съществуването на диагностични тестове при постъпването
- мониторинга върху езиковите умения.

Резултатите са представени в Таблица 21.

Таблица 21. Организация на допълнителната подкрепа за националния език в средното образование в 24 страни/региони

Критерии	Отговори	Бр. страни	Отговори	Бр. страни	Отговори	Бр. страни
Учебен план	Последователен и ясно формулиран	20	общ	4	няма	0
Допълнителна подкрепа за новодошлите	пълна	21	частична	0	няма	3
Диагностични тестове при постъпването	за всички	9	само за децата-имигранти	5	няма	10
Мониторинг върху езиковите умения	на национално ниво	15	на ниво училище	8	няма	1

Според докладите на нашите изследователи, 20 страни/региони имат последователен и ясно формулиран национален учебен план, докато във Фризия, Италия, Северна Ирландия и Нидерландия учебният план е само рамков. Допълнителна подкрепа за националния език се предоставя на новодошлите или преди, или по време на общото образование в 21 страни/региони, а в Дания, Италия и Украйна не се предлага такава. Точният характер на предоставяната подкрепа и нейната значимост за академичния успех на учениците са обект на последващи изследвания. Както при началното образование, относително малък е броят на страните/регионите, които провеждат базирана на нуждите диагностика на нивото на владеене за всички, чието обучение се води на националния език, при постъпването им в средното образование. Това са Босна и Херцеговина, Каталуня, Англия, Франция, Полша, Португалия, Шотландия, Украйна и Уелс. Други пет страни/региони – България, Унгария, Литва, Испания и Баската автономна област – провеждат диагностични тестове само за учениците имигранти. Характерът на тестовете и начинът, по който информацията се използва за адаптиране на структурата на учебната програма и осигуряване на постоянна подкрепа – това е област за допълнително проучване. Както при началното образование, съществува регулярен мониторинг върху езиковите умения по националния език, като 15 страни/региони го осъществяват на национално ниво, а 8 – на местно ниво. Дания не прилага мониторинг върху знанията по националния език в средното образование.

Чужди езици в средното образование

В Таблица 22 се прави обзор на организацията на чуждоезиковото обучение в средното образование. Попитахме участниците в проучването за:

- целевите групи
- броя на преподаваните езици и дали са задължителни, или не
- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- разпространението на ИИУПЕ
- графика по време на учебния ден
- изискванията за минимална численост на групата
- мониторинга върху езиковите умения
- нивото, което трябва да се постигне и свързаността му със CEFR
- нивото на наличното държавно финансиране.

Таблица 22. Организация на чуждоезиковото обучение в средното образование в 24 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Учебен план	последователен и ясно формулиран	20	общ	4	без насоки	0
Брой на задължителните чужди езици (първа степен на средното образование)	два	14	един	10	няма	0
Брой на задължителните чужди езици (втора степен на средното образование)	два	9	един	10	няма	5
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	1	ограничено	14	няма	9
Целеви групи	всички	24	ограничени	0	без подкрепа	0
График	по време на учебните часове	23	отчасти в училище	1	извън училище	0
Изисквания за минимална численост на групата	няма	19	5-10 ученици	5	>10 ученици	0
Мониторинг върху езиковите умения	стандартизиран, на национално ниво	11	на училищно ниво	13	отсъства	0
Ниво, което трябва да се постигне	свързано със CEFR	13	на национално или училищно ниво	7	няма	4
Налично държавно финансиране	пълно	24	частично	0	няма	0

Както можеше да се очаква, всички страни/региони, включени в проучването, предлагат чужди езици както в първата, така и във втората степен на средното образование. Наблюдават се, обаче, значителни различия в броя на предлаганите задължителни езици, спектъра на езиците, мониторинга върху езиковите умения, използването на ИИУПЕ, и степента, до която Общата европейска референтна рамка (CEFR) се използва за оценка на постигнатото ниво.

Двадесет страни/региони имат последователен и ясно формулиран учебен план, като само в Нидерландия, Северна Ирландия, Франция и Италия учебният план е под формата на рамкова концепция. При началното образование само в една страна – Испания, е широко разпространено прилагането на ИИУПЕ при средното образование страната с такъв статус е Франция, докато в 14 страни/региони се прилагат локализирани инициативи, а в девет ИИУПЕ изобщо не се прилага. В раздел 2.5 е представено изследване на ИИУПЕ сред всички видове езици. Като цяло няма изисквания за минимална численост на групата за обучението по чужди езици, въпреки че в България, Дания, Гърция, Литва и Румъния се изискват най-малко пет ученици за започване на някои курсове, като става въпрос за изборни курсове по не толкова популярни езици.

Единадесет страни/региони осъществяват мониторинг върху езиковите умения на национално ниво, а тринадесет – на училищно ниво.

Таблица 23 показва степента, до която страните/регионите предлагат задължителни езици на ниво средно образование. Докато в първата степен на средното образование в 14 страни/региони е задължително изучаването на два чужди езика, във втората степен броят им намалява до девет, като Дания, Фризия, Италия, Литва, Нидерландия и Украйна намаляват изискването от две на едно, а Гърция от две на нула. Унгария и Швейцария увеличават изискването от едно на две. Единствените страни, в които е задължително изучаването на два езика както в първата, така и във втората степен на средното образование, са Австрия, Естония, Франция, Полша, Португалия Румъния и Швейцария. В Англия, Северна Ирландия, Шотландия и Уелс един чужд език е задължителен в първата степен на средното образование, но, освен Гърция, това са единствените страни/региони, в които не е задължително изучаването на нито един чужд език във втората степен. В Шотландия изучаването на езици е право на всички постъпили както в първата, така и във втората степен на средното образование, т.е. фиктивно не представлява задължение, но така или иначе, повечето деца изучават чужд език именно в гимназиалния курс.

Таблица 23. Брой на задължителните езици в първата и втората степен на среднообразователните училища в 24 страни/региони

Брой на задължителните езици	Два задължителни езика	Един задължителен език	Без задължителен език
Първа степен на средното образование	Австрия, Дания, Естония, Франция, Фризия, Гърция, Италия, Литва, Нидерландия, Полша, Португалия, Румъния, Украйна	Баска автономна област, Босна и Херцеговина, България, Каталуня, Англия, Унгария, С.Ирландия, Шотландия, Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля), Швейцария, Уелс	
Втора степен на средното образование	Австрия, България, Естония, Франция, Унгария, Полша, Португалия, Румъния Швейцария	Баска автономна област, Босна и Херцеговина, Каталуня, Дания, Фризия, Италия, Литва, Нидерландия, Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля), Украйна	Англия, Гърция, С.Ирландия, Шотландия, Уелс

Както можеше да се очаква, в участващите страни/региони при чуждоезиковото обучение в средното образование определените цели за постигане много по-често са в съответствие със CEFR в сравнение с основното образование, като в 13 от тях изрично се посочва нивото, което трябва да се постигне. Стандартите са представени в Таблица 24.

Таблица 24. Постигане на целите по CEFR за обучение по чужд език в средните училища в 13 страни/региони

Страна/регион	Ниво на владееене, което се очаква да бъде достигнато до края на средното образование
Австрия	B2
Баска авт. област	B1
България	B1-B2 за първия ЧЕ, A1 за втория ЧЕ
Дания	B2
Естония	Първа степен на средното образование: първи ЧЕ: B1, втори ЧЕ:A2 Втора степен на средното образование: два чужди езика на ниво B (или B1, или B2)
Франция	ниво B2 за първия чужд език, ниво B1 за втори чужд език A2/B1 за трети чужд език
Фризия	Зависи от вида на училището и варира от A1 до B2 (или C1 за уменията по четене)
Унгария	Първи чужд език: B1 или B2 Втори чужд език: B1
Литва	Първа степен на средното образование: 1ви ЧЕ - B1, 2ри ЧЕ - A2 Втора степен на средното образование: във връзка с нивото, постигнато при първата степен на средното образование: B2, B1 или A2
Нидерландия	Зависи от вида на училището и варира от A1 до B2 (или C1 за уменията по четене)
Португалия	Нивата варират от A.2.2 до B.1.2
Румъния	B2
Швейцария	В кантоните Цюрих и Женева: B2.

Изглежда, че най-често прилаганото ниво на владееене за първия чужд език е B2, а за втория – B1. Резултатите от проучването SurveyLang по-късно тази година ще покажат до каква степен този стремеж успешно намира реализация.

P/M езици в средното образование

Съгласно ангажиментите, предвидени в Европейската харта за регионалните или малцинствени езици, и съгласно националните задължения, страните/регионите все още поддържат ангажимента си да предлагат обучение на и чрез P/M езици, и ние зададохме на изследователите набор от въпроси доста подобен на този за чуждите езици. Запитахме ги за:

- целевите групи
- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- разпространението на ИИУПЕ
- графика по време на учебния ден
- изискванията за минимална численост на групата
- мониторинга върху езиковите умения
- нивото, което трябва да се постигне
- нивото на наличното държавно финансиране.

Деветнадесет страни/региони предлагат P/M езици в рамките на средното образование резултатите са представени в Таблица 25.

Таблица 25. Организация на обучението по P/M езици в средното образование в 19 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	всички	18	ограничени	1	няма посочени	0
Учебен план	последователен и ясно формулиран	16	общ	3	без насоки	0
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	10	ограничено	8	няма	1
График	по време на учебните часове	15	отчасти в училище	3	извън училище	1
Изисквания за минимална численост на групата	няма	13	5-10 ученици	1	>10 ученици	5
Мониторинг върху езиковите умения	стандартизирани тестове на национално/регионално ниво	10	тестове на училищно ниво	8	няма тестове	1
Ниво, което трябва да се постигне	определено на равнище страна / регион	14	на училищно ниво	3	няма	2
Налично държавно финансиране	пълно	19	частично	0	няма	0

Страните/регионите, които не предлагат обучение по Р/М езици са: Дания, Англия, Естония, Гърция и Полша. От 19-те, които го правят, ИИУПЕ е широко разпространено в десет и присъства в някои области в осем, като само във Франция и България тези езици се преподават единствено като предмети. Курсовете са отворени за всички ученици, освен в България, където те са налични само за тези, за които езикът е роден. Провеждат се по време на учебните часове, освен в Австрия, Босна и Херцеговина и България, където графикът на курсовете е разпределен отчасти по време на учебните часове и отчасти извън тях. Няма изисквания за минимална численост на групите в 13 страни/региони, но в Шотландия се изискват най-малко пет ученици, а в Австрия, България, Франция, Северна Ирландия и Румъния – най-малко десет. В осемнадесет страни/региони се осъществява мониторинг върху придобиваните езикови умения посредством тестове – или на национално/регионално ниво, или на училищно ниво, като само в Италия няма мониторинг. В Австрия и Уелс не са зададени цели за стандартите, които трябва да се постигнат, а във всички останали страни има такива стандарти. Във всички страни/региони предлаганото езиково обучение е бесплатно за всички ученици.

Имигрантски езици в средното образование

При увеличената мобилност и миграция в рамките на Европа и отвън към Европа, броят на „имигрантските езици“, които се говорят в европейските училища се е увеличил изключително много, и така за много деца езикът, на който се преподава в училище, е вторият им език. Европейските документи с готовност подчертават колко е важно да ценим всички езици и култури в класната стая, например Препоръка 98 (6), която призовава държавите-членки да се погрижат:

да има равенство между всички участващи езици и култури, така че децата във всяка общност да имат възможност да развият словесна и писмена

грамотност на езика на тяхната собствена общност, както и да се учат да разбират и ценят езика и културата на останалите.

Зелената книга на ЕО от 2008 г., озаглавена „Миграция и мобилност“ се позовава на Директива 77/486/ЕИО, съгласно която държавите-членки следва да:

вземат подходящи мерки да осигурят, координирано с общото образование, преподаването на майчиния език и културата на страната на произход.

В нашето проучване „Европейско езиково богатство“ една от целите беше да установим до каква степен държавите-членки предлагат възможността за изучаване на тези езици както на имигрантите, така и на останалите. Както видяхме при предучилищното и основното образование, малко са страните/регионите, които системно предлагат тази възможност (три при предучилищното и пет при основното образование), а при средното образование страните/регионите са осем от общо 24. Това са: Австрия, Дания, Англия, Естония, Франция, Нидерландия, Шотландия и Швейцария.

В Таблица 26 представяме обзор на имигрантските езици в тези страни, като се фокусираме върху:

- целевите групи
- степента, до която има утвърден последователен и ясно формулиран учебен план
- разпространението на ИИУПЕ
- графика по време на учебния ден
- изискванията за минимална численост на групата
- мониторинга върху езиковите умения
- нивото, което трябва да се постигне
- нивото на наличното държавно финансиране.

Таблица 26. Организация на обучението по имигрантски езици в средното образование в 8 страни/региони.

Критерии	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	всички	4	ограничено в рамките на хора, за които езикът е роден	3	няма посочени	1
Учебен план	последователен и ясно формулиран	3	общ	3	без насоки	2
Използване на езика като средство за обучение (ИИУПЕ)	широко разпространено	1	локализирано	2	няма	5
График	по време на учебните часове	1	отчасти в училище	1	извън училище	6
Изисквания за минимална численост на групата	няма	4	5-10 ученици	2	>10 ученици	2
Мониторинг върху езиковите умения	Стандартизирани тестове на национално ниво	1	тестове на училищно ниво	5	няма	2
Ниво, което трябва да се постигне	свързано с националните стандарти	2	на училищно ниво	3	няма	3
Налично държавно финансиране	пълно	5	частично	2	няма	1*

* (1) източник на държавно финансиране

От осемте страни/региони, които предлагат тази възможност, Англия, Дания, Франция и Нидерландия предлагат езици като турски и арабски не само за деца с такова семейно потекло, но и за всички останали ученици от средните училища, като това е модел, който може да бъде посочен като добра практика и препоръчан за другите страни/региони. Франция е единствената страна с широко разпространено прилагане на ИИУПЕ, а Австрия и Швейцария го прилагат само в някои области. Нидерландия предлага имигрантски езици като част от учебния план по време на учебните часове, а останалите страни/региони – като извънкласни занимания. Няма изисквания за минимална численост на групите в Англия, Франция, Нидерландия и Шотландия, докато в Дания и Швейцария се изискват най-малко пет ученика за сформирани на група, а в Австрия и Естония минималната бройка е десет. Мониторинг върху езиковите умения се осъществява под формата на стандартизирани тестове на национално ниво в Англия, чрез инструменти на ниво училище в Австрия, Дания, Франция, Нидерландия и Швейцария, а без мониторинг са Естония и Шотландия. Естония и Нидерландия са единствените страни/региони, които конкретно посочват на национално равнище нивото на владеене, което трябва да се постигне. Пълно държавно финансиране се предлага за имигрантските езици в Австрия, Дания, Англия, Нидерландия и Шотландия. Във Франция и Швейцария финансирането

се предоставя от страните, от които произхождат децата имигранти, а в Естония родителите отговарят за покриването на разходите. Единствените страни, които предлагат имигрантски езици както в основното, така и в средното образование, са Австрия, Дания, Франция и Швейцария.

Обзор на езиците, различни от националния език, които се предлагат на ниво средно образование

След края на основното образование става по-трудно да се направи разграничение при предлагането на чужди, Р/М и имигрантски езици, тъй като целевите групи за предлагане стават все по-слабо конкретни и се проявява тенденция езиците, различни от националния език да се предлагат повече на ученици, които са независими от средата на родния им език. Въпреки тези усложнения, ние запазиме първоначалното разграничение между чужди, Р/М и имигрантски езици, което използвахме за да опишем предлагането на езици в предучилищното и основното образование, макар и да осъзнаваме, че категориите не са съвсем монолитни. Таблица 27 представя сравнителен обзор на предлагането главно на Р/М езици, на чужди езици и имигрантски езици в 24 страни/региони според докладите на нашите изследователи.

Таблица 27. Сравнителен обзор на предлагането (главно) на Р/М езици, на чужди езици и на имигрантски езици в средното образование (чуждите езици, изписани в курсив се предлагат само във втората степен на средното образование) в 24 страни/региони

Страна/регион	(Предимно) Р/М езици	(Предимно) Чужди езици	(Предимно) Имигрантски езици
Австрия	бургенландско-хърватски, чешки, унгарски, ромски, словашки, словенски	Задължителни: 2 измежду английски, френски, италиански, испански	босненски, сръбски, хърватски with босненски, хърватски, сръбски
Баска автономна област	баски	Задължителни: английски, немски По избор: арабски, френски, италиански, руски, турски	-
Босна и Херцеговина	босненски, сръбски, хърватски, като други национални езици	Задължителни: английски, немски По избор: арабски, френски, италиански, руски, турски	-
България	арменски, иврит, ромски, турски	Задължителни: 1-2 измежду хърватски, чешки, английски, френски, немски, италиански, японски, корейски, полски, румънски, руски, сръбски, словашки, испански По избор: други от изброените по-горе	-
Каталуния	каталунски навсякъде, арано-окситански във Вал д'Аран	Задължителни: един измежду английски, френски, понякога немски и италиански По избор: древногръцки, латински и други	-
Дания	-	Задължителни: английски По избор: древногръцки, китайски, френски, немски, италиански, японски, латински, руски, испански	арабски, турски
Англия	-	Задължителни: 1 език до четиринадесет годишна възраст. Това може да е всеки жив език (с подходяща акредитация); основните езици са френски, немски, испански, но се включват и арабски, италиански, японски, мандарин, полски, португалски, руски, турски и урду	арабски, китайски, урду
Естония	-	Задължителни: два измежду английски, френски, немски, руски	китайски, фински, шведски

Страна/регион	(Предимно) Р/М езици	(Предимно) Чужди езици	(Предимно) Имигрантски езици
Франция	алзаски/немски, баски, бретонски, каталунски, корсикански, окситански, моселански, креолски, таитянски, меланезийски езици (аджие, дреху, ненгон, паиси)	Задължителни: 2 езика измежду 19: английски, испански, немски, арабски, китайски, италиански, португалски, руски, датски, холандски, гръцки, иврит, японски, норвежки, полски, шведски, турски, древногръцки и латински; други езици като регионални езици по избор	арабски, хърватски, италиански, португалски, сръбски, испански и турски
Фризия	фризийски - само във Фризия	виж Нидерландия	-
Гърция	-	Задължителни: английски По избор: френски, немски	-
Унгария	Ромски, бояш	Задължителни: 1-2 измежду китайски, английски, френски, немски, италиански, руски, испански, латински	-
Италия	албански, каталунски, хърватски, франко-провансалски, френски, фурлански, немски, гръцки, ладино, окситански, сардински, словенски	Задължителни: английски и друг чужд език	-
Литва	руски, полски, иврит, беларуски	Задължителни: един измежду английски, френски, немски. По избор: други езици	-
Нидерландия	фризийски - само във Фризия	Задължителни: английски плюс един друг език на най-високото ниво на средното образование. По избор: древногръцки, китайски, френски, немски, италиански, латински, руски, испански.	арабски, турски,
С. Ирландия	ирландски	Задължителни: един език до четиринадесетгодишна възраст, обикновено измежду френски, немски, испански	-
Полша	-	Задължителни: 2 измежду английски, френски, немски, италиански, руски, испански	-
Португалия	мирандийски	Задължителни: 2 измежду английски, френски, немски, испански, латински, гръцки	-
Румъния	български, хърватски, унгарски, италиански, полски, ромски, руско-липовански, словашки, сръбски, турски, украински	Задължителни: 2 измежду английски, френски, немски, италиански, португалски, руски, испански	-
Шотландия	шотландски, келтски	По избор: 1 измежду френски, немски или испански, италиански и китайски.	китайски, руски, урду
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	валенсиански - само във Валенсия	Задължителни: 1 измежду английски, френски, немски.	
Швейцария	френски, немски, италиански - като други национални езици	Задължителни: 1-2 измежду английски, гръцки, латински, испански	В Цюрих: албански, босненски, китайски, хърватски, фински, френски, гръцки, унгарски, италиански, корейски, кюрдски, португалски, руски, сръбски, словенски, испански, шведски, турски В Женева: албански, арабски, италиански, португалски, испански, турски
Украйна	беларуски, български, кримски татарски, гагаузки, немски, гръцки, иврит, унгарски, молдовски, полски, румънски, руски, словашки	Задължителни: 1-2 измежду английски, френски, немски или испански, в зависимост от училището По избор: арменски, чешки, корейски, турски, вьетнамски: като извънкласни езици	-
Уелс	уелски	Задължителни: 1 език до четиринадесетгодишна възраст, измежду френски, немски, испански	-

Най-често предлаганите чужди езици са английски, немски и френски, въпреки че други европейски езици като испански и италиански също се предлагат. Някои имигрантски езици като арабски, хърватски, полски, руски и турски се предлагат също като чужди езици по избор, а арабският и турският имат твърд статут като изпитни езици в средните училища във Франция и Нидерландия. Франция предлага най-големия брой езици и *всички* ученици могат да избират сред богатата гама езици, например съвременни европейски езици, популярни азиатски езици – като японски и китайски, както и Р/М езици и имигрантски езици. Според проучването Австрия и Нидерландия също предлагат богато разнообразие от езици. Както може да се очаква, руският е широко застъпен в страните от Източна Европа – или като Р/М език, или като чужд език. В Англия, Северна Ирландия, Шотландия и Уелс френският, немският и испанският се предлагат най-често, въпреки че се предлагат и имигрантски езици, понякога дори в общото образование, но по-често в така нареченото *допълнително* образование.

Квалификация и развитие на учителите в средното образование

По отношение на квалификацията и развитието на учителите, както може да се очаква, докладите на изследователите показват, че средните училища имат по-строги изисквания, отколкото основните. В проучването „Европейско езиково богатство“ задавахме въпроси относно:

- квалификацията на учителите
- предлагането на обучение за учителите преди и по време на работата
- мобилността на учителите по чужд език
- изискваното ниво на владеене на езика
- мерките за увеличаване на предлагането на учители за местата, където има недостиг.

В Таблица 28 са представени резултатите за всичките четири вида езици в средното образование за всички страни/региони. Важно е да се има предвид, че не всички видове езици се предлагат във всяка от страните/регионите, като това е и причината за ниския резултат, особено за имигрантските езици, които се предлагат едва в осем страни/региони.

Таблица 28. Квалификация и развитие на учителите в средното образование в 24 страни/региони

Критерии	Отговори	Брой					Брой					Брой			
		НЕ	Р/М	ЧЕ	ИЕ		НЕ	Р/М	ЧЕ	ИЕ		НЕ	Р/М	ЧЕ	ИЕ
Квалификация на учителите	учители по език	23	16	22	3	класни учители	1	3	2	3	без конкретна квалификация	0	5	0	18
Обучение преди работата	по конкретния предмет	22	17	22	3	общо	2	2	2	2	без обучение	0	5	0	19
Обучение по време на работата	по конкретния предмет	19	14	20	3	общо	5	5	4	5	без обучение	0	5	0	16
Ниво на езика	свързано със CEFR	4	*	8	*	национални / регионални стандарти	13	*	13	*	без ясни стандарти	7	*	4	24
Мерки за увеличаване на предлагането на учители за местата, където има недостиг	структурни мерки	7	8	10	1	кампании	2	0	1	1	без конкретни мерки	15	16	13	22
Мобилност на учителите	структурни програми	*	*	2	*	подкрепа при поискване	*	*	17	*	без подкрепа	*	*	5	*

* неприложимо

В 23 от 24-те страни/региони се предоставя допълнителна подкрепа за националния език (НЕ) от квалифицирани учители по език, докато само в Естония тя се предоставя от класни учители с обща квалификация. Предлага се и развитие на учителите преди и по време на работата. От учителите по националния език, за които той не е роден, в 17 страни/региони се изисква да постигнат определено ниво на владеење на националния език, въпреки че само четири изрично определят нивото съгласно CEFR – Баската автономна област (B2), Естония (C1), Италия (C2) и Швейцария (в Цюрих и Тичино) (C2). В седем страни/региони не са определени конкретни стандарти.

Учителите по чужд език също са добре квалифицирани, като само в Естония и Северна Ирландия общи класни учители преподават чужди езици, а в Италия и Гърция обучението преди работата е общо, а не за конкретния език. На ниво средно образование има малко по-структурирана подкрепа за мобилността, отколкото при основното образование, като в Австрия, така и в Каталуня, Англия, Северна Ирландия, Шотландия и Уелс учителите прекарват по един семестър в чужбина като част от тяхното развитие преди или по време на работата, а в други 17 страни/региони се осигурява финансова подкрепа за мобилността на учителите, като в Естония, Франция, Италия, Португалия и Румъния учителите имат по-малки шансове да прекарат известно време в страна, където се говори целевия език. В съответствие с препоръките на ЕС и СЕ, в повечето страни/региони от учителите по чужд език се изисква да постигнат определено ниво на владеење на чуждия език, като в осем от страните/регионите това ниво се измерва спрямо нивата по CEFR, както може да се види от Таблица 29.

Таблица 29. Изискване за ниво на владеење, което учителите по чужд език в средното образование се изисква да покриват в 9 страни/региони

Страна/регион	Ниво на владеење, което учителите по чужд език в средното образование се изисква да покриват
Австрия	C1
Баска автономна област	B2
България	B2-C1
Каталуня	C1-C2
Естония	C1
Франция	B2
Унгария	C1
Румъния	C1
Швейцария	кантона Цюрих: C2

Изглежда най-често изискваното ниво е C1, въпреки че B2 се смята за уместно във Франция и Баската автономна област, а изискванията са по-високи в Каталуня и Швейцария (Цюрих), където от учителите се очаква да достигнат C2.

Учителите по Р/М езици във всяка страна/регион са квалифицирани учители по език, с изключение на Фризия, където курсовете се преподават от учители с обща квалификация. Развитие преди и по време на работата също се предлага във всички страни/региони.

Само в Австрия, Дания и Нидерландия часовете по имигрантски езици се водят от квалифицирани по конкретния предмет учители по език, докато в Естония, Франция и Швейцария се набират общи класни учители.

Като при основното образование, в редица страни се наблюдава недостиг на учители и се предприемат специални мерки за набиране на професионалисти с подходяща квалификация и за насърчаване на хората да се квалифицират като учители по език. В тези страни/региони се провеждат кампании за набиране на учители, както е представено в долната Таблица 30.

Таблица 30. Страни/региони, които активно набират учители по езици в случай на недостиг

Учители по НЕ	Учители по ЧЕ	Учители по Р/МЕ	Учители по ИЕ
Баска авт. област	Баска авт. област	Баска авт. област	Англия
Англия	България	Фризия	Шотландия
Естония	Англия	Северна Ирландия	
Фризия	Фризия	Румъния	
Нидерландия	Унгария	Шотландия	
Северна Ирландия	Литва	Испания	
Румъния	Нидерландия	Швейцария	
Шотландия	Румъния	Уелс	
Швейцария	Шотландия		
	Швейцария		
	Уелс		

Шотландия е единствената страна/регион, която активно набира учители по език във всяка категория, докато Баската автономна област, Англия, Румъния, Шотландия и Швейцария вземат мерки за увеличаване на предлагането в три от четирите категории езици.

2.5 Географски перспективи за (предучилищното), основното и средното образование

В този раздел са представени географските перспективи в три важни области, подчертани в документите на ЕС и СЕ:

- интегрирано изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ)
- мобилност на учителите по чужд език
- цялостно признаване на многоезичието и плурилингвизма в училищата.

Интегрирано изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ)

ИИУПЕ представлява изучаване на предмети, като наука или география посредством друг език, което силно се насърчава като ефикасен и ефективен начин за развитие на способностите за общуване. Вече обърнахме известно внимание на ИИУПЕ в отделни точки, касаещи основното и средното образование, а в Таблица 31 представяме резултатите за двете области на едно място. Попитахме изследователите за степента, до която ИИУПЕ е широко разпространено, локализирано или отсъстващо в техните страни/региони. Общият брой на страните/регионите, които предлагат всеки вид език е представен в скоби.

Таблица 31. Брой на страните/регионите, при които се използва ИИУПЕ в основното и средното образование (цифрите означават броя на страните/регионите)

Страна/регион	Основно образование			Средно образование		
	ЧЕ(23)	Р/М(22)	ИЕ(5)	ЧЕ(24)	Р/М(19)	ИЕ(8)
Широко разпространено	1	12	1	1	10	1
Локализирано	13	6	3	14	8	2
Отсъства	9	4	1	9	1	5

Както можеше да се очаква, ИИУПЕ е широко разпространено най-вече при Р/М езици, тъй като тези езици обикновено се говорят в дома на учениците и съответно те вече са в състояние да общуват свободно на тях. Тъй като комуникативните способности на учениците в часовете по чужди езици са по-ниски, в много малко страни/региони се наблюдава широко разпространение на ИИУПЕ, само Испания при основното и Франция при средното образование. Независимо от това, обстоятелството, че в 13 страни/региони при основното и в 14 при средното образование се прилагат локализираните инициативи за прилагане на ИИУПЕ показва, че съществуват обособени райони с добри практики и би имало полза от по-нататъшно проучване за сравняване на различните подходи и за разглеждане на развитието на учителите и разработването на материалите. От няколко страни/региони, които предлагат имигрантски езици, отново в Испания се наблюдава широко разпространение на ИИУПЕ при основното образование, а във Франция при средното, което показва, че тези страни са придобили опит в прилагането на този подход.

Мобилност на учителите по чужд език

Мобилността на учителите получава силна подкрепа чрез програмата на ЕК „Учене през целия живот“ и в нашето проучване „Европейско езиково богатство“ попитахме изследователите за възможностите, предоставяни на учителите в тяхната страна/регион за пребиваване за известно време в страна, където се говори езика, който ще преподават, като част от тяхното обучение преди или по време на работата. Изследователите бяха запитани дали страните/регионите:

а) включват такива програми в структурата на програмите за развитие на учителите (съгласно които учителите да прекарват поне един учебен срок в целевата страна)

б) не включват това, но насърчават и финансират инициативи на отделни учители или

в) нито едно от изброените.

Резултатите са представени в Таблица 32.

Таблица 32. Обзор на мобилността на учителите по чужд език в основното и средното образование (24 страни/региони)

	Основно	Средно
Структурирани програми – поне един учебен срок прекаран в избраната държава	Каталуния, Швейцария	Австрия, Каталуня, Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля), Швейцария
Подкрепа за отделни инициативи	Австрия, Баска авт. област, Босна и Херцеговина, Дания, Англия, Естония, Гърция, Унгария, Литва, Полша, Шотландия, Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля), Украйна	Баска авт. област, Босна и Херцеговина, България, Дания, Англия, Фризия, Гърция, Унгария, Литва, Нидерландия, Северна Ирландия, Полша, Шотландия, Украйна, Уелс
Липсва	България, Франция, Фризия, Италия, Нидерландия, Северна Ирландия, Португалия, Румъния, Уелс	Естония, Франция, Италия, Португалия, Румъния,

Каталуния и Швейцария са единствените страни/региони, които предоставят структурирани програми за мобилност както при основното, така и при средното образование, въпреки че половината от участващите в проучването страни финансират инициативи на отделни учители и на двете нива. Учудващо голям е броят на страните, които не подкрепят мобилността на учителите на нито едно от двете нива, а възможните причини за това са обект на по-нататъшно обсъждане.

Цялостно признаване на многоезичието/ плурилингвизма в училищата

Организацията на многоезичното/плурилингвалното образование и развитието на учителите за езиково и културно разнообразие в класните стаи представят все по-големи предизвикателства пред общественото образование в Европа. При толкова много езици, които вече са представени в почти всички класни стаи, документите на ЕС и СЕ подчертават колко е важно да се признава съществуващия плурилингвален репертоар на учениците при изучаването и преподаването на езици, както и да се развиват учителите за повишаване и използване на плурилингвалния репертоар на учениците по време на класните занимания. Трудно е да се установи до каква степен това действително се случва и за това би могло да се направи самостоятелно проучване. Въпреки това, за ориентировъчни цели, помолихме изследователите да направят преценка за степента, до която това се практикува в тяхната страна / техния регион. Резултатите са представени в Таблица 33.

Таблица 33. Признаване на многоезичието/плурилингвизма в предучилищното (ПУО), основното (ОО) и средното образование (СО) в 24 страни/региони (данните се отнасят за броя на страните/регионите)

Ниво на признаване	Последователен, интегриран подход			Неформален подход			Не се обръща внимание		
	ПУО	ОО	СО	ПУО	ОО	СО	ПУО	ОО	СО
Признаване на многоезичието и плурилингвалния репертоар на учениците	8	11	9	15	11	11	1	2	4
Обучение на учителите за използване на плурилингвалния репертоар на учащите	7	8	4	14	12	16	3	4	4

В повечето страни/региони многоезичието в обществото и плурилингвизмът на учащите се признават на всички нива на образованието, формално или неформално, въпреки че развитието на учителите по-често е неформално, особено на ниво средно образование. Страните/регионите, в които се прилага последователен подход във всичките три образователни области са: Румъния, Испания и Уелс. В Босна и Херцеговина, Англия, Франция и Шотландия нивото на признаване на многоезичието/плурилингвизма е по-високо в предучилищното и основното образование в сравнение със средното, докато в Нидерландия и Швейцария признаването е по-изразено в средното образование.

2.6 Езици в продължаващото и висшето образование

Езици в продължаващото образование

Продължаващото образование, което в по-широк смисъл се нарича *професионално образование и обучение (ПОО)*, е особено важен елемент от Стратегията на ЕС 2020, по която Съюзът работи в тясно сътрудничество с държавите-членки, за да укрепи качеството на образователната услуга, съгласно договореността по *процеса Копенхаген*, постигната от Съвета на ЕС през 2002 година. В своето Съобщение от 2008 г. ЕК подчертава значимостта на

ученето през целия живот, ролята на ПОО за бъдещето на Европа и необходимостта да се предоставят възможности за изучаване на езици в тези учебни заведения. От структурните фондове на ЕС са отпуснати средства за езикови курсове с професионална насоченост.

Съобщението на ЕК от 2010 г. „Нов тласък за европейско сътрудничество в професионалното образование и обучение в подкрепа на Европейската стратегия 2020“ призовава към стратегически подход по отношение на мобилността в ПОО, като препоръчва във всички образователни курсове да се включат периоди на стаж или квалификация в други държави със засилено езиково обучение. Това е от особена важност за лицата, които се обучават за работа в банковия сектор, туризма и международната търговия. Като се има предвид, че повечето учебни заведения за ПОО предлагат програми за обучение на безработни лица или новопристигнали чужденци, от особена важност са и курсовете по официалния език на страната. Препоръка 98(6) на Съвета на Европа от 1998 г. също отправя призив за езиково обучение с професионална насоченост, като настоява учебните заведения да включат в програмите си езикови курсове, за да осигурят баланс между общообразователните и професионалните предмети, както и да въоръжат учащите с умения за участие в международни проекти, да ги подготвят да упражняват своята професия и да са мобилни като специалисти.

Целта на изследването по проекта „Европейско езиково богатство” (LRE) е да се проучи диапазонът от езици и предлаганите програми в професионалните учебни заведения в Европа, като за целта нашата мрежа от изследователи е събрала първични данни от учебните заведения в най-големите образователни центрове за ПОО (общо 69) с участието на 67 града (вж. таблица 4 към т. 1.5).

Допълнителна подкрепа по национални езици в рамките на ПОО

За да се проучи степента на допълнителна подготовка по официалния език, изследователите по програмата анкетираха учебните заведения относно:

- разнородност на целевите групи
- диапазон от програми, които се предлагат на курсистите
- наличие на установена учебна програма
- подготовка на умения по специалността и общо повишаване на квалификацията
- видове източници на финансиране
- възможности за обучение на работното място (по време на стаж)
- използване на инструментите на ЕС.

Резултатите са представени в таблица 34.

Таблица 34. Допълнителна подкрепа по национални езици в рамките на ПОО (N=69 учебни заведения)

Измерение	Отговори	Брой	Отговори	Брой	Отговори	Брой
Целеви групи	За общия поток	37	За ограничен поток	9	Не се уточнява	23
Набор от програми за езикова подготовка	Широк диапазон	30	Ограничен диапазон	24	Няма	15
Установена програма	Съгласувана и определена	43	С общо предназначение	8	Липсва	18
Вид на курса	С професионална и обща насоченост	34	Само с обща насоченост	13	Само с професионална насоченост	7
Наличие на бюджетна издръжка	Пълна издръжка	39	Частична издръжка	10	Няма	19
Продължителност на курса във фирма	Интегриран курс	13	По избор	3	Няма	53
Използване на европейски инструменти	Да	0			Не	69

Според информацията, събрана от нашите изследователи, в 30 от общо 69 анкетираните учебни заведения за ПОО се предлагат широк набор от курсове за подготовка по официалния език на страната, от умения за начално общуване до ниво за напреднали. В 24 институции се предлага ограничен набор от програми, докато 15 учебни заведения не предлагат езикови курсове. В над половината от проучените училища е приета съгласувана и установена програма, като в 34 от тях (почти наполовина) езиковата подготовка е както по специалността, така и обща. В седем учебни заведения се водят само езикови курсове по специалността. Допълнителната езикова подготовка в 39 учебни

заведения е на пълна бюджетна издръжка, а десет институции са на частично съфинансиране. Макар програмните документи на ЕС да препоръчват разкриване на обучение във фирми, както от гледна точка на професионални, така и на езикови умения, само 13 от анкетираните 69 учебни заведения отговарят, че са изградили подобно партньорство. Нито едно учебно заведение не използва европейски инструменти, като например *Европейската система за трансфер на кредити (European Credit System)* или *Европас (Europass)* за дефиниране на цели и прилагане на учебните резултати от курсовете по официалния език, от което се налага изводът, че въпросните инструменти не се познават.

Подготовка по езици, различни от националния, в рамките на продължаващото образование

Подготовката по чужди, Р/М и имигрантски езици в анкетираните институции беше изследвана чрез въпроси относно:

- брой езици, по които се предлага обучение
- видове програми
- наличие на установена учебна програма
- съответствие с Общата европейска референтна рамка за езиците – CEFR (за чуждите езици)
- наличие на държавно финансиране.

Резултатите са представени в таблица 35.

Таблица 35. Организация на обучението по чужди, Р/М и имигрантски езици в рамките на продължаващото образование (N=69 учебни заведения)

Критерии	Отговори	Брой			Отговори	Брой			Отговори	Брой		
		ЧЕ	Р/М	ИЕ		ЧЕ	Р/М	ИЕ		ЧЕ	Р/М	ИЕ
Брой предлагани езици	> 4 езика	15	0	1	3-4 езика	22	3	1	1-2 езика	25	22	2
Диапазон от програми	Богат избор	41	17	2	Ограничен избор	18	7	2	Не се уточнява	10	45	65
Учебна програма	Съгласувана и определена	50	18	1	Обща	11	5	3	Не се уточнява	8	46	65
Съответствие със CEFR	Пълно съответствие	26	*	*	Национални стандарти	27	*	*	Не се уточнява	16	*	*
Наличие на държавно финансиране	Безплатно обучение	38	13	1	Частични такси	22	11	1	Пълни такси	9	45	67

* неприложимо

По отношение на организацията на езиковото обучение като цяло се наблюдава модел, сходен с този в другите образователни сектори, при които най-голямо държавно финансиране се отпуска за обучението по национални и чужди езици, следвани от Р/М езици, като имигрантските езици са с най-малко бюджетни средства.

В шестдесет и две от общо 69 анкетираните институции се предлагат чужди езици, като в 15 от тях се преподават по повече от четири езика, 22 учебни заведения предлагат по три до четири езика, а курсове по един-два езика се водят в общо 25 училища. В четиридесет и едно учебни заведения са изготвени разнообразни програми, от начални умения до ниво за напреднали, докато в 18 училища се предлагат само основни езикови умения. В много голям брой училища – 50, се предлага съгласувана и ясно набелязана програма, а в 26 учебни заведения курсовете са в съответствие със CEFR. В 38 училища не се изискват учебни такси за тези курсове, а в 22 училища такси се дължат само частично.

Съвсем различно е положението с курсовете по регионални и малцинствени езици, които се предлагат само в 24 учебни заведения и едва в 13 от тях курсовете са безплатни. Страните/регионите, в които се предлагат програми по Р/М езици във всичките три анкетираните учебни заведения за ПОО, са Баската автономна област, Каталуня, Унгария, Северна Ирландия и Уелс. В Босна и Херцеговина и в Швейцария трите анкетираните учебни заведения предлагат курсове по останалите официални езици.

Имигрантски езици се изучават само в 4 от проучените образователни институции, съответно намиращи се в Австрия, Англия, Италия и Уелс.

В таблица 36 е представена сравнителна информация за курсовете по Р/М езици, (главно) чужди езици и (предимно) имигрантски езици в общо 69 проучени учебни заведения за ПОО в 67 града, съгласно данните, представени от нашите анкетьори.

Таблица 36. Сравнителна информация за (предимно) чужди езици и (предимно) имигрантски езици в учебни заведения за ПОО (три във всяка страна)

Страна/регион	(Предимно) Р/М езици	(Предимно) чужди езици	(Предимно) имигрантски езици
Австрия	-	арабски, китайски, чешки, холандски (само е-обучение), английски, френски, немски, унгарски, италиански, японски, полски, румънски, руски, словашки, словенски, испански	босненски, хърватски, сръбски
Баска автономна област	баски	английски, френски	-
Босна и Херцеговина	босненски, хърватски, сръбски и други национални езици	арабски, чешки, английски, френски, немски, италиански, латински, персийски, руски, турски	-
България	-	хърватски, английски, френски, немски, италиански, румънски, руски, испански, турски	-
Каталуния	каталунски	английски, френски, немски	-
Дания	-	английски като ИИУПЕ, френски, немски, испански	-
Англия	-	френски, немски, гръцки, италиански, японски, руски, испански	арабски, китайски, турски, урду
Естония	-	английски, френски, финландски, немски, руски	-
Франция	корсикански	арабски, китайски, английски, немски, италиански, испански, руски	-
Гърция	-	английски	-
Унгария	немски	английски	-
Италия	словенски	английски, френски, немски, испански	арабски
Литва	полски, руски	английски, френски, немски	-
Нидерландия	-	английски, френски, немски, испански	-
Северна Ирландия	ирландски, ълстърски шотландски	френски, немски, гръцки, италиански, японски, полски, португалски, руски, испански	арабски, турски, китайски
Полша	-	английски, френски, немски, руски	-
Португалия	мирандски	английски, френски, немски, испански	-
Румъния	унгарски, ромски	английски, френски, немски	-
Шотландия	-	френски, немски, италиански, полски, испански	-
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	-	английски, френски	-
Швейцария	френски, немски, италиански като национални езици	английски, испански	-
Украйна	руски и украински езици	английски, френски, немски	-
Уелс	уелски	китайски, френски, немски, гръцки, италиански, испански	арабски

Както може да се очаква, сред чуждите езици са се наложили английски, френски, немски и испански, като в някои страни/региони се изучава и руски като Р/М или като чужд език. В редица учебни заведения за ПОО се преподава и арабски език. Оправдаха се очакванията, че преподаването на Р/М езици е по-широко застъпено в държави/региони с повече от един официален език. Най-вероятно обучението по специалността в анкетирани учебни заведения се води съответно на баски, каталунски, ирландски/ълстърски шотландски и уелски, като се тези езици се преподават и като самостоятелен предмет.

Езици във висшето образование

Както ЕС, така и Съветът на Европа подчертават в своите документи важността на езиковата диверсификация и развитието на многоезикови умения във всички степени на образованието. Това е особено важно при университетското образование, тъй като то предшества началото на професионалната кариера. Професионалният живот на висшистите е свързан с пътуване и чест обмен с хора, които говорят други езици, така че е от съществена важност те да овладеят езикови умения, както за да подпомагат текущата си работа, така и за да се усъвършенстват в своята област. В някои европейски университети владенето на език вече става задължително изискване за прием по всички специалности, докато други насърчават студентите за ежеседмична езикова подготовка.

Препоръка 98 (6) на Съвета на Европа от 1998 г. е в подкрепа на връзките и взаимния обмен между институции и отделни лица в сферата на висшето образование, така че всички да могат да се ползват от опита на другите в автентична езикова и културна среда. Висшето образование е застъпено и в Европейска харта за регионалните и малцинствени езици (ЕХРМЕ), а на желаещите студенти следва да се предлагат курсове по Р/М език. Очаква се, че висшите учебни заведения ще възприемат Общата европейска референтна рамка за езиците (CEFR) като водещ документ за разработване на учебни планове и при оценяване на обучението по чужди езици.

Документите на ЕС неотстъпно застават на позицията, че езиковото обучение във висшето образование трябва да се засили и разнообрази. В своите заключения за 2011 г. Заключенията на Съветът на ЕС от 2011 г. призовават държавите-членки да положат усилия за постигане на целите от Барселона, като подобрят образователната услуга, качеството и пригодността на езиковото и общото образование, ПОО и висшето образование, като ги прилагат и в контекста на ученето през целия живот. Съобщението на ЕК (2008) също призовава за по-голяма мобилност и обмен, като настоява университетите да преподават чужди езици на всички студенти, независимо от избраната специалност.

В светлината на горните обстоятелства помолихме нашите изследователи да анкетират представителите на три държавни университета във всеки от целевите градове относно:

- езика на преподаване
- езиците, на които са достъпни техните уебсайтове
- целевите групи за допълнителна подготовка по националния език
- езиците, които се предлагат на студентите от неезиковите специалности
- до каква степен Общата референтна рамка (CEFR) се използва за разработване на учебния план и при оценяването
- приема на студенти с чуждо гражданство
- мобилността на студентите от езиковите специалности
- мобилността на студентите от останалите специалности.

Успяхме да съберем данни от 65 държавни университета и резултатите са представени в таблица 37.

Таблица 37. Практика на многоезичие в 65 анкетирани държавни университета

Критерии	Брой страни/региони	Брой страни/региони	Брой страни/региони
Език на преподаване	23 национален, чужд, Р/М	31 национален и чужд	11 само национален
Език на уебсайта	17 национален, чужд, Р/М	38 национален и чужд	10 само национален
Целеви групи за допълнителна подготовка по националния език	24 всички студенти	38 само тези с друг майчин език	3 не се предлага
Брой езици, изучавани от студентите от неезиковите специалности	31 >4	10 3- 4	14 1- 2
Целево ниво за езиковите студенти	34 съгласно CEFR	22 съгласно национални/ ведомствени стандарти	9 няма
Прием на студенти с чуждо гражданство	33 международни и имигранти	31 само международни	1 само със същия майчин език
Мобилност на студентите от езиковите специалности	10 задължителна	51 по избор	4 не се предлага
Мобилност на студентите от останалите специалности	1 задължителна	60 по избор	4 не се предлага

Както може да се очаква, във всички анкетираните европейски университети от градовете в извадката преподаването се води на националния език, тъй като в повечето случаи той е основен за масата от студенти и е официален език на държавата. При все това, в повечето от анкетираните институции се използват и други езици. Точната разбивка за езиците на обучение и точната картина за промяната на положението на тези езици за европейските университети вследствие глобализацията на икономиката и на академичните изследвания е предмет на по-нататъшни проучвания. Международната мобилност на студентите и персонала, както и желанието да се привлече разнородна студентска общност в глобален мащаб, са превърнали английския език във втори език за много европейски университети, като редица учебници се издават на английски.

Окуражаващо е и обстоятелството, че уебсайтовете на 55 от общо 65 анкетираните университети са многоезични, като само десет от университетите поднасят информация единствено на официалния език. Това е знак, че повечето европейски университети в големите градове се стремят да привличат и насърчават разнородна общност от студенти. Изследването, направено в настоящия проект не дава представа кои езици се използват в уебсайтовете и това е област за по-нататъшно изследване.

По отношение на допълнителната езикова подготовка по националния език, който дори на това ниво си остава съществен за успеха на всички студенти, 24 от общо 65 университети респонденти предлагат допълнителни езикови курсове за всички студенти, а други 38 – само за онези с различен майчин език, което е индикатор за добро равнище на услугата като цяло.

Съгласно препоръките на европейските институции, в доста от университетите се предлагат езикови курсове на студенти от неезикови специалности. Диапазонът на обучението е широк, като в 31 университета (почти половината) на студентите се дава избор от над четири езика. Само осем университета от проучената извадка не предлагат на студентите от неезикови специалности възможност да изучават други езици. Положителен знак е и това, че в над половината от анкетираните университети разработването на учебните планове и оценяването са съгласувани със *CEFR*. Разбира се, реалното потребление на услугата сред студентите и следдипломните специализанти остава извън обхвата на настоящото изследване.

Като се има предвид силната конкуренция сред европейските университети за откриване на таланти и на допълнително финансиране, не е изненадващо, че всички университети, с изключение на един, полагат усилия да привлекат международни студенти. Интересно е, че половината от тях отчитат целенасочено усилие за привличане на студенти от имигрантски общности, които говорят друг език в домашна среда. Подходът към това начинание предлага ценен материал за следващо проучване.

Мобилността на студентите е финансово обезпечена от европейските университети, но едва в десет от тях тя е задължителна за студентите от езиковите специалности, докато повечето университети я „насърчават”. Както може

да се очаква, за студентите от неезиковите специалности мобилността е по-скоро препоръчителна, отколкото задължителна, с изключение на един от анкетираните университети. Европейската комисия публикува статистика за мобилността осъществена от програмата „Еразъм” и този източник трябва да се използва за определяне на реалния брой студенти, които учат в други страни като част от тяхното обучение. http://ec.europa.eu/education/erasmus/statistics_en.htm

2.7 Езици в аудиовизуалните медии и пресата

Документите на ЕС и на Съвета на Европа са достатъчно категорични относно признатите стандарти за добри многоезикови политики в аудиовизуалните медии и в пресата. Съобщение 2008 на ЕК подчертава необходимостта да се предоставят нови технологии и превод на хората, които не владеят толкова много езици. *Медиите могат да се превърнат в неизчерпаем източник на неформално езиково учене чрез “развлекателно образование” и субтитрирани филми.*

Съобщението приканва държавите-членки да подкрепят субтитрирането и разпространението на произведенията на културата. Резолюцията на Европейския парламент 2009 също насърчава използването на субтитри в телевизионните програми. В доклада на Групата на високо равнище по отношение на езиковото многообразие (2007) е поместен раздел по темата, в който се подчертава важността на медиите при формирането на обществените нагласи към другите езици и се насърчава преминаването от дублаж към субтитри. *Телевизионните компании, които използват предимно дублаж, трябва да бъдат насърчавани да предлагат и субтитри като допълнителна възможност, така че зрителите да имат избор.*

Що се отнася до Р/М езиците, медиите са визирани в Член 11 от Европейска харта за регионалните и малцинствени езици (ЕХРМЕ), според който страните по Хартата следва да осигурят създаването на радио- и телевизионни станции на Р/М езици, като се насърчава продукцията и разпространение на радиопредавания и телевизионни програми и вестници на тези езици. Предвижда се също и свободно приемане на радио- и телевизионен сигнал от съседни държави на езици, идентични или сходни с Р/М езиците.

В нашето проучване по проект „Европейско езиково богатство“ (*LRE*) сме се опитали да отразим горните препоръки и насоки, като възложихме на изследователите да съберат данни от целеви градове в национален или регионален контекст. Бяха описани следните променливи:

- езици, използвани в радиото и телевизията;
- практики на субтитриране в киното и по телевизията;
- приемане на програмите на Р/М езици извън региона на произход;
- предавания на жестомимичен език;
- разнообразие на езиците в изданията на периодичния печат, предлагани по павилиони и на големите железопътни гари.

С цел да се съберат данни за диапазона от езици, използвани в радиото и телевизията, помолихме изследователите да записват радио и телевизионните предавания, дадени на различните езици във вестниците с най-голям тираж в проучените градове. В основни линии тази методика отговаря на принципите на „езиковото ландшафтиране“. С оглед ограниченията на това проучване, целта бе да се направи снимка на реалното състояние в даден момент и на дадено място, така както то е отразено в различните вестници по отношение на телевизионните и радио програми. Въз основа на докладите на изследователите става ясно, че многоезични радио и телевизионни програми има в редица страни. Изследователите записаха само програми на националния език по телевизията и радиото съгласно посоченото във вестниците в Босна и Херцеговина, Гърция и Полша. В повечето от другите страни, включени в проучването, има предавания на английски, немски и френски както по телевизията, така и по радиото. След националния език английският се среща най-често в телевизионни предавания в Австрия, Баската автономна област, Каталуня, Дания, Естония, Италия, Нидерландия/Фризия, Португалия, Испания, Швейцария и Украйна. Телевизионни програми на немски език са записани в Каталуня, Дания, Естония, Франция, Унгария, Нидерландия/Фризия и Румъния. Френският се среща в Каталуня, Дания, Англия и Естония. В редица страни е отчетен широк диапазон от телевизионни предавания на Р/М езици; така например в България има телевизионни предавания на арменски, иврит, ромски и турски. Във Франция, Унгария и Румъния се наблюдават сходни тенденции при Р/М езиците. В някои страни и региони като Каталуня, Англия, Нидерландия и Швейцария са посочени и телевизионни предавания на имигрантски езици. При радио предаванията се отчита сходен модел като при телевизионните предавания. По радиото диапазонът на езиците е много по-широк отколкото по телевизията в България, Франция, Унгария, Италия и Литва, докато в Каталуня, Естония и Нидерландия този диапазон е по-малък.

Данните от Босна и Херцеговина, Дания, Естония, Литва, Португалия, Швейцария и Уелс сочат, че радиопредаванията и телевизионните програми на Р/М езици непрекъснато се приемат без смущения в други държави/региони, докато за Франция и Каталуня такава възможност отсъства по принцип. Изследователите в останалите държави/региони твърдят, че понякога радиопредаванията и телевизионните програми на Р/М езици се приемат и извън границите. Причините за тези констатации могат да се изследват допълнително.

Според проучване на „Медия Консултинг Груп“ (Media Consulting Group, 2007) и в съответствие с неколккратно отправените препоръки на ЕС, субтитрите стават все по-разпространена практика в европейските страни. При все това все още са разпространени практиките на дублаж. Държавите традиционно се делят на две големи групи (държави с преобладаващ дублаж спрямо държави с преобладаващи субтитри), макар че действителното положение в Европа е по-сложно. Констатациите по проекта *Европейско езиково богатство*, отразени в Таблица 38, са съпоставими с по-ранните проучвания и сочат, че около половината държави/региони обикновено използват дублаж, а другата половина предпочитат субтитри.

Таблица 38. Субтитри спрямо дублаж в телевизията и киното

Страна/ Регион	Телевизионни продукции		Филмови продукции	
	Дублаж като обичайна практика	Субтитри като обичайна практика	Дублаж като обичайна практика	Субтитри като обичайна практика
Австрия	√		√	
Баска автономна област	√		√	
Босна и Херцеговина		√		√
България	√			√
Каталуня	√		√	
Дания		√		√
Англия		√		√
Естония		√		√
Франция	√			√
Фризия		√		√
Гърция		√		√
Унгария	√		√	
Италия	√		√	
Литва	√			√
Нидерландия		√		√
Северна Ирландия		√		√
Полша	√		√	
Португалия		√		√
Румъния		√		√
Шотландия		√		√
Испания	√		√	
Швейцария		√		√
Украйна		√	√	
Уелс		√		√

Страните/областите, в които дублажът е обичайна практика и в телевизията, и в киното, са Австрия, Каталуня, Унгария, Италия, Северна Ирландия, Полша, Испания, и Швейцария. Държавите/областите, в които субтитрите са обичайна практика за телевизията и киното, са Босна и Херцеговина, Дания, Англия, Естония, Фризия, Гърция, Португалия, Румъния, Шотландия, Швейцария и Уелс. При други държави се наблюдава смесен подход, като програмите се субтитрират в една медия, а в друга се дублират.

По отношение на предлагането на вестници в най-големите павилиони и гари в наблюдаваните градове, изследователите по проекта трябваше да ги посетят на място и да опишат вестниците, които се предлагат на различни езици, като отново прилагат методите на езиково ландшафтиране, за да се представи актуалното състояние на даденото място в определен момент.

В Таблица 39 са представени 20-те най-разпространени езика, различни от официалния език на националното издание.

Таблица 39. Езиково многообразие на вестниците в проучването на градско равнище (Първите 20 езика на различни вестници извън референтната страна или регион) (Първите 20)

Език на вестниците	Общо различни вестници
1. Английски	408
2. Немски	270
3. Френски	181
4. Руски	162
5. Италиански	127
6. Арабски	77
7. Турски	54
8. Испански	51
9. Холандски	46
10. Албански	40
11. Сръбски	36
12. Китайски	27
13. Хърватски	23
14. Български	12
15. Японски	11
16. Полски	10
17. Гръцки	8
18. Босненски	7
19. Унгарски	7
20. Шведски	6

Като цяло, английският език е на челно място, следван от немски, френски, руски и италиански език. Би могло да се предположи, че вестниците се стремят да привлекат предимно три типа целева аудитория: а) издания, предназначени за международни пътници, представители на бизнеса и туристи, като например вестници на английски, немски, френски или японски език; б) издания, предназначени за имигрантски общности в различни европейски градове, като вестници на арабски, турски, албански или китайски език; в) вестници, предназначени за читателска аудитория, ползваща малцинствен/регионален език, например баски или каталунски. Разбира се тези разграничения не са неоспорими.

Друга изследвана област в аудиовизуалните продукции беше използването на жестомимичен език при отразяването на важни събития. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа в своята препоръка относно защитата на жестомимичните езици в държавите-членки на Съвета на Европа 2003 изтъква, че жестомимичните езици са характерна черта на европейското културно богатство и са естествено средство за комуникация на хората с увреден слух, като се налага тяхното официално признаване. Препоръчва се също излъчването на телевизионни предавания на жестомимичен език или със субтитри на жестомимичен език, за да се улесни интегрирането на общността с увреден слух в обществото.

В Таблица 40 са представени отговорите, които нашите изследователи дават не само на въпроса за жестомимичните езици по телевизията, но и на останалите два въпроса по същия проблем в проекта Европейско езиково богатство: доколко политическите документи за официалните езици на страната/областта признават и насърчават жестомимичните езици и до каква степен хората с увреден слух могат да ползват жестомимичен език за общуване с властите и публичната администрация. Таблица 42 отразява общото обезпечаване с жестомимични езици.

Таблица 40. Обезпечаване с жестомимични езици в 24 държави/региони

Страна/регион	Официално признаване/ насърчаване на жестомимичен език	Хората с увреден слух могат да използват жестомимичен език при официално общуване с властите	При отразяване на важни събития от медиите се предлага жестомимичен превод
Австрия	Да	Винаги	Понякога
Баска автономна област	-	-	Понякога
Босна и Херцеговина	Да	Винаги	Понякога
България	Да	Само в отделни случаи	Редовно
Каталуния	Да	Винаги	Понякога
Дания	-	Винаги	Редовно
Англия	Да	-	Редовно
Естония	Да	Само в отделни случаи	Винаги
Франция	Да	Винаги	Редовно
Фризия	-	Само в отделни случаи	Понякога
Гърция	-	-	Понякога
Унгария	Да	Винаги	Понякога
Италия	-	-	-
Литва	Да	Винаги	Понякога
Нидерландия	Да	Само в отделни случаи	Понякога
Северна Ирландия	Да	Само в отделни случаи	Редовно
Полша	-	-	-
Португалия	Да	Винаги	Редовно
Румъния	Да	Винаги	-
Шотландия	Да	Само в отделни случаи	Редовно
Испания (Мадрид, Валенсия, Севиля)	Да	Винаги	Редовно
Швейцария	Да	Винаги	Редовно
Украйна	Да	Винаги	Понякога
Уелс	Да	Само в отделни случаи	Понякога

Жестомимичните езици се признават/насърчават официално във всички държави/области, с изключение на Баската автономна област, Дания, Гърция, Италия и Полша. В половината от проучените страни хората с увреден слух могат да ползват жестомимичен език за официално общуване с властите. Възможности за осигуряване на жестомимичен превод на важни медийни събития се предоставят постоянно в Естония и редовно в още девет държави/области. В Италия, Полша и Румъния данните сочат липса на подобна услуга. Като цяло, в държавите от Европа се наблюдава растящо съзнание по отношение на жестомимичните езици, което е от съществена важност за общностите с увреден слух.

2.8 Езици в обществените сфери и услуги

Съобщението (2008) на ЕК е един от многото документи, които подчертават колко е важно да се предлагат многоезични публични услуги на гражданите и на лица, които не говорят местния език:

В метрополисите и туристическите курорти на Европа трябва да се предоставя информация на различни езици, като се разчита на полиглоти, които могат да действат като посредници и преводачи. Това се налага, за да се посрещнат потребностите на чужденците, които не говорят местния език. Легализираните писмени преводи и устните преводачески услуги са от изключително значение.

Европейска харта за регионалните и малцинствени езици (EXRME) също съдържа разпоредби за обществените услуги, но по-скоро от гледна точка на гражданите. Член 9 разглежда съдебните производства и предоставя гаранции, че наказателните и гражданските производства могат да се водят на Р/М езици без допълнителни разноски за съответното лице, като на гражданите се дава възможност да подават правни документи на тези езици. Член 10 се отнася до административните власти и публичните услуги, като предвижда в държавите, където това се оправдава от броя на жителите, служителите на публичната администрация да говорят Р/М езици, на които да се изготвя и служебна документация. Използването на тези езици трябва да бъде възможно и при водене на дебати с местните и регионалните власти. Трябва да се отбележи, че предоставянето на тази услуга не означава изключване на официалните езици на страната.

При все че призовават градската управа и публичните услуги към многоезичие, документите както на ЕК, така и на Съвета на Европа, подкрепят идеята гражданите да могат да изучават местния език срещу минимално заплащане.

Интересът ни е насочен към езиците, използвани в обществените услуги и на обществени места на градско ниво (ниво съвет), т.е. на ниво център на град, а не в аспект децентрализация в различни квартали. Използвали сме препоръките на Мрежата на евроградовете, в която са включени големи европейски градове, и скорошните препоръки на европейски пионер в тази област, а именно града Шефилд в Обединеното кралство. Езиковата стратегия на Шефилд е публикувана през 2004 г. и се стреми да изгради мост между изучаването на езици и по-общите планове на града за включване. През 2008 г. Шефилд става първият град в Европа, чиито езикови политики са специално разгледани от Съвета на Европа, който предоставя експертна помощ със самооценката на политиките по страни, региони или градове. Рейнолдс (Reynolds, 2008) съставя доклад, посветен на града, който засяга насърчаването на многоезичието в образованието и извън него, включително в бизнеса.

При проучването, проведено в рамките на проекта „Европейско езиково богатство“ (LRE), целта беше да изследваме езиковите стратегии и политики на градско равнище, и за да постигнем това разгледахме следните параметри:

- наличие в града на институционно възприета стратегия за насърчаване на многоезичието;
- предоставяне на услуги и документация на езици, различни от националния;
- присъствие на останалите езици в интернет пространството;
- използването на преводачи в публичните услуги;
- езиците, предвидени в длъжностната характеристика на служителите, и възможностите за езиково обучение, които им се предоставят;
- назначаване на лица с друг майчин език и водене на справки за езиковите умения на персонала;
- признаване и отчитане на многоезиковите умения на служителите.

Обърнахме се към компетентни лица от градовете за информация относно броя на езиците, за които се прилагат такива политики. Освен това бяха проучени и наличните в момента услуги за устна и писмена комуникация в сектори като образование, спешна помощ, здравни, социални, правни, туристически и транспортни, имиграционни услуги, както и кино- и театрален афиш.

Данните от проучването от настоящия проект бяха събрани чрез комбинация от писмено и устно анкетиране и документно проучване, като по-голямата част от респондентите са представители на градските власти. Естеството на въпросника е такова, че не могат да се отчетат подробностите, но констатациите са полезни като примерна база за по-нататъшно обсъждане и изучаване.

Бяха проучени общо шестдесет и четири града. Пълният списък с градовете и критериите за подбор са поместени в началната глава, като принципното правило беше във всяка държава/област да се изберат три града, съответно: столицата, вторият по големина град и един по-малък град със силно изразено присъствие на регионален език. Данните за езиковите стратегии и политики на институционно ниво са поместени в Таблица 41.

Таблица 41. Информация за езиковите стратегии и политики в 64 града

Измерение	Разпространена практика	Инцидентна практика	Не се практикува
Наличие на институционно възприета стратегия за насърчаване на многоезичието	20	25	19
Многоезикови услуги	30	24	10
Интернет страници на други езици	27	18	19
Годишни общински доклади на други езици	15	10	39
Използване на преводачи – писмено и устно	35	24	5
Изискване за езици в длъжностната характеристика на персонала	23	27	13
Езикови курсове за служителите	18	24	22
Назначаване на лица с друг майчин език	11	30	23
Водене на справки за езиковите умения на персонала	17	9	37

Според данните от проучването в градовете се предоставят услуги на 140 езика, различни от националния, като повече подробности за конкретните езици са поместени в Таблица 46.

В обобщение може да се твърди, че в около половината от проучените градове практиката на многоезикови услуги е широко разпространена, докато в една трета се прилага ведомствено установена стратегия за насърчаване на многоезичието. Само в десет от общо 64 проучени града не се предоставят многоезикови услуги. В двадесет и седем града се предлагат пълнофункционални интернет услуги на други езици, докато данните от други 18 града сочат, че това се практикува, но само частично. Използването на преводачи е важен канал за информиране на лицата с различен майчин език. В 35 града преводът се представя като редовна услуга, а в 24 е застъпен отчасти, като само в пет града услугата не се предлага. В двадесет и три града (над една трета от респондентите) е възприето езиковите умения да бъдат част от длъжностната характеристика на служителите в администрацията, докато в други 27 този елемент се появява спорадично. В осемнадесет града езиковото обучение на служителите е напълно обезпечено, докато в други 24 тази практика е по-скоро случайна. Само в 11 града е утвърдена практика да се наемат на работа лица с различен майчин език. В по-малко от една трета от градовете се изготвя справка за езиковите умения на служителите, докато над половината не поддържат подобна практика.

Паралелно с въпроса доколко са застъпени изброените по-горе политики на многоезичие, анкетворите попитаха представителите на градската управа за броя на езиците, обхванати в такива услуги. Таблица 42 отразява дистрибуцията на градовете при комбиниране на двата признака.

Таблица 42. Политики на многоезичие и брой езици в общо 64 града, обхванати от проучването

Няма възприети политики	1 град
Слабо развити политики, приложими за ограничен брой езици	6 града
Частично развити политики и неголям брой обхванати езици	21 града
Развити политики, приложими за няколко езика	31 града
Добре развити политики за голям брой езици	3 града
Много добре развити политики за голям брой езици	2 града

Петте града с най-развити политики на най-много езици, са Виена, Барселона, Лондон, Милано и Краков. В други градове определен вид услуги се предлагат на много езици, в някои се предлагат само на националния език или на ограничен брой езици. В таблица 43 е направена класация на услугите според броя на езиците, на които се предлагат.

Таблица 43. Класиране на публични услуги в низходящ ред според броя на езиците, използвани за комуникация в проучените 64 града

Устна комуникация	Писмена комуникация
1. Туристически услуги	Туристически услуги
2. Услуги, свързани с имиграцията и интеграцията	Услуги, свързани с имиграцията и интеграцията
3. Юридически услуги	Транспортни услуги
4. Здравни услуги	Здравни услуги
5. Социални услуги	Спешна помощ
6. Спешна помощ	Социални услуги
7. Образователни услуги	Юридически услуги
8. Транспортни услуги	Образователни услуги
9. Кино- и театрален афиш	Кино- и театрален афиш
10. Политически дебати и процеси по вземане на управленски решения	Политически дебати и процеси по вземане на управленски решения

Най-добре са обезпечени секторите на туризма, обслужването на имиграцията и интеграционните услуги (в устна форма) и транспортните услуги (в писмена форма). Здравните услуги също обичайно се предлагат на няколко езика. По-ниски са нивата на многоезикова обезпеченост в културната сфера (кино и театър) и в политическите дебати / вземане на управленски решения. Образователните услуги също не намират подобаващо място в класацията, като се има предвид големият брой ученици (и техните родители), които посещават училища в Европа, но не говорят добре официалния език на страната/областта, в която получават образованието си. Ниските резултати, отчетени за воденето на политически дебати и процесите по вземане на управленски решения, вероятно се отразяват отрицателно върху равните възможности за участие в гражданския живот на всички заинтересовани страни, особено на малцинствените общности, новопристигнали лица и имигранти.

По отношение на действителния брой езици, предлагани във всеки град, отново трябва да се подчертае, че данните се базират на въпросници и на писмени отговори от представителите на градските власти. Необходимо е по-нататъшно задълбочено наблюдение, за да се установи дали езиците, за които е подадена информация, наистина се предлагат систематично и с какво ниво на владеене на езика. Независимо от това, данните събрани по проекта *Европейско езиково богатство*, са добър индикатор и създават база за по-нататъшно проучване.

Дистрибуцията на градовете според броя на езиците, на които се предлагат услуги говоримо, е отразена в Таблица 44.

Таблица 44. Дистрибуция на градовете според броя на езиците, на които се предлагат говоримо 10 услуги

Многоезикови услуги, предоставени говоримо	Брой градове
Услугите са достъпни само на националния език	1
Услугите обикновено са достъпни на един или два езика	23
Услугите обикновено са достъпни на три или четири езика	23
Услугите обикновено са достъпни на повече от четири езика	17

Според получените отговори, 17 града предлагат услуги на повече от четири езика, докато в 23 града обслужване се предлага на три - четири езика. 10-те града, които подават информация за най-добре обезпечено устно обслужване на най-голям брой езици, по ред са Лондон, Абърдийн, Глазгоу, Мадрид, Валенсия, Цюрих, Милано, Белфаст, Барселона и Лугано.

По същата система, в таблица 45 е представена дистрибуцията на услугите, предоставени в писмена форма.

Таблица 45: Дистрибуция на градовете според броя на езиците, на които се предлагат писмено 10 услуги

Многоезикови услуги, предоставени писмено	Брой градове
Услугите са достъпни само на националния език	1
Услугите обикновено са достъпни на един или два езика	30
Услугите обикновено са достъпни на три или четири езика	27
Услугите обикновено са достъпни на повече от четири езика	6

Броят на градовете, които са на челните места по писмено обслужване, е по-малък, което налага извода, че изготвянето на документи на няколко езика не се приема за толкова важно, колкото осигуряването на превод и посредничество на място. На фона на 40 града, в които се предлага обслужване на три езика говоримо, броят на градовете, предлагащи услуги в писмен вид, е 33. Според предоставените данни, 10-те града, които предлагат най-много писмени услуги на най-голям брой езици, по ред са Лондон, Глазгоу, Абърдийн, Белфаст, Валенсия, Севиля, Лугано, Цюрих, Мадрид и Милано.

Тези високи стойности показват, че градските власти вече отчитат езиковите потребности на населението, поне що се отнася до най-важните услуги, но има още какво да се желае за разширяване на асортимента на услугите, които се предлагат на повече езици. За да се отчете действителното предлагане на езици в градовете, в Таблица 46 са изброени двадесетте езика, най-често споменавани в представянето на политиките и проучените услуги.

Таблица 46. Диапазон от езици, обхванати от политиките и публичните услуги на 64 града (Първите 20) езика извън референтната страна или регион

Език	Споменат общо
1. Английски	771
2. Немски	290
3. Руски	285
4. Френски	255
5. Испански	153
6. Китайски	117
7. Арабски	117
8. Италиански	98
9. Полски	69
10. Турски	67
11. Румънски	60
12. Хърватски	58
13. Португалски	55
14. Босненски	37
15. Японски	36
16. Унгарски	34
17. Урду	34
18. Албански	27
19. Сръбски	27
20. Персийски	21

Във всички градове, обхванати от проучването, английският е най-широко застъпен в писменото обслужване, следван от немски, руски, френски и испански. Китайският и арабският също имат висок приоритет и се предлагат в няколко града. Резултатите за първите 5 езика при вестниците и обществените услуги/ места на градско ниво са много сходни. Аналогично на резултатите, отчетени за периодичния печат, можем да заключим, че услугите, предоставяни в писмен и устен вид от администрацията и в публичното пространство са предназначени за две целеви групи: а) услуги за международни пътници, представители на бизнеса и туристи, предоставени на английски, немски, руски, френски, испански и италиански; б) услуги за имигрантски

общности, които се предлагат на арабски, турски, хърватски, китайски, урду и т.н. При все това вероятно са налице редица причини, поради които градовете отдават по-голямо значение на едни езици пред други и това е предмет на допълнителни проучвания сред градската администрация и отделите за комуникация.

От гледна точка на Р/М езиците трябва да се отбележи, че многоезиковият диапазон на равнище „град“ не съответства на обявената подкрепа за тези езици на държавно/областно ниво. Трите езика, които се радват на най-голяма подкрепа като Р/М езици в проучените европейски страни/области, са немски (който се поддържа от седем държави/области), ромски (шест държави/области) и словашки (пет държави/области). Каталунски, хърватски, унгарски, полски, руски и словенски се поддържат като Р/М езици от по четири държави/области. При все това ромски, словашки и словенски не попадат в класацията на двадесетте най-разпространени езика за комуникация в обществените сфери и услуги.

2.9 Езици в бизнеса

Европейските институции целенасочено насърчават многоезичието като фактор за конкурентоспособността на Европа, за мобилността и възможностите на хората за трудово устройване. В своята Резолюция 2008 Съветът на ЕС призовава бизнеса към изграждане на капацитет в богат диапазон от езици с цел разширяване на достъпа до пазари, като насърчава предприятията да отчитат в по-голяма степен езиковите умения в кариерното развитие на служителите си. Съобщението на ЕК от същата година цитира проучването на ELAN от 2006 г., според което езиковите и межкултурните умения предопределят успеха в експортната дейност, като Европа е загубила значителна по обем търговия поради дефицит на езикови и межкултурни умения.

Една от главите в доклада на Групата на високо равнище за езиковото многообразие (2007) е посветена на бизнеса; заключението е, че макар английският да е водещ за деловите отношения, ЕС трябва да разчита на други езици, ако желае конкурентен превес. В доклада се препоръчва фирмите да инвестират в езици и да използват сегашните езикови ресурси на своите служители, да разработват стратегии за езиково управление и да създават публично-частни партньорства с образователния сектор, за да се гарантира изучаването на езици според търговското търсене.

Бизнес форумът за многоезичието (2008), създаден от ЕК, издаде нова поредица препоръки относно езиковите стратегии в сферата на бизнеса. В заключителните бележки се посочва, че:

Фирмите следва да инвентаризират наличните езикови умения и да ги използват стратегически. Те трябва да преразгледат своите политики за набиране на персонал, стратегиите за обучение и принципите на мобилност, като предложат езикови курсове, които са мотивиращи и съвместими с изискванията на работното място. (2008:13)

В съответствие с тези препоръки за целите на проекта Европейско езиково богатство беше направено проучване върху езиковите стратегии на фирмите, за да се изследва дали те приоритизират или не езиковите умения при подбор на персонал, и доколко подкрепят езиковото обучение на служителите си, както и да се установи вътрешнофирменото ниво на многоезичие, диапазонът от езици за общуване с клиентите и за изготвяне на рекламни материали. Зададените критерии са разделени на три основни категории: *обща езикова стратегия на фирмата, вътрешни езикови стратегии и външни езикови стратегии.*

Изследователите по проекта Европейско езиково богатство събраха данни от избрана извадка фирми, базирани във всички държави/региони, като проучването обхваща общо 484 респонденти. Целевите сектори бяха общо четири (банки, хотели, строителни фирми и супермаркети), в съответствие с обясненията в уводната глава – Таблица 5. Целта на този избор беше да съберем данни за фирми, които поддържат търговски отношения с други фирми, но имат и значителен пряк контакт с крайни клиенти. Изследователите трябваше да съберат данни от най-малко 24 фирми в своята държава/регион, като разпределят извадките възможно най-равномерно по скалата мултинационални/международни (М/М), национални (Н) и регионални или местни (Р/М) предприятия, при възможно най-пълно обхващане на всички сектори на бизнеса. Оказа се, че тази задача е твърде амбициозна в рамките на държавите/регионите. В Таблица 47 е представена дистрибуцията на проучените бизнес-предприятия. Като цяло, макар относителният дял на участващите хотели да е по-висок в сравнение с останалите сектори, беше постигнат добър баланс между отделните сектори.

Таблица 47. Дистрибуция на проучените бизнес-предприятия по сектори (N=463)

Хотели	Банки	Строителни фирми	Супермаркети	Общо
140	120	116	108	484

В раздел *Общи езикови стратегии на фирмата*, представителите на бизнеса трябваше да отговорят на въпроси относно:

- Възприела ли е фирмата конкретна езикова стратегия?
- Отдава ли се засилено значение на езиковите умения при наемане на работа?
- Осигурява ли се международна мобилност на служителите за изучаване на език и осведоменост за културните различия?
- Използват ли се външни преводачи за писмени и устни преводи?
- Води ли се справка за езиковите умения на служителите?
- Използват ли се мрежи за изучаване на езици?
- Познават ли се програмите/възможностите за финансиране от ЕС?
- Използват ли се програмите/възможностите за финансиране от ЕС?

Резултатите от анкетирането на общо 484 фирми са представени в Таблица 48.

Таблица 48. Дял от фирмите, които отчитат политики и практики на многоезичие в 4 сектора (484 фирми в %)

Политика	Широко възприета	Случайна практика	Не се прилага
Езикова стратегия	24	28	48
Езикови умения при назначаване	55	28	17
Мобилност	23	27	50
Ползване на външни преводачи	22	35	43
Справка за езиковите умения на служителите	1	29	70
Използване на мрежи за езиково обучение	10	15	75
Използване на програми/финансиране от ЕС	5	8	87
Осведоменост за програми/финансиране от ЕС	0	27	73

Резултатите показват, че една четвърт от компаниите в тези сектори са възприели нарочни езикови стратегии, като над половината държат сметка за владенето на език при наемане на нов персонал. Една четвърт от тях редовно насърчават мобилността на персонала с цел езиково обучение и развитие на межкултурно съзнание. При все това 70% не водят справка за езиковите умения на персонала и много малко от тях се възползват от програмите на ЕС за усвояване на език.

По темата *Вътрешни езикови стратегии* представителите на фирмите поясниха как насърчават езиковите умения на работното място и какъв е подходът им към употребата на езика в документи и за вътрешнофирмена комуникация. За да установим относителната важност, която фирмите придават на националния език, английския език, Р/М, чуждите и имигрантските езици, попитахме ги какви практики прилагат за всеки вид език, като трябваше да уточнят на кои други езици (освен националния и английски) се приписва особена значимост.

Проблематиката обхваща следните аспекти:

- партньорства с образователния сектор за развитие на езиковите умения на служителите;
- механизми за стимулиране/повишения въз основа на езиковите умения;
- обезпечено езиково обучение;
- използване на CEFR в езиковото обучение;
- езици в служебната документация и в интранет-мрежата;
- езици в резидентния и веб-базиран софтуер.

Резултатите са обобщени в Таблица 49 според вида на езика.

Таблица 49. Дял от фирмите (%), които отчитат добри практики по видове езици: НЕ = национален език (езици); БА = бизнес английски, ДЕ = други езици (484 фирми)

Политика	Широко възприета			Случайна практика			Не се прилага		
	НЕ	БА	ДЕ	НЕ	БА	ДЕ	НЕ	БА	ДЕ
Партньорства с образователния сектор	7	10	7	10	17	7	83	73	86
Механизми за стимулиране/повишения	5	11	5	9	12	6	86	77	89
Езиково обучение	14	27	12	18	23	12	68	50	76
Използване на CEFR в езиковото обучение	4	7	3	7	9	6	89	84	91
Езици в служебната документация и в интранет-мрежата	96	41	14	3	21	10	1	38	76
Езици в резидентния и веб-базиран софтуер	88	46	11	6	22	5	6	32	84

Според Таблица 49 е налице широка практика за обучение по бизнес английски, която обхваща 27% от проучените фирми, като 14% от респондентите предлагат подготовка по националния език и 12% – по други езици. Относително малък брой фирми прилагат механизми за стимулиране и поощряване на езиковите умения, като за 11% това е утвърдена практика за бизнес английски и само при 5% се прилага за националния или други езици. Скромен е и броят на фирмите, които изграждат партньорства с образователния сектор, за да развият езиковите умения на служителите си, като една четвърт редовно или инцидентно използват такъв подход за подготовка по английски, 17% – за националния език при лица с друг майчин език и 14% – за обучение по други езици. Малко са и фирмите, които се придържат към Общата езикова рамка (CEFR) за изготвяне на учебни програми и оценка на напредъка, което налага извода, че е необходимо да се повиши осведомеността.

Що се отнася до реално използваните езици в служебната документация и корпоративния интранет, националният език има превес (според очакванията), като почти половината от фирмите отчитат и широко използване на бизнес английски. Малко над 10% от респондентите използват и други езици.

В областта на *външните езикови стратегии* попитахме фирмите кои езици използват за публични комуникации чрез:

- годишни бизнес доклади;
- маркетингови материали;
- търговски марки и обозначения/корпоративна идентичност;
- фирмен уебсайт.

Резултатите са представени в Таблица 50 според вида на езика.

Таблица 50. Езици, които се използват от фирмите за външни комуникации: НЕ = национален език (езици); БА = бизнес английски, ДЕ = други езици (% от 484 фирми)

Вид комуникация	Широко възприета			Случайна практика			Не се прилага		
	НЕ	БА	ДЕ	НЕ	БА	ДЕ	НЕ	БА	ДЕ
Годишен бизнес доклад	92	38	11	2	11	5	6	51	84
Маркетингови материали	95	40	19	2	17	11	3	42	70
Търговски марки и обозначения	92	48	22	5	24	19	3	28	59
Интернет сайт	92	61	30	2	5	5	6	34	65

Според резултатите, в своите публични комуникации по-малко от половината фирми от проучените сектори, освен националния език, използват широко и бизнес английски, а не повече от 30% ползват други езици на своите фирмени уебсайтове.

Бизнес форумът за многоезичието (2008: 13) подчертава, че стратегиите за езиково многообразие са ключово условие за успешен бизнес и търговия в Европа: *Всички фирми – от микропредприятията до мултинационалните компании – ще постигнат действителен успех, едва когато разработят творчески и динамични езикови стратегии, пригодени към индивидуалните възможности на всяка организация.*

Чрез проекта *Европейско езиково богатство* се опитахме да проучим до каква степен се осъществява тази амбиция, като попитахме фирмите кои езици приоритизират и стимулират, освен националния език и бизнес английски. В Таблица 51 е поместена разбивка на останалите езици според честотата на споменаване в отговорите на анкетната карта и се изброяват водещите 20 езика.

Таблица 51: Диапазон на многоезичието според данните за езиците, на които 484 фирми в 4 сектора отдават приоритет (Първите 20 езика различни от английския извън референтната страна или регион)

Езици в бизнеса	Обща честота на отчитане	Разпределение на езиците по честота в отделни страни (ако има данни за даден език от повече от 5 страни, по-долу са показани само страните с 5-те най-високи честоти)
1. Немски	430	Швейцария, само кантоните Женева и Тичино (57), Испания* (38) Босна и Херцеговина (33), Унгария/ Литва/ Нидерландия (27)
2. Руски	333	Естония (94), Украйна (78), Литва (64), Гърция (20), Полша (15)
3. Френски	322	Швейцария, само кантоните Цюрих и Тичино (71), Испания* (47), Обединено кралство (41), Нидерландия (37), Португалия (33)
4. Испански	155	Португалия (31), Швейцария (29), Обединено кралство (28), Нидерландия (18), Франция (16)
5. Италиански	134	Швейцария, само кантоните Цюрих и Женева (26), Австрия (24), Босна (16), Испания* (15), Обединено кралство (15)
6. Фински	66	Естония (59), Дания (2), Литва (2), Нидерландия / Полша / Обединено кралство (1)
7. Китайски	55	Обединено кралство (34), Гърция (9), Испания* (4), Нидерландия (3), Полша (2)
8. Полски	47	Нидерландия (12), Украйна (11), Литва (7), Австрия (6), Обединено кралство (5)
9. Португалски	35	Испания* (13), Швейцария (11), Нидерландия (3), Обединено кралство (3), Австрия / Франция (2)
10. Турски	29	Босна и Херцеговина (13), Нидерландия (6), Швейцария (4), Австрия (3), Румъния (2)
11. Арабски	26	Обединено кралство (10), Португалия / Швейцария (4), Гърция (3), Испания* (2)
12. Хърватски	26	Австрия (17), Унгария / Италия (3), Швейцария (2), Босна и Херцеговина (1)
13. Чешки	26	Австрия (16), Унгария (6), Полша (3), Швейцария (1)
14. Унгарски	23	Австрия (11), Полша (9), Румъния (3)
15. Каталунски	22	Испания* (18), Обединено кралство (3), Полша (1)
16. Шведски	22	Естония (12), Дания (4), Литва / Обединено кралство (2), Полша / Испания* (1)
17. Японски	20	Обединено кралство (7), Полша (5), Италия (3), Нидерландия (2), Гърция / Швейцария / Украйна (1)
18. Латвийски	20	Естония / Литва (9), Дания / Обединено кралство (1)
19. Румънски	19	Австрия (9), Гърция (5), Унгария (3), България (2)
20. Датски	18	Унгария (6), Литва (5), Естония / Полша (3), Обединено кралство (1)

*Честота в Испания: предвид са взети само данните за Мадрид, Севиля и Валенсия.

Френски, немски, руски, италиански и испански се очертават като най-широко използваните езици сред проучените компании. Данните, показани при разпределението на езиците, сочат ясно, че някои езици като немски, френски и японски се използват в разнообразни фирми в най-различни страни. От друга страна, някои езици като руски и фински се използват предимно в съседни страни. Повечето фирми в Естония посочват фински, поради което той се нарежда напред в класацията. Китайски, турски, арабски и японски се ценят от някои фирми в Европа, въпреки че би могло да се очаква да им се отдава още по-висок приоритет. Мотивите на бизнеса да предпочете тези езици могат да се обхванат в по-задълбочени проучвания, при съпоставимост на резултатите с такива за останалите сектори, което ще даде възможност да се очертаят възприетите модели.

2.10. Междусекционни перспективи за получените многоезични профили извън сферата на образованието

За да получим сравнителен поглед върху разпределението на различните езици в различните езикови области извън сферата на образованието, в таблица 52 представяме 20-те най-често споменавани езика, различни от националните, в езиковите области на печатната периодика, обществените сфери и услуги и бизнеса.

Таблица 52: Разпределение на езиците във вестниците, в обществените сфери/услуги и в бизнеса извън референтната страна или регион (Първите 20)

Езици във вестници	Честота	Езици в обществените сфери и услуги	Честота	Езици в бизнеса (различни от английски)	Честота
Английски	408	Английски	771	Немски	430
Немски	270	Немски	290	Руски	333
Френски	181	Руски	285	Френски	322
Руски	162	Френски	255	Испански	155
Италиански	127	Испански	153	Италиански	134
Арабски	77	Китайски	117	Фински	66
Турски	54	Арабски	117	Китайски	55
Испански	51	Италиански	98	Полски	47
Холандски	46	Полски	69	Португалски	35
Албански	40	Турски	67	Турски	29
Сръбски	36	Румънски	60	Арабски	26
Китайски	27	Хърватски	58	Хърватски	26
Хърватски	23	Португалски	55	Чешки	26
Български	12	Босненски	37	Унгарски	23
Японски	11	Японски	36	Каталунски	22
Полски	10	Унгарски	34	Шведски	22
Гръцки	8	Урду	34	Японски	20
Босненски	7	Албански	27	Латвийски	20
Унгарски	7	Сръбски	27	Румънски	19
Шведски	6	Персийски	21	Датски	18

Като цяло английският, френският, немският, руският и испанският езици са най-широко използваните в европейски контекст, като английският е на върха, а останалите езици го следват на (много) голямо разстояние. Англоезични вестници се предлагат на най-много павилиони и гари в големите градове. Що се отнася до обществените услуги, английският отново се оказва най-широко използваният език, далеч преди останалите. В таблицата можем да видим три групи езици, които се

използват в различни области и за различни услуги: езици, използващи се като *лингва франка* – английски, френски, немски и руски; езици, обикновено срещани се в определени региони – албански, каталунски и словенски езици, използващи се от големи имигрантски групи – арабски и турски. Два от трите най-подкрепени Р/М езика от страните/регионите, а именно – ромският (подкрепен от шест страни) и словашкият (подкрепен от пет страни), не се появяват в нито една от трите области.

Източници към Глави I и II

Baetens Beardsmore, H. (2008). Насърчаване на езиците от европейските наднационални институции. В: O. Garcia (ed.) Двуетичното образование: Многоезични и мултикултурни деца и младежи в училищата на 21 век. Ню Йорк: Blackwell

Ball, J. (2011). Подобряване на обучението на деца от различен езиков произход: ранно двуетично или многоезично образование, базирано на майчиния език. Париж: ЮНЕСКО.

Веасо, J.C., М. Вугат, (2007). От езиково многообразие към многоезиково образование. Ръководство за развитието на политиките в областта на езиковото обучение в Европа. Страсбург: Отдел за езикова политика. Съвет на Европа.

Веасо, J.C. и др. (2010). Ръководство за разработване и приложение на учебни програми за многоезиково и межкултурно образование. Страсбург: Отдел за езикова политика. Съвет на Европа.

Бизнес форум за многоезичието (2008). Езиците означават бизнес. Компаниите работят по-добре с езици. Брюксел: Европейските общности.

Бизнес Платформа по въпросите на многоезичието (2011). Доклад за периода септември 2009 - юни 2011. Брюксел: Европейската комисия.

CILT (2006). ELAN: Ефекти върху европейската икономика от недостига на чуждоезикови умения в предприятията. Лондон CILT: Национален център за езици.

Платформа на гражданското общество по въпросите на многоезичието (2009). www.euroclio.eu/new/index.php/partners-mainmenu-530/european-citizenship/1207-eu-civil-society-platform-on-multilingualism

Работен документ на състава на Комисията (2008). Опис на действията на Общността в областта на многоезичието. Придружаващ документ към Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета и др. Брюксел: Европейски общности.

Работен документ на състава на Комисията (2011a). Опис на действията на Общността в областта на многоезичието - 2011 актуализация. Брюксел: Европейска комисия.

Работен документ на състава на Комисията (2011b). Доклад за прилагането на Резолюцията на Съвета от 21 ноември 2008 на Европейската стратегия за многоезичието. Брюксел: Европейска комисия.

Работен документ на състава на Комисията (2011c). Изучаването на езици в предучилищното образование: да го направим ефективно и устойчиво. Наръчник за политиките. Брюксел: Европейска комисия.

Комитет на министрите (1998). Препоръка към държавите членки относно съвременните езици. Страсбург: Съвет на Европа.

Комитет на министрите (2008). Препоръки към държавите членки относно използването на Общата европейска референтна рамка за езиците (ОЕРРЕ) на Съвета на Европа и насърчаването на многоезичието. Страсбург: Съвет на Европа.

Съвет на Европа (1954). Европейската културна конвенция. Страсбург: Съвет на Европа.

Съвет на Европа (2001). Обща европейска референтна рамка за езиците: обучение, преподаване, оценка. Cambridge: Cambridge University Press.

Съвет на Европейския съюз (2002a). Резолюция за езиковото многообразие и изучаването на езици. Брюксел: Европейска комисия.

Съвет на Европейския съюз (2002b). Заключение на Председателството на Европейския съвет в Барселона, 15-16 март 2002 година. Брюксел: Европейски общности.

Съвет на Европейския съюз (2008). Резолюция на Съвета относно европейската стратегия за многоезичието. Брюксел: Европейски общности.

Съвет на Европейския съюз (2011). Заключение на Съвета относно езиковите компетентности за увеличаване на мобилността. Брюксел: Европейски общности.

Cullen, J., *et al.* (2008). Многоезичието: между политическите цели и приложението. Брюксел: Европейски парламент.

Европейска харта за регионалните или малцинствените езици, (ECRML) (1992). Страсбург: Съвет на Европа.

Европейска комисия (1995). Бяла книга. Преподаване и обучение: към когнитивно общество. Брюксел: Европейска комисия.

Европейска комисия (1995). Бяла книга за образование и обучение - преподаване и учене - към едно учещо общество. COM (95) 590 окончателен, 29 ноември 1995 г. Брюксел: Европейска комисия

Европейска комисия (2001). Европейци и езици. Специален доклад на Евробарометър 54. Брюксел: Европейска комисия.

Европейска комисия (2006). Европейците и техните езици. Специален доклад на Евробарометър 243. Брюксел: Европейска комисия.

Европейска комисия (2008). Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност. Брюксел: Европейски общности.

Европейска комисия (2010). Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Нов тласък за европейско сътрудничество в професионалното образование и обучение за подкрепа на стратегията "Европа 2020". Брюксел: Европейски общности.

Европейска комисия (2012). Европейците и техните езици. Специален доклад на Евробарометър 386. Брюксел: Европейска комисия.

Европейска комисия (2012). Първо европейско проучване за владеене на езици. Окончателен доклад и резюме. Брюксел: Европейска комисия.

Европейска комисия. Зелена книга (2008). Миграция и мобилност: предизвикателства и възможности за образователните системи в ЕС. Брюксел: Европейска комисия.

Европейско езиково портфолио (ЕЕП). Страсбург: Съвет на Европа.

Европейски парламент (2003). Резолюция на Европейския парламент с препоръки към Комисията относно европейските регионални и по-малко използвани езици в контекста на разширяването и културното разнообразие. Брюксел: Европейски парламент.

Европейски парламент (2009). Резолюция на ЕП относно многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност. Брюксел: Европейски парламент.

Евридика (2009). Интегрирането на имигрантските деца в училищата в Европа. Брюксел: "Евридика" / Европейска комисия.

"Евридика" / Евростат (2008). Ключови данни за преподаването на чужди езици в училищата в Европа. Брюксел / Люксембург: "Евридика" / Евростат.

"Евридика" / Евростат (2009). Ключови данни за образованието в Европа. Брюксел: "Евридика" / Евростат

Extra, G. (2010). Картографиране на езиковото разнообразие в мултикултурен контекст: демолингвистични перспективи. В: J. Fishman and O. Garcia (eds.), Наръчник по езикова и етническа идентичност, второ издание. Oxford: Oxford University Press, 107-122.

Extra, G. and D. Gorter (eds.) (2008). Многоезична Европа: факти и политики. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Extra, G. and Yağmur, K. (eds.) (2004). Градското многоезичие в Европа: имигрантските малцинствени езици у дома и в училище. Clevedon: Въпроси на многоезичието.

Extra, G. and K. Yağmur (2011). Доклад за пилотните проучвания в Полша и Испания. Берлин / Брюксел: Британски съвет.

Fishman, J. and O. Garcia (eds.) (2010). Наръчник за езикова и етническа идентичност. Дисциплинарни и регионални перспективи. Oxford/New York: Oxford University Press.

Grin, F. (2003). Оценка на езиковите политики и Европейската харта за регионалните или малцинствените езици. Хампшир: Palgrave Macmillan.

Група интелектуалци за межкултурен диалог (2008). Благодарна задача. Как езиковото многообразие би могло да укрепи Европа. Брюксел: Европейски общности.

Heller, M. (2007). Двуетичието като идеология и практика. В: М. Хелър (ред.), Двуетичие: социален подход. Basingstoke: Palgrave, 1-24.

Група на високо равнище по въпросите на многоезичието (HLGM) (2007). Окончателен доклад. Брюксел: Европейски общности.

McPake, J. and T. Tinsley (co-ords.) (2007). Да ценим всички езици в Европа. Грац: ECML.

Група за консултиране на медиите (2007). Проучване на дублирането и субтитрирането за нуждите и практиките на европейската аудиовизуална индустрия. Брюксел: Европейска комисия.

Група за консултиране на медиите. Проучване на употребата на субтитри. Потенциалът на субтитрирането за насърчаване на езиковото обучение и подобряване на овладяването на чужди езици. Брюксел: Европейска комисия.

Nic Craith, M. (2003). Да способстваме или генерираме езиково разнообразие. Европейската харта за регионалните или малцинствените езици. В: Hogan-Brun and S. Wolff (eds.), Малцинствените езици в Европа. Рамки, статус, перспективи, 56 - 72. Хампшир: Palgrave Macmillan.

ОМК група Езици за Работа (2011). Осигуряване на многоезични комуникативни умения за пазара на труда. Брюксел: Европейска комисия.

Парламентарна асамблея (1998). Препоръка относно езиковата диверсификация. Страсбург: Съвет на Европа.

Парламентарна асамблея (2001). Препоръка относно Европейската година на езиците. Страсбург: Съвет на Европа.

Парламентарна асамблея (2003). Препоръка за защита на жестомимичните езици в държавите членки на Съвета на Европа. Страсбург: Съвет на Европа.

Парламентарна асамблея (2006). Препоръка за мястото на майчиния език в училищното образование. Страсбург: Съвет на Европа.

Парламентарна асамблея (2008). Препоръка за интеграция и образование на възрастни мигранти. Страсбург: Съвет на Европа.

Pimlico Project (2011). Доклад за стратегиите за езиково управление и най-добрите практики в европейските малки и средни предприятия. Брюксел: Европейска комисия.

Roulain, M. (2008). Европейска миграционна статистика: дефиниции, данни и предизвикателства. В: M. Bargi and G. Extra (изд.), Картографиране на езиковото разнообразие в мултикултурни контексти. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 43–66.

Reynolds, C. (2008). Политиките за езиково образование на Шефилд. Доклад за града. Страсбург:Шефилд: Съвет на Европа/Градска управа на Шефилд.

Schermer, T. (2011). Езикова политика. В: V. Wolff, M. Steinbach and R. Pfau (eds.), Ръководство за жестомимична лингвистика (предстои публикуване).

Strubell, M., et al. (2007). Разнообразието при езиковото обучение в Европейския съюз. Окончателен доклад за Европейската комисия, Генерална дирекция "Образование и култура". Брюксел: Европейски общности.

ЮНЕСКО (2003). Препоръка относно насърчаването и използването на многоезичието и универсален достъп до киберпространството. Париж: ЮНЕСКО.

Речник

Дефинициите, дадени на образователните нива и видове, са взети от Международната стандартна класификация на образованието. МСКО е широко използвана в редица документи на „Евридика“, съдържащи ключови данни за образованието в Европа.

Учебна програма

Общата образователна програма на типа училище, посочваща какви предмети се преподават, по колко часа на седмица и по колко седмици в годината за всяка година/клас, и определяща за всяка година/клас учебното съдържание и нивото на владеене, необходими за успешното завършване на образованието по даден предмет

Чужди езици

Езиците, които не са научени у дома, а са изучавани и преподавани в училище или се използват като езици за по-широка комуникация в необразователните сектори.

Имигранти

Според документите на „Евридика“ и статистическите данни на „Евростат“ имигранти са *родените в чужбина и/или ненационалните* групи население в страната на пребиваване. Според проекта LRE имигрантите може да са или да не са родени в чужбина, и може да са или да не са национални граждани в страната на пребиваване, в зависимост от цял ред регламенти за придобиване на *гражданство*, които са специфични за различните страни.

Имигрантски деца

Децата, които посещават училище в страна, различна от страната, от която произхождат те или техните родители, или бабите и дядовците им. Тази препратка обхваща няколко законово самостоятелни ситуации, в това число тези на бежанците, на търсещите убежище, на децата на работниците имигранти, на децата на граждани на трети страни със статут на дългосрочно пребиваващи, на децата на работници от трети страни, които не са дългосрочно пребиваващи, на деца, които са нередовно пребиваващи и на деца от имигрантски произход, които не е задължително да се възползват от правните разпоредби, отнасящи се конкретно до образованието.

Имигрантски езици

Езиците, говорени от имигрантите и техните потомци в страната на пребиваване и произлизащи от широк спектър на (бивши) страни на произход.

Квалификационни курсове за учители

Опреснителни курсове за учители (вече активно преподаващи) върху най-новото в съответната област на учителя и/или в областта на педагогиката/образованието.

Прогимназиално образование

То продължава основните програми от началното образование, въпреки че преподаването в общия случай е по-фокусирано върху отделни предмети. Обикновено края на това ниво съвпада с края на задължителното образование. В контекста на страните участнички в LRE категориите на прогимназиалното и/или средното образование могат да бъдат свързани с различия, отнасящи се до възрастта и/или до типа *училищно образование*.

Майчин език

Най-често се възприема като първия усвоен и все още разбран език. Традиционният анкетен въпрос за майчиния език в европейските мащабни проучвания на населението, включително при преброяването на населението, постепенно се заменя от въпроса за езика, използван вкъщи, тъй като последното понятие е по-прозрачно за *информаторите* в сравнение с понятията “майчин език” или “роден език”.

Многоезичие

Наличието на дадена географска територия, голяма или малка, на повече от една „езикова разновидност”, т.е. начин на говорене на дадена социална група, независимо дали е официално признат като език, или не.

Национален език (Национални езици)

Официалният език (официалните езици) на дадена национална държава.

Плурилингвизъм

Сборът от езиковите разновидности, които много хора използват; включва езиковото многообразие, често означавано като “майчин език” или “първи език”, и произволен брой други езикови разновидности.

Предучилищно образование

Предучилищното образование се определя като начален етап на организираното обучение. Това е училище или център за обучение и е предназначено за деца на възраст от три години нагоре.

Предварителна квалификация на учителите

Курс/програма, подготвящи студентите да станат квалифицирани преподаватели (т.е. провежда се преди лицето да започне да преподава).

Начално образование

Това ниво започва на възраст между четири и седем години е задължително във всички страни/региони, обикновено има продължителност от пет до шест години.

Обществено професионално образование и обучение (ПОО)

Професионалното образование и обучение, финансирано с държавни средства, т.е. не частно.

Обществено общо висше образование

Образованието в обществените (не частни) университети, с изключение на техническите и медицинските.

Регионални или малцинствени езици

Езиците, които традиционно се използват в границите на територията на дадена държава от граждани на тази държава, образуващи групи, по-малобройни от останалата част от населението на държавата. Те са различни от държавния език (езици) на тази държава (определение, основаващо се на Европейската харта за регионалните или малцинствените езици на Съвета на Европа, 1992 г.). Като общо правило, това са езиците на онези групи население, които имат етнически корени във въпросните райони или които са се заселили в съответните райони и са живели там с поколения. Регионалните/малцинствените езици могат да имат статут на официален език, но този статут по дефиниция е ограничен в района, в който езикът се говори.

Ромски/Sinte

Да се отнася към различни страни, включени в нашия проект LRE, в групата на регионалните/малцинствените езици, не на "не-териториалните" езици.

Жестомимични езици

Жестомимичните езици са езици с визуална ръчна модалност, със собствена граматика и лексика. Те са естествените езици на хората, родени със слухови увреждания. Жестомимичните езици не произлизат от говоримите езици и не са международни или универсални. В света има стотици различни жестомимични езици.

Обучението чрез/на език X

Ако е формулирано по този начин, то не се различава от преподаването чрез езика, т.е. използването му като средство за обучение и преподаване, и преподаването на езика, т.е. преподаването му като предмет в учебната програма на училището.

Гимназиално образование

Това ниво в общия случай започва в края на задължителното образование. Входящата възраст обикновено е 15 или 16 години. Обикновено са необходими приемни изпити (в края на задължителното образование) и други минимални изисквания за започването му. Преподаването често е по-ориентирано към учебния предмет, отколкото в първата степен на средното образование. Типичната продължителност на средното образование варира от две до пет години. В контекста на страните участнички в LRE прогимназиалното и/или гимназиалното образование могат да зависят от различия, свързани с възрастта и/или от различия, свързани с вида училищно образование.

Професионално образование и обучение (ПОО)

Професионалното образование и обучение в европейските страни обхваща различни национални системи, със специфични икономически и социални условия. ПОО може да бъде част от средното и висшето образование, а може да бъде част и от разновидностите на професионалното образование за възрастни. То обикновено включва широка гама източници на професионално обучение и програми за обучение в относително регулирани рамки. В нашия проект ПОО не включва университетското образование, което е обхванато от Област 5Б.

ПРОФИЛ НА БЪЛГАРИЯ

д-р Георги Жечев

Контекст в страната

Българските средновековни държави подкрепят три значителни културни средища със силни книжовни традиции: Преславската и Охридската книжовни школи (в периода на Първото българско царство, VIII-XI век) и Търновската книжовна школа (във времето на Второто българско царство, XII-XIV век).

Българите в Османската империя успешно се съпротивляват на културните домогвания от страна на турските и гръцките власти. Те отстояват последователно и твърдо възгледите си по отношение на своя език и книжовни традиции. Специален официален празник, 24 май, е посветен на мисионерската и книжовна дейност на светите братя Кирил и Методий, славянски равноапостоли и съпокровители на Европа. Този ден в календара е посветен на кирилицата, както и на литературата и културата, създавани на български език.

Конституцията от 1991 г. не използва термините „национално“ или „етническо малцинство“. Въпреки това тя гарантира основните права на хората, принадлежащи към етнически, езикови или религиозни малцинства. Член 36 от Конституцията им дава правото да изучават и ползват своя език, а член 54 – да развиват своята култура в съответствие с етническата си принадлежност, което се признава и гарантира от закона. Всичко това създава необходимата законова и политическа рамка, гарантираща равни права на малцинствата в България.

Българският етнически модел търси равновесие между принципите на интеграция чрез общонационални и европейски ценности и зачитането на етническата и религиозната идентичност.

Според данните от преброяването на населението през 2011 г. българският е майчин език за 85,2% от населението, за 9,1% майчин език е турският, а за 4,2% - ромският. Според експертите от Националния статистически институт данните от преброяването сочат силна взаимовръзка между етническото и езиковото самоопределяне.

Езици в официалните документи и бази данни

Проблемите, свързани с националния език, чуждите езици, регионалните/малцинствените езици и имигрантските езици, се разглеждат от езиковото законодателство и/или от документите за езиковата политика. Изучаването и преподаването на националния език зад граница на деца и/или възрастни с български произход са (съ)финансирани в около 30 страни в Европа и света. Европейската харта за регионалните или малцинствените езици не е подписана и ратифицирана от България. На национално равнище обаче четири регионални/малцинствени езика са официално застъпени в образованието в национален или регионален мащаб: арменски, иврит, ромски и турски.

В България съществуват официални механизми за събиране на данни за езиковото многообразие на национално ниво, които се изразяват в периодичното актуализиране на данните от преброяването. При тези механизми за събиране на данни към националния, регионалните/малцинствените и имигрантските езици се подхожда въз основа на родния език.

Официалните учебни програми по български език за българските граждани, живеещи зад граница, могат да бъдат намерени на сайта на Министерството на образованието, младежта и науката (МОН). Те са част от правителствената програма „Роден език и култура зад граница“.

Комисията по образованието, науката и въпросите на децата, младежта и спорта и Комисията по културата, гражданското общество и медиите към Народното събрание отговарят за всички проблеми, свързани с националния език, правят проекторешения и препоръки. Учени и експерти могат да участват в заседанията на комисиите. Институтът за български език (ИБЕ) към Българската академия на науките (БАН) е централният координиращ орган, който отговаря за националната езикова политика (www.ibl.bas.bg). ИБЕ си сътрудничи с университетските катедри по български език и литература.

Конституцията от 1991 г. обявява българския за единствен официален език в Републиката (член 3), като същевременно гарантира правото (член 36) на „гражданите, за които българският език не е майчин“, да изучават и ползват своя майчин език.

България е страна, участваща в Рамковата конвенция за защита на националните малцинства от 7 май 1999 г. Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси (www.nccedi.government.bg), чийто секретариат е част от администрацията на Министерския съвет, наблюдава прилагането на Конвенцията на национално равнище.

На турското, ромското и други малцинства се предлага обучение по майчин език. Законът за образователните стандарти, общото основно образование и учебната програма от юли 1999 г., изменен през 2002 г., предвижда предметът „майчин език“ да бъде един от задължително избираемите предмети (ЗИП) в учебните планове за началното и средното образование (член 15-3). Правилникът за прилагане на Закона за народната просвета от 1991 г., изменен и допълнен през 1998 г., уточнява, че „майчин език“ е езикът, на който детето

общува в семейството (член 8-2). През 2005 г. е създаден Центърът за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (ЦОИДУЕМ, <http://coiduem.mon.bg>). Това е единствената правителствена институция, чието наименование включва термина „малцинства“ вместо „граждани, за които българският език не е майчин“.

Законът за радиото и телевизията от 1998 г. съдържа член за радио- и телевизионни програми на малцинствени езици: Чл. 49. (1) Българското национално радио и Българската национална телевизия създават национални и регионални програми; предавания за чужбина, включително за българите зад граница; предавания, предназначени за българските граждани, за които българският език не е майчин, включително и на техния собствен език.

Съюзът на глухите в България създава през 2004 г. Национален методически и консултативен център по проблемите на жестомимичния език. БНТ предлага ежедневно жестомимичен превод (превод на знаков език) на новините в 16 часа.

Р/МЕ: Регионален/малцинствен език

ЧЕ: Чужд език

ИЕ: Имигрантски език

НЕ: Национален език

Езици в предучилищното образование

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ	НЕ
Целеви групи				
Р/МЕ	● всички	● само за които са майчини езици	● липса на подкрепа	
ЧЕ	● всички	● ограничени	● липса на подкрепа	
ИЕ	● всички	● само за които са майчин език	● липса на подкрепа	
НЕ	● всички	● само деца на имигранти	● липса на подкрепа	
Продължителност				
	● > или 2 години	● 1 година	● <1 година	
Изисквания за минимален размер на групата				
	● няма	● 5-10	● >10	
Дни седмично				
	● >1 ден	● 0.5 -1 ден	● <0.5 ден	

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ	НЕ
Начална подготовка на учителите за преподаване ● по конкретни предмети ● общо ● никакво		●		●
Продължаващо обучение на учителите ● по конкретни предмети ● общо ● никакво		●		●
Наличие на държавно финансиране ● изцяло ● частично ● няма		●		●

Езици предлагани в предучилищно образование

Регионални/Малцинствени езици	-
Чужди езици	английски, френски, немски, италиански, руски, испански
Имигрантски езици	-

Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното обучение (2006-2015г.) отбелязва необходимостта, да се осигурят програми по български език за децата, чийто майчин език не е български, съобразени с техните специфични нужди, по време на тяхното предучилищно обучение, което е задължително от 2003 г. насам. Измененията в Закона за народната просвета от 2002 г. въвеждат специализирана учебна програма по български език за тези деца.

Езици в началното образование

Организация

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
Учебен план ● последователен и конкретен ● общ ● липса на насоки	●	●	
Езикът като средство за обучение (ИИУПЕ) ● широко разпространено ● локализирано ● липсва	●	●	

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
Целеви групи			
Р/МЕ: всички само за които са майчин език липса на подкрепа			
ЧЕ: всички ограничени липса на подкрепа			
ИЕ: широко разпространено локализирано липса на подкрепа			
Начало на езиковото обучение			
от първата година от средата на курса само в края на курса			
График			
в учебните часове отчасти в учебните часове извън учебните часове			
Изисквания за минимален размер на групата			
няма 5-10 >10			
Наблюдение на езиковите умения			
национален стандарт училищен не се наблюдава			
Ниво, което трябва да бъде достигнато			
Р/МЕ: национални или регионални норми училищни норми не е указано			
ЧЕ: свързано с Обща европейска референтна рамка за езиците (CEFR) национални училищни норми не е указано			
ИЕ: национални или регионални норми училищни норми не е указано			
Наличие на държавно финансиране			
изцяло частично няма			

	НЕ
Учебен план ☒ последователен и конкретен ☐ общ ☐ липса на насоки	
Допълнителна подкрепа за новодошлите ☒ преди редовното обучение ☐ по време на редовното обучение ☐ отсъства	
Входен тест за определяне на нивото ☒ всички ☐ само имигранти ☐ отсъства	
Наблюдение на езиковите умения ☒ национален стандарт ☐ училищен ☐ не се наблюдава	

Преподаване

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
Квалификация на учителите ☒ учители по език ☐ общо преподаващи ☐ неквалифицирани			
Начална подготовка на учителите за преподаване ☒ по конкретни предмети ☐ общо ☐ никакво			
Продължаващо обучение на учителите ☒ по конкретни предмети ☐ общо ☐ никакво			
Мобилност ☒ включена в обучението ☐ неформална финансова подкрепа ☐ няма ☐ не е приложимо			

	HE
--	-----------

Квалификация на учителите

- учители по език
- общо преподаващи
- неквалифицирани

Начална подготовка на учителите за преподаване

- по конкретни предмети
- общо
- никакво

Продължаващо обучение на учителите

- по конкретни предмети
- общо
- никакво

Езици предлагани в началното образование:

Регионални/Малцинствени езици	арменски, иврит, ромски, турски
Чужди езици	английски, френски, немски, италиански, руски, испански; един от тези езици е задължителен
Имигрантски езици	-

Официалните учебни програми за четирите езика, предлагани като предмет „майчин език“ (турски, арменски, иврит и ромски), могат да бъдат намерени на сайта на МОМН. Обучението по майчин език не е задължително; то се предлага в рамките на задължително-избираемата подготовка (ЗИП) като алтернативен избор, заедно с езици като английски, немски, френски и руски и други учебни предмети. Може да се изучава и като свободно избираем предмет (СИП) с допълнително финансиране от общината и извън задължителния хорариум. По тази причина не са много децата с майчин език турски, които избират да го изучават, и техният брой намалява с всяка изминала година.

Езици в средното образование

Организация

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
--	-------------	-----------	-----------

Учебен план

- последователен и конкретен
- общ
- липса на насоки

Езикът като средство за обучение (ИИУПЕ)

- широко разпространено
- локализирано
- липсва

	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
--	------	----	----

Целеви групи

Р/МЕ: ● всички ● ограничени ● липса на подкрепа
 ЧЕ: ● всички ● ограничени ● липса на подкрепа
 ИЕ: ● всички ● само с майчин език ● липса на подкрепа

График

● в учебните часове
 ● отчасти в учебните часове
 ● извън учебните часове

Изисквания за минимален размер на групата

● няма
 ● 5-10
 ● >10

Наблюдение на езиковите умения

● национален стандарт
 ● училищен
 ● не се наблюдава

Ниво, което трябва да бъде постигнато

Р/МЕ: ● национални или регионални норми ● училищни норми ● не е указано
 ЧЕ: ● свързано с Обща европейска референтна рамка за езиките (CEFR)
 ● национални училищни норми ● не е указано
 ИЕ: ● национални или регионални норми ● училищни норми ● не е указано

Наличие на държавно финансиране

● изцяло
 ● частично
 ● няма

	ИЕ
--	----

Учебен план

● кохерентен и пълен
 ● общ
 ● без насоки

Допълнителна подкрепа за новодошлите

● преди редовното обучение
 ● по време на редовното обучение
 ● отсъства

	НЕ
--	----

Входен тест за определяне на нивото

- всички
- само имигранти
- отсъства

Наблюдение на езиковите умения

- национален стандарт
- училищен
- не се наблюдава

Преподаване

	Р/М	ЧЕ	ИЕ
--	-----	----	----

Квалификация на учителите

- учители по език
- общо преподаващи
- неквалифицирани

Начална подготовка на учителите за преподаване

- по конкретни предмети
- общо
- никакво

Продължаващо обучение на учителите

- по конкретни предмети
- общо
- никакво

Мобилност

- включена в обучението
- неформална финансова подкрепа
- няма
- ⊖ не е приложимо

Изисквано ниво на владеење на езика

- свързано с Обща европейска референтна рамка за езиците (CEFR)
- национални или регионални стандарти
- няма
- ⊖ не е приложимо

	HE
Квалификация на учителите <ul style="list-style-type: none"> ☒ учители по език ☐ общо преподаващи ☐ неквалифицирани 	
Начална подготовка на учителите за преподаване <ul style="list-style-type: none"> ☒ по конкретни предмети ☐ общо ☐ никакво 	
Продължаващо обучение на учителите <ul style="list-style-type: none"> ☒ по конкретни предмети ☐ общо ☐ никакво 	
Ниво на владеење на езика от учители, за които той не е майчин <ul style="list-style-type: none"> ☒ свързано с Обща европейска референтна рамка за езиците (CEFR) ☐ национални училищни норми ☐ не е указано 	

Езици в средното образование:

Регионални/Малцинствени езици	арменски, иврит, ромски, турски
Чужди езици	хърватски, чешки, английски, френски, немски, италиански, японски, корейски, полски, румънски, руски, сръбски, словашки, испански; 1 или 2 от тези езици са задължителни, а 2-ри и 3-ти са по желание
Имигрантски езици	-

На цялата територия на страната съществува гъста мрежа от училища с преподаване на чужди езици (чуждият език е ядро на т.нар. профилирана подготовка). Тези училища използват първия чужд език като средство при изучаването на редица предмети, в това число: математика, физика, химия, биология, география, история и философия. Въпросните предмети се преподават по специфичната методика за Интегрирано изучаване на учебен предмет и език (ИИУПЕ) в началните класове на горния курс на средното образование (9 и 10 клас). Това преподаване се предхожда от интензивен езиков курс (минимум 18 часа седмично) в продължение на една година (последната година на прогимназията – 8 клас).

В горните гимназиални класове е трудно да се намери паралелка, която да не е част от тази мрежа. Моделът на училищата с преподаване на чужди езици е създаден през 1952 г. в една гимназия в Ловеч, град в Северна България, където английски, френски и немски са били трите езика на преподаване. През шестдесетте години в други градове, включително в столицата, се създават нови училища, в които един от тези три езика, или руският, се преподава интензивно и се използва по методиката на ИИУПЕ. През седемдесетте години в мрежата бе добавен и испански език. От 1990 г. насам всеки от гореспоменатите езици, както и някои други, се преподават из цялата страна в училища, които предлагат профилирана подготовка по чужди езици.

Езици в продължаващото и висшето образование

Продължаващото (професионално) образование в три учебни заведения

	ПОО център 1			ПОО център 2			ПОО център 3		
	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ	Р/МЕ	ЧЕ	ИЕ
Обхват на програмите за езикова подкрепа ● голямо разнообразие ● ограничено разнообразие ● няма		●			●			●	
Учебен план ● последователен и конкретен ● общ ● липса на насоки		●			●			●	
Ниво, което трябва да бъде постигнато ● свързано с Обща европейска референтна рамка за езиците (CEFR) ● национално ● няма ⊖ не е приложимо	⊖	●	⊖	⊖	●	⊖	⊖	●	⊖
Наличие на държавно финансиране ● изцяло ● частично ● няма		●			●				
Допълнителна подкрепа за националния език									
Обхват на програмите за езикова подкрепа ● голямо разнообразие ● ограничено разнообразие ● няма					●			●	
Целеви групи ● всички ● ограничени ● няма					●			●	

Допълнителна подкрепа за националния език	ПОО център 1	ПОО център 2	ПОО център 3
Учебен план ☒ последователен и конкретен ☐ общ ☐ липса на насоки		☒	☒
Умения, свързани с работата ☒ да ☐ не		☒	☒
Общо повишаване на уменията ☐ да ☒ не		☐	☒
Наличие на държавно финансиране ☒ изцяло ☐ частично ☐ няма		☒	☐
Стажове във фирми ☐ част от курса на обучение ☐ по желание ☒ няма		☐	☒
Използване на инструменти на ЕС ☐ да ☒ не		☐	☐

Езици предлагани в трите ПОО институции в България

Регионални/Малцинствени езици	-
Чужди езици	английски, немски, руски, хърватски, френски, италиански, румънски, испански, турски
Имигрантски езици	-

Висше образование (в три университета)

	Университет 1	Университет 2	Университет 3
Език/езици, на които се води обучението <ul style="list-style-type: none"> ● всякакъв ● национален и чужд ● само национален 			
Езици, на които може да се ползва уеб сайта <ul style="list-style-type: none"> ● Национален, чужд и PME ● национален и чужд ● само национален 			
Целеви групи за допълнителна подкрепа за националния език <ul style="list-style-type: none"> ● всички ● ограничени ● няма 			
Ниво, което трябва да бъде постигнато в обучението по чужд език <ul style="list-style-type: none"> ● свързано с Обща европейска референтна рамка за езиците (CEFR) ● национално или определено от университета ● няма 			
Набиране на чуждестранни студенти <ul style="list-style-type: none"> ● Международни и имигранти ● само международни ● само такива, за които националният език е майчин 			
Мобилност на студентите по езици <ul style="list-style-type: none"> ● задължителна ● по желание ● не се предлага 			
Мобилност на студентите от други специалности <ul style="list-style-type: none"> ● задължителна ● по желание ● не се предлага 			

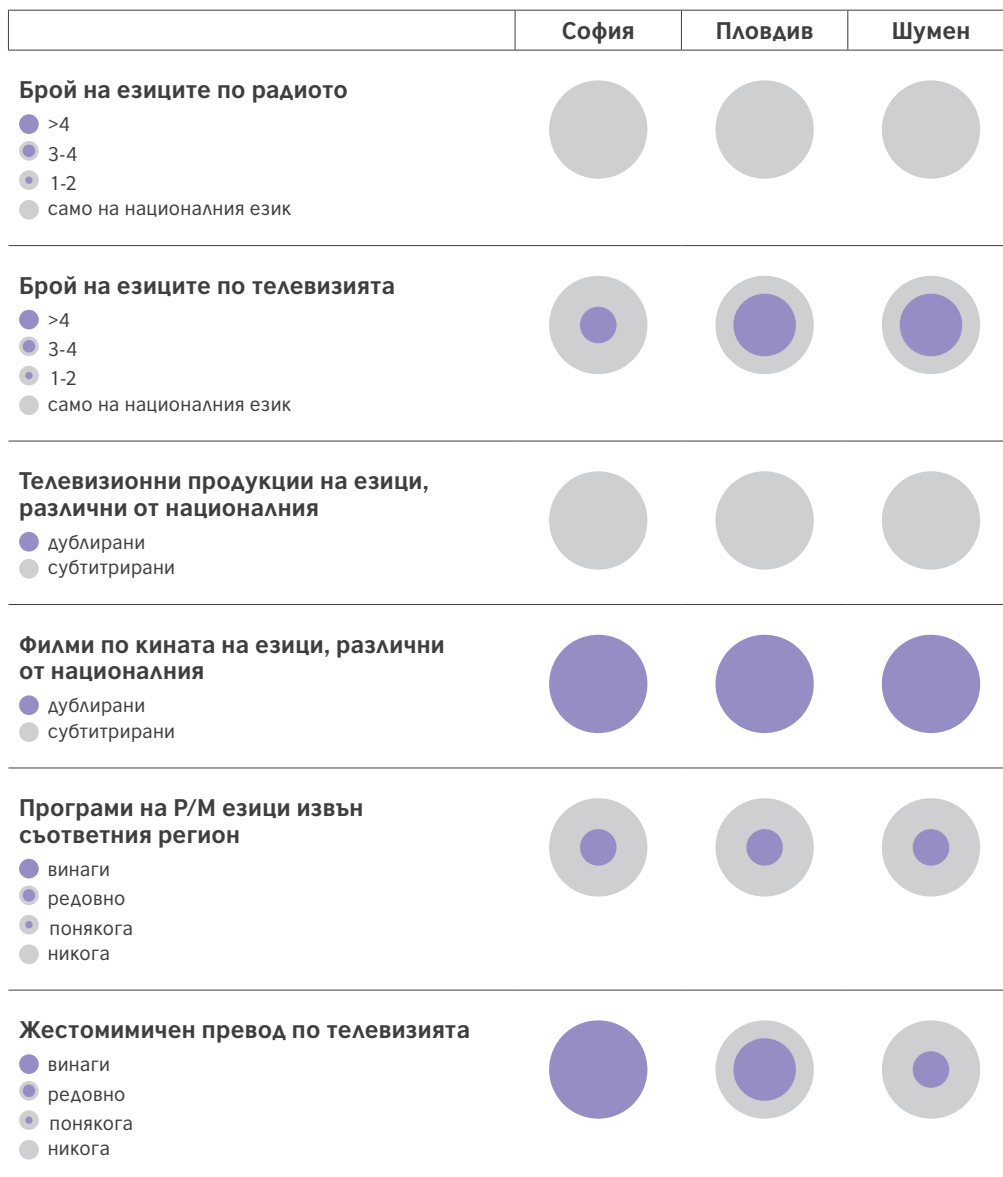
Езици предлагани в трите университета в България:

английски, немски, руски, френски, испански, италиански, старогръцки, латински

Двугодишен курс по български език за чужденци се предлага на студентите по програмата Еразъм (Erasmus), както и на другите чуждестранни студенти, които се записват в университетите.

Курсовете по турски език и литература в университетите в София, Пловдив и Шумен имат голяма нужда от висококвалифицирани експерти. Същото се отнася и за Висшия ислямски институт в София, както и за новооткритите турски театри в Кърджали и Разград, които разчитат на университетите за това.

Езици в аудиовизуалните медии и пресата

Езици в аудиовизуалните медии и пресата в трите града на България:

Радио	-
Телевизия	турски
Преса	английски, френски, немски, руски

Радио България предлага онлайн програми на 10 езика: английски, немски, руски, френски, испански, сръбски, гръцки, албански, турски и арабски.

Макар и в ограничен мащаб, турският език също е въведен в масмедията. От 1993 г. Българското национално радио предлага сутрин и вечер половинчасови емисии на турски език, предназначени за турскоезичното население в България. Тези предавания включват новини и турска и българска народна музика. От пролетта на 2001 г. Българската национална телевизия започна излъчването на 10-минутни предавания на турски език.

През периода на прехода се прави опит и за създаване на преса на турски език. Понастоящем в София излизат три седмичника (Sabah, Zaman and M si manlar), както и детският вестник Filiz и детското списание Balon.

Езици в обществените сфери и услуги

Институционализирани езикови стратегии на ниво градска администрация

	София	Пловдив	Шумен
	<p> ● >4 езика ● 3–4 езика ● 1–2 езика ● само на националния език ●●● широко използвани ●●● използвани понякога ●●● не се използват </p>		
Услуги от Общинския съвет			
Наличие на уеб страница			
Годишни отчети на общината			
Външни или вътрешни преводачи			
Чуждоезикови компетенции в длъжностните характеристики на персонала			
Наличие на план или схема за подобряване на чуждоезиковите умения			
Набиране на хора, владеещи чужди езици в подкрепа на корпоративните цели			
Предлагане на обучение по езици на служителите			

	София	Пловдив	Шумен
Редовна актуализация на досието на езиковите умения на служителите			
Схеми за стимулиране или повишение за умения да се общува адекватно на друг език			

Средства за устна комуникация

	София	Пловдив	Шумен
<p>● >4 езика ● 3–4 езика ● 1–2 езика ● само на националния език</p>			
Политически дебат и процеси за вземане на решения на ниво Общински съвет			
Образователни услуги			
Услуги по спешност (бедствия и аварии)			
Здравни услуги			
Социални услуги			

	София	Пловдив	Шумен
Юридически услуги			
Транспортни услуги			
Услуги за имигранти и интегрирането им			
Туристически услуги			
Програми на театрите			

Средства за писмена комуникация

	София	Пловдив	Шумен
<p> >4 езика 3-4 езика 1-2 езика само на националния език </p>			
Политически дебат и процеси за вземане на решения на ниво Общински съвет			
Образователни услуги			
Услуги по спешност (бедствия и аварии)			

	София	Пловдив	Шумен
Здравни услуги			
Социални услуги			
Юридически услуги			
Транспортни услуги			
Услуги за имигранти и интегрирането им			
Туристически услуги			
Програми на театрите			

Езици в обществените сфери и услуги в трите града на България (N ≥ 2):

английски, френски руски, немски, турски, италиански

Още много може да бъде направено за засилването на езиковото многообразие в тази област.

В трите изследвани града, София, Пловдив и Шумен, се предлагат ограничени услуги на чужди езици, като акцентът пада на спешната помощ, имигрантските служби и туристическите услуги. При това обаче обикновено се използва устен превод. Освен българския, английският е най-често предлаганият език в обществените сфери и услуги, като някои услуги се предлагат и на турски, немски, френски и руски езици. Например уебсайтовете и на трите града са достъпни на английски, а този на Шумен – и на руски език. Градските администрации се стремят да назначават служители, които говорят чужди езици, като английският е с приоритет и се осигурява преподаване на английски в процеса на работа.

Езици в бизнеса в 24 компании

Общи езикови стратегии	широко използвани	използвани понякога	не се използват
Наличие на езикова стратегия	1	10	13
Изискване за езикови умения при набиране на кадри	7	11	6
Осигуряване на международна мобилност	0	7	17
Използване на външни преводачи	1	8	15
Водене на досиета за езиковите умения на персонала	0	4	20
Използване на мрежи за езиково обучение	0	4	20
Използване на програми на ЕС/финансиране	0	3	21
Информираност за програмите на ЕС/възможности за финансиране	0	7	17

НЕ: Национален език

БЕ: Бизнес език

ЧЕ: Чужд език

Р/МЕ: Регионален/малцинствен език

ИЕ: Имигрантски език

Вътрешни езикови стратегии	широко използвани			използвани понякога			не се използват		
	НЕ	БЕ	ЧЕ-РМЕ-ИЕ	НЕ	БЕ	ЧЕ-РМЕ-ИЕ	НЕ	БЕ	ЧЕ-РМЕ-ИЕ
Партньорства с образователния сектор за изучаване на езици	0	0	0	3	7	0	21	17	24
Схеми за стимулиране или повишение въз основа на езикови умения	0	1	0	1	2	0	23	21	24
Осигуряване на езиково обучение	0	0	0	4	10	0	20	14	24
Използване на Общата европейска референтна рамка за езиците (CEFR)	0	1	0	3	4	0	21	19	24
Езици, използвани за вътрешни работни документи/интранет	21	5	0	2	8	1	1	11	23
Езици на софтуера/уеб програми	18	7	0	2	8	1	4	9	23
Външни езикови стратегии									
Езици, използвани за годишни/стопански отчети	22	8	0	0	0	0	2	16	24
Езици, използвани в маркетинга	23	4	0	1	5	1	0	15	23
Езици, използвани за брендиране/идентичност	18	9	1	4	3	0	2	12	23
Езици, използвани за уеб сайта	23	12	0	0	3	1	1	9	23

Езици, освен английския, които се предлагат в 24-те бизнес компании в България (N ≥ 2):

немски, френски, руски, румънски

Както в областта на обществените сфери и услуги, така и в бизнеса има още много да се прави за засилването на многоезичието. В почти половината от проучените компании има развита някаква форма на езикова стратегия, а бизнес английският се използва в две трети от компаниите като съпътстващ българския с цел популяризиране на съответната компания в интернет. Други езици рядко се използват и езиково обучение, различно от това по бизнес английски, не се осигурява. Няколко компании работят в партньорство с образователния сектор за осигуряване на езиково обучение, а много малък брой фирми използват международни мрежи за подобряване на езиковите умения на служителите си.

Основни заключения

Проучването ни по проекта „Европейско езиково богатство“ показва редица силни страни по отношение на многоезичието в областта на образованието на всички нива. Това се отнася както за обучението по национален език, така и за това по чужди езици. Направени са някои важни стъпки към по-широко включване на регионалните/ малцинствените езици в образованието и медиите.

Областите, които се нуждаят от по-нататъшно развитие, са обществените услуги и бизнесът.

Обещаващи инициативи и пилотни проекти

Лиляна Ковачева, директор на Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (ЦОИДУЕМ) към МОМН, участва като един от шестимата национални консултанти при изработването на Европейската образователна рамка за ромски език, създадена от Отдела за езикова политика на Съвета на Европа през 2008 г. (www.coe.int/t/dg4/linguistic/Romani_doc_EN.asp).

Европейският ден на езиците в България е успешна инициатива, организирана от EUNIC – мрежата на Националните културни институти на Европейския съюз. В миналогодишното издание на събитието участваха следните институции от държави членки: Австрийското посолство, Британски съвет, Чешкият културен център, Полският културен институт, Френският културен институт, Гюте институт, Гръцката фондация за култура, Унгарският културен институт, Институт „Сервантес“, Посолството на Испания, Италианският културен институт, както и партньори от Руския културно-информационен център, Посолството на Швейцария, Генерална дирекция „Писмени преводи“ към Европейската комисия, Българският културен институт и Центъра за развитие на човешките ресурси. Европейският ден на езиците 2011 беше подкрепен от Столична община и МОМН, с медийното партньорство на Българското национално радио.

Източници

Национален статистически институт, Република България: Окончателни резултати от Преброяване 2011.

ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES: Opinion on Bulgaria. (прието на 27 май 2004)

STOYCHEVA, Maria, Albena CHAVDAROVA and Dimitar VESELINOV (2011) Language Policies Bulgaria-Europe (Езикови политики. България-Европа. – София: УИ Св. Кл. Охридски).

ПАЧЕВ, Ангел. Езиковите общности. – София, 2006: Сема РШ.

ВИДЕНОВ, Михаил. Диглосията. – София, 2005: АИ Марин Дринов.

JETCHEV, Gueorgui (2006): «Éléments de politique linguistique de l'État bulgare», *Lengas, revue de sociolinguistique*, n° 60, cc. 191-203.

Проектът ‘Европейско езиково богатство’ са осъществява от консорциум от над 30 партньора

С подкрепата на:

Публикация:

www.language-rich.eu

© British Council 2012 Brand and Design/C403

Британски съвет създава международни възможности за хората от Обединеното кралство и от други страни и изгражда доверие между тях в световен мащаб.

A registered charity: 209131 (England and Wales) SC037733 (Scotland).